

TIZENKETTEDIK ÉVFOLYAM

LÁTHATÁR

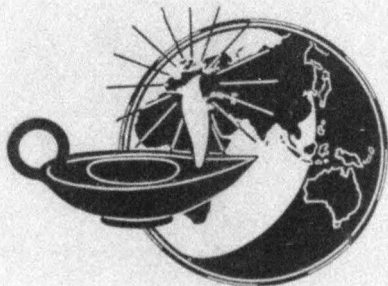
KISEBBSÉGI KULTÚRSZEMLE

A KÜLFÖLDI MAGYAROK ÉS KÖZÉPEURÓPAI NÉPEK SZELLEMI ÉLETÉNEK FIGYELŐJE

SZERKESZTI: CSUKA ZOLTÁN

TARTALOM:

Boda István: A nemzetiségi kérdés és az eszményi állampolitika. —
Harczár Miklós: A rutén hűség megnyilatkozásának főbb mozzana-
tai. — Dr. Wagner Ferenc: A csehszlovák államelmélet. — Laka-
tos István: A bukaresti népdal fonográf-múzeum. — Könyvszemle. —
Folyóírátszemle. — Gazdasági Láthatár

XII. ÉV

1944 MÁRCIUS

3. SZÁM

ÁRA 1.60 PENGŐ

**„ÉS AMINT AKARJÁTOK, HOGY AZ EMBEREK VELETEK
CSELEKEDJENEK, TI IS AKKÉPEN CSELEKEDJETEK AZOKKAL“**

LUKÁCS EVANGÉLIUMA, 6. R. 31. VERSE

A *Láthatár* kisebbségtudományi munkaközösségének tagjai: Ákos István dr., Bertalan István dr., Bisztray Gyula dr., Czettel Jenő dr., Csanády György, Csuka János, Csuka Zoltán, Elekes Dezső dr., Faluhelyi Ferenc dr., Flachbarth Ernő dr., Fekete Lajos, Gál István dr., Gáldi László dr., Gramanlik Margit dr., Halácsy Dezső dr., Imre Kálmán dr., Joó Tibor dr., Kemény Gábor, Kozocsa Sándor dr., Makkai Sándor dr., Mester Miklós dr., Mikó Imre dr., Mindszenti Béla dr., Moravék Endre dr., vitéz Nagy Iván dr., Nánay Béla, Padányi Gútyás Jenő, Pataky Mária dr., Pongrácz Kálmár dr., Prokopy Imre dr., Pusztai-Popovits József, Rónai András dr., Schubert Tódor, Sípos Sándor dr., Stitz János dr., Sziklay László dr., Sziklay Ferenc, Szvákó Pál dr., vitéz Técsői Móríz Kálmán dr., Vájjok Sándor dr., Varga Imre, Vass László, Vinczehidy Ernő dr. és Zathureczky Gyula

LÁTHATÁR

kisebbségi kultúr szemle, a közép-európai népek és a külföldi magyar szórványok szellemi életének figyelője. Megjelenik havonta. Felelős szerkesztő: Csuka Zoltán. — Kiadja a Studium Könyvkiadó Rt. Felelős kiadó: Imre Kálmán dr. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Baross-tér 15. Telefon: 426—921. Szerkesztőségi hivatalos órák d. e. 9—1-ig. Előfizetési ár jogi személyeknek és egyesületeknek évi 32 pengő, egyébként 16 pengő. Egyes szám ára 1,60 pengő

Szerkeszti: CSUKA ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

Bédi Imre, Csuka Zoltán, Fekete Lajos, Majtényi I. Géza, vitéz Nagy Iván, Rónai András

A pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet önálló rovatainak főszerkesztője:

Faluhelyi Ferenc dr.

egyetemi ny. r. tanár, az intézet igazgatója

A nemzetiségi kérdés és az eszményi állampolitika

I. Törvénykezés, bevezetés

A nemzetiségi politika eszményéről eredetileg két értelemben szólhatunk: a) szólhatunk arról a politikáról, amelyet az államnak kell ideálisan folytatnia nemzetiségeivel szemben és b) szólhatunk arról a politikáról, amelyet a nemzetiségek ideális politikájának lehetne tekinteni. Kérdés: lehet-e és mikor lehet a kettőt úgy egyeztetni össze, hogy ennek az *összeegyeztetésnek* eredménye maga is ideális legyen, vagyis hogy belőle mind az államra, mind a nemzetiségekre a legtöbb haszon, boldogság és szabad fejlődés lehessen, a legtöbb emberi értéktermelés származzék? Ennek a tanulmányunk éppen az a főproblémája, hogy vizsgálódásunk bizonyos tanulságait — e dolgozat címe szerint is — az állam, az államvezetés számára keresse levonni.

Fejtegetéseim helyes megértésére és értelmezésére szükségesnek, de egyúttal kötelességemnek is érzem, hogy már bevezetésül hangsúlyozzam, hogy mindannak, amit mondani kívánok, nincsen semmiféle hivatalos jellege. Fejtegetéseim egy, a nemzetiségi problémával is elsősorban tisztán tudományos és elvi alapon, a lehető emberi objektivitásra és a reális emberi életgyakorlatok jobbítására meleg szívvel és normális elköltelezettséggel is törekvő független kutató személynek egyéni véleményét és meggyőződését fejezik ki.

Tárgyválasztásomnak egyik indítóoka: egy egyéni vizsgálódási problémakörmök természetes kiszélesedése, mintegy természetes alakulás és fejlődés útja. Ez elméleti vonalon engem előbb általános lélektani, majd különbözőzeti differenciális lélektani — és itt is előbb egyéni (individuális, személyiség-lélektani, utóbb pedig típuslélektani-vizsgálatokon keresztül először a sajátos magyar személyiségjegyek felkutatása felé, majd a magyartól eltérő bizonyos nemzetiségi személyiségvizsgálatokhoz vezetett, a gyakorlati vonatkozások és alkalmazások terén pedig legelőbb neveléstani és pszichotechnikai, majd általános nemzetpolitikai, gazdasági és végül sajátosan nemzetiségpolitikai kérdések vizsgálatát kívánta meg. Nemzetiségpolitikai és egyúttal általános nemzet- és állampolitikai kérdésekkel már jóval azelőtt foglalkoztam, mielőtt a kultuszminisztérium nemzetiségi ügyosztályának élére kerültem, arra a kényes helyre, ahol mindaddig, amíg ezt — bár az éppen adott körülményekhez és a ma olyannyira gyorsan változó életkövetelményekhez rugalmasan alkalmazkodni törekedve, de — elvi megalkuvás nélkül, miként ma, tehetem, lelkiismeretesen igyekszem valamely szolgálatot tenni hazánknak: magyarságunknak, de egyúttal éppen nemzetiségeinknek is. Új feladatokat, e szempontból, éppen nemzetiségeink érdekében is teendő szolgálatként fogom fel.

Másik indító oka e tárgyválasztásnak egy sajátos magyar adottság: az, hogy életbevágó fontosságú magyar problémáink között talán nincs egyetlenegy sem (és ma ezt jobban látom, mint azelőtt láthattam), amelyeknek tekintetében a magyar közvélemény annyira helytelenül, talán helyesebb így mondani: *egyenletlenebbül* tájékozott, annyira egymással ellentétes elvi beállítódás- és magatartásmódok között hánykódó volna, mint éppen a nemzetiségi kérdés. Haladás, fejlődés kétségtelenül van e téren, és pedig nagyjában helyes irányban; az eredeti magyar személyiségalkotnak megfelelően; de a helyes felvilágosító munkára még ma is égetően szükség van és pedig a minél gyorsabb és minél hatékonyabb felvilágosító munkára.

Elvi zavarosságon semmiféle helyes gyakorlat nem épülhet. Fejtegetéseim — több ok miatt is — lényegileg a tisztán elvi, a legáltalánosabb elméleti síkon kívánok mozogni. Ez az általános elvi síkon mozgó vizsgálódás végső és állandó törvényszerűségeket felismerésére vezet, olyan alaptörvények felismerésére, amelyeken emberi önkény változtatni nem tud, mert a természet törvényeit — és a lelki életnek, valamint a közösségi életnek végső alaptörvényeit is végső fokon természeti törvények — semmi emberi erőszak (bármilyen sokszor kísérelje is meg, bátor felszíniességgel és át nem gondolttsággal vagy egyoldalúsággal az emberi korlátoltság)

átörni nem tudja. Az értelmes ember nem tehet mást, mint azt, hogy a természetnek és így az életnek és ebben az ember-közösségi életnek (emberi erővel megváltozhatatlan) törvényeihez egyfelől önmaga helyesen alkalmazkodik, másfelől azokat a legértelmesebben használja — a heyesekként okosan felismert magasrendű, lehetőleg a legmagasabbrendű célok érdekében. A törvények — nem az embercsinálta úgynevezett „törvények”, jogi és egyéb előírások, hanem a valódi, a természettől megszabott törvények — állanak, ugyanúgy állottak mindig és ugyanúgy, változatlanul fognak állni mindig: világosan kell felismernünk őket, hogy hozzájuk helyesen alkalmazkodjunk és hogy őket a legértelmesebben és a legmagasabbrendű célok érdekében használtsuk, alkalmazzuk.

II. A „nemzetiség” előállása és életsorsa

Legelőször 3 alapvető és önmagában is izgatón érdekes kérdésben kívánok csak igen röviden, vázlatos feleletet adni:

1. Egyáltalában *hogyan áll elő* és mely *életfejlődéseken* mehet keresztül valamely úgynevezett „nemzetiség”? Ez a kérdés mintegy a nemzetiség születésére, életsorsára, esetleges elmúlására, halálára irányul.

2. *Mi is* lényegében a nemzetiség (mint nemzetiségi „kisebbség”)?

3. A nemzetiség *hogyan szűnhetett* meg valamely állam számára probléma lenni? E problémát mind az állam, mind a nemzetiség oldaláról vizsgálni fogjuk: hogyan oldhatja meg a problémát az állam (pl. a nemzetiség kiirtása, anyagi és szellemi létének erőszakos megsemmisítése útján az állam területéről való kitelepítés, a felszívó asszimilálás útján a vele való harmonikus megbékülés stb. útján)? és hogyan oldhatja meg a nemzetiség (pl. asszimilálódás, kivándorlás, helyes önállóságának — harccal vagy békés eszközökkel való — kivívása; más államkerethez csatlakozás; harmonikus összemunkálásban megbékülés stb. útján)? Ezeket a kérdéseket részben együttesen kívánom tárgyalni.

Az úgynevezett nemzetiségi közösségnek miként minden természetes népi közösségnek a leszármazási, tehát vérségi, családi faji kapcsolat a végső alapja. Továbbfejlődésében a természeti (ebben földrajzi), történelmi társadalmi, (anyagi és „szellemi”) kulturális tényezők azonban egyre értékesebb szerepet játszanak, hogy végül egy nemzetiségnek igazi „nemzetiségi” jellege akkor és ott jelenjék meg először a maga teljes fogalmi gazdagságában és tisztaságában, amikor és ahol „lelki önállóságának... különféle megnyilatkozásai” az államirányító nemzetekkel szemben „a történelmi földrajzi, környezeti azonosságai és a hosszú idő óta azonos államkerethez tartozás ellenére is érvényesülnek”. Így ez a sajátos (népi) közösség, az úgynevezett nemzetiség (vagy nemzeti „kisebbség”), amelyik természetesen, nem kell, hogy föltétlenül számszerűen kisebbség legyen) egy másik, tőle többé-kevésbé idegen „nemzeti”, illetve állami közösségnek keretében a maga sajátos egységét megőrizni képes és sajátos benső, pszichés jellegét is (mert konkrét aktuális lényegét mindenkor ez a sajátos lelki pszichés jellege teszi) megőrizni képesen él tovább és pedig vagy kifelé is jól érvényesüljön és jól látható „manifest” állapotban, vagy pedig rejtettebb, mintegy láppangó „latens” állapotban, de mindenképpen anélkül, hogy ebben az államkeretben mint az „uralkodó” nemzeti közösséggel államjogilag egyenrangú autonóm közösség (illetve mint egy birodalmi államkeretnek ez államkeret többi autonóm népközösségével államjogilag teljesen egyenrangú önálló autonóm közösség) venne részt.

Ilyenkor az önálló államalkotóvá lett uralkodó nép a szűkebb értelemben vett „nemzet”, míg tágabb értelemben a nemzet fogalma magában foglalhatja az úgynevezett „nemzeti” (tehát egy uralkodó néptől vezetett) államban élő összes népeket, mint ahogy beszéltünk pl. német stb. anyanyelvű, vagy akár nemzetiségű magyarokról (mint a magyar

nemzet, nem pedig csak a magyar állam tagjairól), és éppen így magában foglalja a birodalmi állam összes népeinek egységét is. Velük szemben az önállóan nem államalkotó nép, illetve egy „birodalmi” államkeretben a teljes jogú többi népi közösséggel államjogiilag, az állami alkotmány szerint nem egyenrangúan autonóm népi közösség a „nemzetiség”, mint népi „kisebbség” (számszerűségétől függetlenül).

Természetesen már korán belekerülhetnek egy ilyen eredetű, tehát leszármazási népi közösségbe külső, rokon fajú, vagy akár másfajta idegen elemek is. Ezek vagy beleolvadnak e lassanként valamelyes nemzeti (illetve nemzetiségi) jellegű népcsoportba — és akkor annak természetes és egységes jellegét nem bontják meg, — vagy nem olvadnak bele és akkor ebből többé-kevésbé mindig kirírnak és belőle mindig könnyen kiválni képesek (esetleg kiválni akarók is), esetleg az eredeti befogadó népséget szétzillesztőkkel vagy legalább átalakítókká is válhatnak. Ezt azért kívánom hangsúlyozni, mert igazolódik is, hogy a feltűnő fajtakülönbség mindig rejt magában veszélyeket, amelyek esetleg csak a távoli jövőben világosodnak meg, bár másfelől a fajtakeveredések, helyesebben inkább csak bizonyos fajtakeveredések jelentős értékek lehetnek, sőt szerencsés esetben igen nagy értékűekké és általában kívánatosakká is válhatnak. Számunkra mind a két tétel fontos.

2. Mi tehát a nemzetiség? A nemzetiség végső fokon gyökerében biológiai, természeti megalapozású, de földrajzilag és történelmileg, társadalmilag és kulturálisan kialakult és állandóan továbbalakuló közösség, amelyik lehet öntudatos, vagy nemzetiségi külön öntudatra még nem ébredt, vagy azt már elvesztett és ha öntudatos, lehet az államhatalommal szemben ellenséges, vagy pedig békésen összeműködő. Mint ilyen közösség: adottság, realitás, ténylegesség, amelyikkel még akkor is, okosan és emberi módon, számot kell vetni, ha az e nemzetiségi közösségbe való tartozás még vagy már) nem öntudatos e nemzetiségi közösség tagjaiban, akkor is, amikor ez az öntudat ingadozó vagy többféle értelmezésű, de még inkább számolni kell vele akkor, ha az a külön nemzetiségű öntudat határozottá és erőssé fejlődött.

3. E rövid jellemzés alapján keressük a feleletet a harmadik kérdésre: a nemzetiség hogyan szűnhet meg probléma lenni egy állam számára? Először az állam felől kiindulva vizsgálódunk.

a) 1. Minthogy a nemzetiség biológiai megalapozású, a nemzetiség csak tagjai életének megszüntetésével (kiirtásával vagy fizikai életüknök egyéb módon való lehetetlenné tételével) volna léteben, teljesebben vagy csak részlegesen megszüntethető. Ha az államhatalom erre a szándékra állítodtnak be: embertelen és hitvány eljáráshoz fordulna, ami azonban, sajnos, nem jelenti azt, hogy a történelemben, az emberi vadak történelemben újra meg újra, máig ne találkoznánk ilyen kísérletekkel.

A biológiai létmegszüntetések enyhébb formája a biológiai asszimilálás. Utja az államnéppel való keveredés, előkészítője lehet a nyelvi asszimilálás, különböző telepítési, gazdasági társadalmi intézkedések és így tovább. Rögtön ki-mondom: kétes értékű fegyver ez, különösen erőszakosabb formáiban. A tételt rögtön igazolhatjuk is, jól ismert példákön: a felydéli magyarságnak oly elismeréseméltó gerinces magatartását a csehszlovák uralom alatt részben éppen a cseh asszimilálási szándék erőszakossága váltotta ki és keményítette meg: végeredményben nem a cseheknek hanem a magyaroknak lett haszna belőle. És ugyanez az átalakulás folyt le Erdélyben is: az erőszakos elnyomás és a többféle asszimilálási szándék különösen székely testvéreinket — akiket egyesek románoknak akartak nyilvánítani — edzette keményebbé, míg Erdély bizonyos olyan területein, ahol az erőszak kevésbé érvényesült szinte ellenállás nélküli asszimilálódás történt a románság javára.

a) 2) Minthogy a nemzetiség földrajzilag, vagyis bizonyos földrajzi területhez, éghajlathoz stb. tehát helyhez kötött alakult ki, csak egy át-, elsősorban csak egy teljes kitelepítéssel volna valamely adott állam számára, belpolitikailag problémaként megszüntethető külpolitikai probléma-

ként ebben az esetben is fennállhatna számára továbbra is). 2. Belső áttelepítések is azonban, lassankint szétszórva a nemzetiség tagjait, a nemzetiséget új környezetbe lakosságába beleolvastva esetleg eredményesek lehetnek. (Természetesen, a nemzetiség önkéntes kitelepülése is megszüntetheti a nemzetiségi problémát az állam számára, de állandó megszüntést ez csak akkor jelenthet, ha a kitelepült, kivándorolt nemzetiség utóbb nem támaszt igényt arra a területre, amelyből elköltözött. Esetleg valamely nemzetiségi földterület talajának termékenységét is megromthatja az állam, e területet megmérgezheti, eláraszthatja odavezetett nagy víztömegekkel stb.; az ilyen eljárások voltaképpen a nemzetiségnek fizikai létében való meglábadása körébe tartoznak.

Végül megszűnhet az állam számára probléma lenni a nemzetiség akkor is, ha a nemzetiségi terület maga a történelmi fordulat eredményeképpen valamely más állam keretébe kapcsolódik át.

a) 3) Minthogy a nemzetiség történelmileg alakult ki, az állam számára akkor szűnhet meg probléma lenni, ha tagjaiban a történelmi emlékek és hagyományok, öntudatos nemzetiség esetében az úgynevezett „történelmi tudat”, eredet, fejlődés, esetleg múlt dicsőség és nagyságtudat, hivatástudat stb. homályosulnak el, ill. semmisülnek meg. Ez igen nehezen volna erőszakkal elérhető; de mintegy „magától” előállhat — esetleg a nemzetiség igen sűrű életkörülményei között. Az állami erőszakos beavatkozás azonban dacot vált ki, ellenállást: így izgató és öntudatosító hatású.

a) 4) Minthogy társadalmilag alakult ki és egyszersmind gazdasági vonatkozású alakulás is a nemzetiség, e szempontból elsősorban a nemzetiség eddigi társadalmi rendjének megbontása, esetleg gyökeres megváltoztatása szüntethetné meg a nemzetiségi erőt, egységet, összetartást. A külön nemzetiségi öntudat azonban a társadalmi felemelkedés elősegítésével is — ha az pl. bizonyos elnemzetlenedéshez van kapcsolódva — gyakran elaltatható: Kétélű eszköz ez is, amiként pl. Mária Terézia bécsi magyar testőrsége mutatja: éppen a testőrség köréből indult a Bessenyei kezdeményezte iprodalmi-kulturális magyar megújulás. — Az államalkotó néppel vagy a többi nemzetiségekkel való társadalmi egybeolvadás általában is hatékonyan vezethet a nemzetiségi közösség gyöngülésére. Érthető ezért e szempontból (ami nem jelenti azt, hogy ez mindig „jó politika” volna a nemzetiségek részéről), hogy nem egy nemzetiség a merev elkülönülés álláspontjára helyezkedik az államalkotó vagy egyéb fenyegető befolyásúnak vált néppel szemben. Végül: benső, társadalmi, politikai stb. egyenetlenkedések, széthúzások felkeltése és sziftása is gyöngítheti és szétszórhatja a nemzetiségeket: előfordult a történelemben ez is. (A magyar állam soha nem járt el így.) A gazdasági elnyomás eszközeivel is sokszor éltek és élnek bizonyos államok. Hadd vessük közbe azonban: a magyar állam soha nem élt ilyenekkel sem nemzetiségeivel szemben, sőt a hozzánk települt vendég idegenek inkább gazdasági kedvezményekhez juthatnak nálunk. De van állam, amelyben elszakított magyar véreinkkel szemben ma is virágozik ez a politika; majd e fog valni: vajjon helyes volt-e ez az embertelenség a kérdéses állam igazi érdekeinek szempontjából?

a) 5) Minthogy szellemi alakulás is a nemzetiség, e szempontból csak a maga sajátos kulturális különállásának — ilyen vagy olyan esetben bekövetkezhető illetve elérhető — megszüntetésével gyöngíthető. Így semmisült meg a régi, antik görögség sajátos kulturális különállása. A görögség sorsa is — mint számos más nagykulturájú ősi népé — jól példázza egyébként a szellem, a kultúra nemzetiségbiztosító erejét: az antik görögség szellemi, kulturális sajátos értékeknek csökkénése a görögök államiségának, erkölcsi súlyának és fizikai hatalmának is elgyengülését eredményezte.

A nemzetiség tagjaiban a nemzetiségi öntudat kifejlődése maga is kulturális eredmény. Egymagában is igen jelentős tényező. A nemzeti öntudat gyöngülése egymaga közel-hozza a nemzetiség gyöngülését és más népekben feloldódását, legalább átmenetileg. Ha a nemzetiségi öntudat már elgyöngült, a nemzetiség általában csak akkor kovácsolható újra

öntudatos egységgé, ha tagjainak nagyobb tömege maradt egy tömegben ugyanúgy (lehetőleg a régi) területen és főleg ha egyéb népekkel erős házassági, vérségi keveredés nem következett még be. Ha az államhatalom szétszórja a nemzetiségi tagjait s főleg ha vérségileg összepárosítja más népekkel, az eredeti nemzetiség már csak igen nehezen, illetve sehogyan sem támasztható fel újra.

Nem vizsgáljuk most vajjon érdeke-e általában az államnak, hogy nemzetiségeitől szabaduljon E kérdésre még visszatérünk — de már most is határozott „nem”-mel felelhetünk.

Ha eddig azt láttuk, hogy hogyan munkálhat egy állam azon, hogy nemzetiségeitől szabaduljon, lássuk azt, hogyan munkálkodhat viszont valamely nemzetiség a maga minél nagyobb fokú külön erősödése s fejlődése érdekében.

b 1) Biológiai (és fizikai) oldalról: fizikai megléte, anyagi jóléte erősítésével, gazdasági élete helyes megszervezésével, faji tisztasága megőrzésével, de csak annyiban, amennyiben az nem jár együtt öntudata, társadalmi rendje, hagyományai, kultúrája stb. feloldódásával.

b 2) Földrajzi vonalon: Egy tömegben maradásával és pedig lehetőleg megmaradva az őseitől lakott területen, továbbá lassú területi terjeszkedésével, esetleg az állam területéről más helyre való tömegesebb kitelepülésével, kivándorlásával, lehetőleg rokon nép közé (itt államérdek és nemzetiségi érdek találkozhathat is); végül területeiknek valamely más államhoz kapcsolására törekedve is megkísérelhetik a jobb fejlődés lehetőségeit: gyakran kockázatos törekvésként.

b 3) Mint történelmi alakulat, történelmi emlékei, hagyományai, szokásai stb. megőrzésével, felerősítésével. (V. ö. pl. a németiség ilyenirányú erőfeszítéseit.)

b 4) Mint társadalmi alakulat: egységes és esetleg erősn zárt (szászok!) társadalmi szervezettsége, rendje, rátegeződése maktacs fenntartásával; de adott szükség esetén — a helyes alkalmazkodás követelményeként — esetleg éppen egy új társadalmi rendbe, szervezettébe újulással.

b 5) Mint kulturális alakulat: a maga nyelve, kultúrája, szellemi értékei megőrzésével, erőteljes fejlesztésével és ápolásával, egyúttal öntudatosulása erősítésével; külön hangsúlyozni kívánom: helyes önismerete elmélyítésével.

Megint nem kérdezzük meg itt sem: vajjon mindig a nemzetiség jobb boldogulását segíti-e elő azok az utak, amelyek mindenáron a nemzetiség különállását és külön fejlődését kívánják biztosítani. A felelet itt is az lesz: nem mindig.

III. Az ellentétek magasabb szintű feloldásának lehetősége

Csak az elmondottakban is — bármilyen rövidre foglaltuk azokat össze — valójában egész arzenálja rejlik azoknak az eszközöknek, amelyekkel valamely állam (ha éppen akarja) győngyítható vagy akár létben is megsemmisítható egyik vagy másik nemzetiségét, de éppen így rejlik bennük egész arzenálja azoknak az eszközöknek is, amelyekkel valamely nemzetiség magát hatalmassá felerősítheti, esetleg eddigi államkerete szétfeszítésével vagy akár szétbomlasztásával, a maga állami önállósításával és i. t. Konkretizáló példákat — amilyeneket azonban bőven mutat fel a történelem — nem keresünk, vessük fel azonban a kérdést (most már fölfeleljük): általános emberi, a legesetlegesebben emberi szempontokból általában szükséges-e vagy legalább célszerű-e az, hogy állam és nemzetiség olyan éles ellentétben, harcban álljon egymással, hogy az állam mindenképpen hatástalanná győngyíteni tartsa kívánatosnak egyik vagy másikat, vagy akár mindenik) nemzetiségét, míg a nemzetiségek viszont mindenáron az adott államkeret szétfeszítésére, önállósulásra vagy a hatalom átvételére vagy egy másik idegen államkeretbe való beilleszkedésre törekedjenek? Nyilvánvaló, hogy általános emberi szempontból nem ez az ideális helyzet, hanem a képzelhető és kívánatos eszményi helyzet olyan, amelyben egy, az államvezetésre és a kellő alkalmazkodó fejlődésre méltó és képes állam akként alakul, fejlődik és boldogul, hogy egyúttal nemzetiségei is (ha vannak) szabadon fejlődhetnek és boldogulhatnak, az államnak minden mással egyenlő jogú polgáraiként. Nem habozom kijelenteni

most sem: nem eleve valóan az állam mint jogi (és többé-kevésbé mindig önkényes) alakulat, sem pedig eleve valóan egy nemzetiségi közösség mint minden más közösségtől különálló, többé-kevésbé elvont (bár természetes) egység az első. Általános emberi magaslatról nézve a helyzetet az állam számára az eleve valóan első polgárának legjobb ember, fejlődése, legnagyobb fokú objektív értéktermelése és szubjektív boldogsága, a nemzetiségi közösség számára pedig — ismét általános emberi magaslatról tekintve a helyzetet — az eleve valóan első a nemzetiség tagjainak és összességének legmagasabbrendű emberi kulturális értéktermelése. Ez — a mondott, magasrendű szempontból — jelentheti adott esetben a nemzetiségi önállósulásért vagy akár egy más államkerethez tartozandóságáért folytatódó harcot, de megkövetelheti más adott esetben éppen az esetleges ily harc cél-szerű megszüntetését is: vagy a valamely értékes más nemzetiségbe való belcolvadás vagy a legbékésebb összeműködésre való törekvés útján. A döntő szót az emberi értéktermelés nagyobb fokú biztosításának lehetősége szerint kell kimondani.

E tanulmányban bennünket egyedül egy ideális elképzelés vezethet. Szükséges, hogy különösen a kényesebb természetű problémákat — a szokásos és primitíven természetes rendtől eltérően és bizonyosfokú önelgyözéssel — a legáltalánosabb elvi síkon és általános emberi szempontból a legmagasabbrendű emberi érték szempontjából is képesek legyünk tekinteni, hiszen a legmélyebb ellentéteket, még a természetes forrású ellentéteket is, az emberi élet bármely terén magasabbrendű szintézisben egyeztetni össze csak erre a szintre emelkedve lehetünk képesek. Természetesen azonban, hogy a fent jelzett ideális elképzelésnek mindkét oldalról: az államról is és a nemzetiségekről is megvannak a maga természetes s így könnyen megérthető emberi gyakorlati nehézségei. Az állam, ha már egyszer van, természetes hajlandósággal törekszik a maga jogi létének tovább biztosítására, mintegy állampolgárainak külön-külön érdekétől valamennyire független erősítésére, a nemzetiség pedig, ha már egyszer öntudatra jutott, szintén természetesen törekszik a maga egységes közösségének, tagjai külön-külön (sőt esetleg akár összesített) érdekeitől el-eltekintő, mintegy önelvű erősítésére. Természetes jelenség ez, sőt olyan, amelyeknek vannak — mindkét részről — szép és nemes vonatkozásai, de nem a legmagasabbrendű emberi szempontoknak megfelelő ideális helyzet. Bence egy természetes lelki „tehetetlenségi” elv is érvényesül és az egyoldalúságok nyomatókai. Azonban a szellemnek úrrá kell válnia a természetben, illetve a primitív ösztönökön és az elsődleges tendenciákon, — éppen a természetben magában rejlő igazi értékek legmagasabbrendű és az embert teljebben boldogítani képes legjobb kibontakozása érdekében. Mert a természet, csak magára hagyva, zavaros s egyenetlen tevékenységű (minden életes jelenségben is végső, fogalmi szükséggel érvényesül egy soha nem teljes egyensúlyi állapot, tehát egy soha nem teljes harmónia): így az egyik helyen prédál, míg másutt csak igen szűken juttat, csapásokkal sújt és éhhalálba kerget. Az emberi szellem feladata: a legjobb rendezés — de természetes alapon, — a legjobb védelemnek és a legjobb fejlődésnek biztosítása, ismét a természetes alapon. Erre kell, hogy törekedjen az egész gyakorlati élet, de erre kellene törekednie az egész kulturális és szellemi életnek is, amelyek végső fokon maga is a természetben, emberi lelki természetünkben megalapozódott.

A nemzetiség tehát: adottság. Ideális megoldása az állam számára (a dolgozat címe szerint csak ez a probléma foglalkoztathat részletesen) az, ha békés s termékeny, vagyis értéktermelő összeműködés áll fenn egyrészt az államvezető nemzet és a nemzetiségek között, másrészt maguk között a különböző egyes nemzetiségek között is.

Mik a feltételei annak, hogy ez a békés és termékeny összeműködés biztosítható legyen? A legáltalánosabb előfeltétel az, ha az egy államban együttélő népek erre az összeműködésre lelkileg képesek is és hajlandók is. A „képességkérdése Magyarország esetében nem kíván külön vizsgáló-

ást, hiszen történelmünk jól bizonyítja az összeműködésre mindkét oldalon meglévő képességet. Viszont a hajlandóságot csak a múltra nézve bizonyítja mind a két oldalról: ma ez a hajlandóság biztosan és kétségbevonatlanul csak az államvezető magyarság részéről állapítható meg. Milyen módon biztosítható tehát az erre az együttműködésre való megfelelő hajlandóság a nemzetiségek részéről is? Erre a kérdésre is először egy általános tétellel felelek. Ugy biztosítható, ha azt idézzük elő, hogy a nemzetiségek az állam keretében jól érezzék magukat, annyira jól, hogy ne vágyódjanak ki az államkeretéből való tartozásból. Mert ez a kérdés sarokpontja és nem az „asszimiláció” — amelyikből fontos problémát csinálni, több ok miatt is célszerűtlen dolognak ítéhető. Ennek a nemzetiségek részéről kívánatos beállítódásnak kiváltása, fenntartása serősítése igen sokféle lelki eszközzel, de ezentúl gazdasági, szociális stb. eszközökkel is munkálható.

Az említett magát jólérszének és ezen át a harmonikus összeműködésre való hajlamosságának legjobb biztosítója viszont a megelégedettség. Ez a megelégedettség pedig csak úgy állhat elő, ha biztosítjuk, hogy a nemzetiségek tagjai ne érezzék úgy, hogy ők mások, kisebb jogú valakik, hogy ők csak „nemzetiségek”, hogy ők az állam bármi más nemzetbeli polgáránál kevesebbek, hogy ne kelljen arra gondolniok, hogy egy másik vagy egy önállósult állam keretében szabadabban fejlődhetnek és boldogabban élhetnek. A boldogulás és boldogságvágya, a megelégedettség, a harmonikusan összeműködő együttélés szoros pszichés és logikai egységbe tartoznak: a megfelelő összeműködést csak a viszonylagos megelégedettség, ezt pedig csak az önérvényesülési megfelelő mértékben lehetővé tevő boldogulásra és boldogságra törekvés kielégülése, vagy legalább e kielégülés elegendő erejű reménye biztosíthatja. Nyilvánvaló, hogy ezeket az alapkérdéseket mindkét oldalról az objektív értelem világosságánál elfogultságtól mentesen kell megvizsgálni, és nyilvánvaló az is, hogy bármely nemzetiség megelégedettsége és boldogsága kérdésében csupán és kizárólag a kérdéses nemzetiség tagjainak saját, szubjektív érzései és meggyőződése a döntő. Ez azt is jelenti, hogy az állam köteles figyelemmel lenni nemzetiségi polgárainak igazi, benső érzéseire, mint ahogy pl. a felnőtt amikor gyermeket nevel, köteles a gyermek lelkét is átérteni és ennek a gyermeki léleknek is megfelelően vezetni a gyermeket, másfelől a nemzetiség tagjaira is rájuk hárul az a lelkiismereti kötelezettség, hogy nem kívülről jövő izgatások, külső befolyások szerint kell — esetleg hamisan és önmagukat csalva meg — éreznök és gondolkodniok, hanem kizárólag a maguk igazi, szubjektív személyi lényegük szerint. Ha a világosan és elfogulatlanul látni képes értelem úgy követeli: a kívülről jövő izgatásoknak éppen ellene állva is. Mind a két fél számára olyan követelmények ezek, amelyeknek terén rendszerint mind a két részből mulasztások történnek, okatlan és egyenlenséget szító mulasztások: az állam sokszor nem eléggé vet számot a nemzetiségek szubjektív érzésével és mintegy csak kívülről s felülről tekint nemzetiségeire, — ami még akkor is hiba, ha a kérdéses nemzetiségnek objektíve a legideálisabb helyzete volna is az államban (mert az emberi magát jólérsz és megelégedettség szempontjából a szubjektív érzés és nem az objektív tényállás a döntő). A nemzetiségek pedig gyakran túlságosan könnyen engedik magukat külső izgatóktól vezetetni — ami még akkor is hiba, ha történetesen valami igazi, jogos alapja volna is e külső izgatásnak, mert egyfelől rendszerint a külső izgató sem lát bele helyesen a kérdéses nemzetiség tagjainak valódi helyzetébe (és így igen gyakran nem a számukra legmegfelelőbb tanácsokat adja nekik) és másfelől a külső izgatóktól (vagy akár maguktól a nemzetiségi tagoktól) elgondolt és kitervezett új rendezés éppen nem biztos, hogy a valóságban nem csupán csalókéony káprázatnak bizonyulna be, nem biztos, hogy valóban reális kielégülésre tudná vezetni a kérdéses nemzetiség tagjait: a kockázat igen nagy, rettenetesen nagy. Am az izgatók rendszerint csak kevés felelősséggel szoktak eljárni. Ezeknek az egyszerű tétéleknek igen komoly gyakorlati je-

lentőségét mind a két félnek lelkiismeretesen kell átgon-dolnia. Érdekes és gyakorlati szempontból figyelmet érdemel az is, hogy pl. bármely nagyobb arányú, hatalmasnak érzett és rokonszenvenessége miatt vonzó, lelkesítő erejű nagy nemzeti megmozdulás: egy szabadságharc, vagy csak egy nagyszerű nemzeti megújulás, egy hősi új nemzeti felbuzdulás, valami lelkesítő új történelmi fordulat stb. nagy vonzó-erőt jelenthetnek a nemzetiségek megnyerése tekintetében is (lásd pl. nálunk Thökölyi felkelését, a szabadságharcot, már előbb a reform-kor lendületét stb.). De elősegítheti a harmonikus összeműködést és a nagy nemzeti közösségben való egységben való feloldódást az összefogást érdeklől közösen köharcolni remélhető közös cél, a közös eszmény és i. t., mint pozitív vonzóerő.

Bennünket elsősorban az államra háruló e körbe vágó feladat kell, hogy foglalkoztasson. Hogyan érheti el az állam a nemzetiségek tagjainak kívánatos megelégedettségi érzését? Röviden: — azon túl, hogy az államvezetés egésze kielégítő — minden olyan intézkedéssel, amelyik a nemzetiségek tagjaiban az egyenlőség érzés erősítésére, valamint a kisebb-értékűségi érzés megszüntetésére alkalmas, amelyeknek hatásaként egyszerűen lekerül a problémák napirendjéről az eltérések a nemegyezések, az ellentétek komplexuma és megszünt probléma lenni az a kérdés, amely a kedélyeket eddig felkavarta. Azonnal felmerülhet azonban a következő aggály: vajjon a nemzetiségek egyenlőfokú boldogítására irányuló komoly állami intézkedések nem azt eredményezik-e, hogy a nemzetiségek, mintegy elkényeztetve, csak még követelőzőbbekké válnak, államokká az államban és így tovább? Azt kell feleltünk — bár lehet, hogy ez a válasz sokak részére váratlan és meglepő —: egészséges életviszonyok közt ilyen félelmekre csak úgy nincs ok, mint ahogy a gyermekekkel való igazságos gyöngödség nem vezet el szükség szerint az elkényeztetettségre és az esetleg abból fakadó túlkövetelődszerekre. Ténylegesen azonban a felemlített aggodalom gyakran jogosult: ahol azonban valóban ezzel a helyzettel találkozunk, ezt a helyzetet úgy kell tekintetünk és kezel-nünk, mint egy már nem egészen normális helyzetet. Fel-nöttek és gyermekek, vagy akár gyelmek egymás között és felnöttek is egymás között) élhetnek egészséges és élhetőnek öbbs-kevesebbé abnormis viszonyban. Az egészséges állapot az, hogy pl. a gyermekek jól érzik magukat a szülői házban szüleikkel és testvéreikkel szemben; bár megfelelő önértékelé-bernek, kisebbségi érzéseikben nem szenvednek, magukat fegyelmezni képesek, bizalmasak objektíve indokolatlan súlyosabb panaszok és félelmek nincsenek, megelégedettek, nincs szükségük a káprázatba, ábrándokba menekvés, kár-pótlásaira vagy egyéb természetes kielégüléstak keresésére (pl. kirívóbbfokú feltűnéskeresésre, hisztériás reakciókra, beteges önmotogásra, vagy diszkvársra, esetleg ú. n. „rö-vidzárlati” cselekvésekre, „ahol t. i. kikapcsolódom a megfon-toló értelem fűlete és egy uralkodó indulat, vakon feltörő vágy, szenvedély, stb. azonnal és gátoatlanul, sokszor meg-döbbsenően okatlanul és életüket pusztító hatással robban ki valamilyen meggondolatlan és ostoba gyilkos cselekvésben. Látni fogjuk: igen sok a hasonlóság a részletekben is állam és nemzetiségek egymásközi viszonyának esetleges abnormis alakulása meg az egyes emberek (pl. a felnöttek és a gyermekek) egymásközi viszonyának abnormissá alakulása között. Ha a helyzetek hasonlóak, fűtethetők, hogy hasonlóak az okok is: a hasonló okokból előálló hasonló helyzetek megváltoztatására pedig hasonló eszközök alkalmazása fűt-hető megfelelőnek. A következőkben ezekkel a kérdésekkel kívánunk foglalkozni, hogy számot vetve ezekkel az új vizs-gálódási szempontból élénk lepleződő analógiákkal e vizs-gálódás tanulságait hasznosíthassuk az olyan esetekben is, amelyekben az állam és nemzetiségei viszonya esetleg már abnormisan kielezetté torzult, és amelyekben ezért az ellen-tétek békés kiegyenlítődsége a szokásos és csak a normális lelki életnek megfigyelésére támaszkodó államvezetés szá-mára talán már egyenesen kilitástalannak is tetszenék.

Boda István

A rutén hűség megnyilatkozásának főbb mozzanatai

(Elhangzott a debreceni Nyári Egyetem Nemzetiségi előadás sorozatán 1943 augusztus 2-án.)

A hazai ruténség multjában kétfajta körülményekből adódó kettősséget látunk. E körülmények egyik csoportjába tartoznak ennek a népnek faji eredete, nyelve, pogánykorbeli kezdetleges és későbbi már némileg fejlettebb konzervatívizmusa, megmerevedett keresztény vallási kultúrája. Körülményeinek másik csoportját pedig alkotják az egykori gyeponaltól mindegyre kivülebbre eső és ennek megfelelőleg mindinkább hegyes és erdős vidékre való letelepülése, ennek következtében itteni lakóhelyén főleg erdőirtásai és pásztorkodással való foglalkozása és általában földrajzi és gazdasági helyzete. Amazok a Kárpátokon túlra, a bizánci-orosz világhoz vonzzák, míg az utóbbi körülmények összessége délfelé, a magyarsággal való szoros kapcsolatokra készíti. A Kárpátok gerince nem tudta ugyan sem a különböző okokból, különböző időkben és rétegekben végbement betelepedést megakadályozni, sem a külföldre vezető leginkább csak vallási és kulturális kapcsolatokat végleg és egyszerre megszüntetni, mégis az óriási koszorút képző magas hegyek láncolata hatalmas gátként mintegy teknőbe kényszerítette mindazt, ami egyszer ide befolyt. A földnek ereje elfogadta a vendég-ruténséggel a házigazda-magyar-ság vezetését, mert mindenkor sorsába belenyugodva, itt kereste önként mindig boldogulását és nem kíváncsított soha vissza elhagyott fajtestvéreire.

A dolog természetéből folyik, hogy az ide önként bejövő, olykor — mondhatnám — ide menekülő ruténségnek mindig megvolt a kellő oka is ahhoz, hogy otthagyja eredeti lakhelyeit. Idejött egyszerűen azért, mert nyilván itt jobb dolga is lett, amiért aztán hálás és hűséges is volt a nép azok iránt, akik őt befogadták.

Hálájára és hűségére pedig nagy bizalom volt a felelet. Így pl. már Kálmán király egyrészt udvari ajtónállókká, testőrökké tette. Szabadon jártak be a királyi szobákba. Ők voltak a „Rutheni Regiae Majestatis” egészen Istvánffy Miklós koráig (1538—1615). Oláh Miklós esztergomi érseknek 1536. évi tanúsága szerint igen hűségesek voltak, sohasem követtek el árulást. Később azonban másfajta megbízható egyének is lettek testőrök, de a cím a régi maradt, a király őfelsége ruténjei, ami természetesen már inkább a foglalkozást, mint a származást jelentette. És amikor itt a Tisza István Tudományegyetem falai közt a rutén hűségről beszélünk, nem lesz talán érdektelen, ha felemlítjük, hogy egy 1312. évi oklevél tanúsága szerint a Tisza-család őse is ilyen „ruthenus”, azaz testőr volt.

A ruténségnek egy másik része a határőrség kiváltságos osztályához tartozott, mely a jobbágyterhektől felmentve közvetlenül a királyi szolgálatában állott.

A ruténség zöme azonban mégis csak földesuraitól függött, akik kivétel nélkül meg voltak velük elégedve. Otthon hűen ragaszkodtak uraikhoz, mint katonák pedig szintén megállván helyüket, hűséges fiai voltak a hazának is. Viszonyát a földesurak sohasem akadályozták a ruténséget abban, hogy saját módján és nyelvén gyakorolja vallását. A XVI. századbeli rutén állapotokat jellemezve a kassai kamara 1571-ben azt írja, hogy az akkori rutének igen szívesek voltak uraikhoz, akik semmi olyat nem kívánhattak, amit a rutén készséggel meg ne tett volna nekik, úgyhogy már szinte közmondássá lett: „Akinék ruténje vagyon, annak kész konyhája is van.” Ez a jó mód, amelyben az akkori ruténség élt, igen vonzotta ide a Kárpátokon-túli többi ruténséget is úgyhogy, kisebb-nagyobb csoportokban egyre újabb rajok szállták meg még azt a természeti szépségekben igen gazdag, de egyébként zordklímájú terméketlen vidéket is, mely csak állattenyésztésre volt alkalmas olyképen, hogy a pásztornép egyik helyről a másikra költözött nyájaival. A helyhez költött gazdálkodás következtében azonban az állatállomány is megcsappant és odalett a rutén gazdagság jó része is.

A legrégebbi telepesek hagyományából az összruténségbe is, sőt még a galíciai rutének regéibe is áthatol Magyarország igazságos királyának, Mátyásnak alakja. Ezekben a hagyományokban hiven tükröződik vissza a jobbágyruténségnek igazi szelleme. A visszaélések miatti harag és a vig-hangú elégtétel motívumai fényes bizonyítékkal szolgálnak arra, mennyire szerették ezt a szociális és igazságos magyar királyt ruténjeink is. E hagyományokban Mátyás is rutén hitű, testvér, aki fiatalkorában Galajda rutén gazdánál szolgál, majd elmegy, hogy elhozza a boldogságot a bekormozott-füstös rutén kunyhóba is. Ezek a mesék, hagyományok nem a modern politika szavai, azonban mégis a magyar birodalmi eszme, a magyar vezetés elismerését jelentik, mind-egyikükben az igaz szeretet szava csendül ki Mátyás király-lal kapcsolatban.

De — mint bevezetőben mondtuk — a ruténséget ortodox vallása kievi és moldvai kapcsolatokra készíti, új hazája pedig a nyugati civilizáció vonzó körében él. E két ellentét kompromisszumos kiegyenlítődésre vezet az egyházi unió révén. A ruténség meglathatta ugyan ősi szertartásait, nyelvét, vallási szokásait, szóval a külső jeleket, de kénytelen volt alkalmazkodni elvi téren, amikor elfogadta a római pápa fennhatóságát maga fölött és magáévá tette a római katolikus hitvallást. A XVII. század második fele folyamán felülről végbement egyházi unió azonban még sem tudta teljesen és egyszerre megszüntetni a külföldi kapcsolatokat, főleg azért, mert az unió nemcsak az ellenreformációs korszak vallási buzgalmából — mint ilyen a katolikus Habsburg uralkodóház műve is volt — hanem a rutén papságnak gazdasági és társadalmi emancipációra való törekvéséből is született, úgyhogy a rutén tömegek kezdetben semmi változást sem észleltek vallási életükben az unióra való lépésük következtében. „Bár az uniónak megfelelő egyházhatalmasági keretek felállításában — Szabó Jenő szerint — a magyarság érdeke sérelmet is szenvedett, de egészben véve még így is nagy szolgálatot tett az unió a magyar nemzeti ügynek is”, mert nemcsak egyházi, hanem állampolitikai akció is volt. Az unió révén a rutének átkerültek a nyugati kultúra hatása alá, függetlenek lettek a keleti fejtelenségtől és legfőképpen a külföldi befolyásoktól. Magyarországon kívül is a cári terjeszkedő politika legnagyobb ellensége a görög-katolikus egyház volt, azért irtották a cárok tüzzel-vassal az uniót és terjesztették a pravoszláviát. Ezért írja Ilinczy Sándor, hogy „az unizált egyház a belőle kisugárzó kultúrerekkel, valamint az általa plántált hazafias nevelés révén a ruténség reneszánszát, a magyar államegység megszentelt ideáljába való szerves bekapcsolódását, a szentistváni gondolat rutén vonalon való realizálását, a magyar-rutén testvériség megtestesítését jelenti.” De jelenti egyúttal a ruténség erdélyi korszakának lezárását is, amikor Bethlen Gábor alatt a hazai rutén vallásos irodalom a reformáció hatása alatt első lépéseire szánta el magát élő, beszélt népi nyelven. Ennek nyomát az u. n. Nyágovai postillagyűjteményben találjuk, melynek magyarzatai a vallási reformáció és a török hódoltság vonatkozásaival vannak tele. Csak két szentséget emleget, a pápát ép úgy elítéli, mint a konstantinápolyi patriarkát és lépten-nyomon hangsúlyozza, hogy minden rutén templom mellett iskola is legyen. Magyar mű az alapja éppen úgy, mint az Uglyai zborniknak is, melynek szerzője a Gesta Romanorum ismeretlen magyar fordítását használta. Ez a népies irodalom tele van magyar szavakkal, melyek cyrilbetűbe vannak ugyan bujtatva, de olyan magyar szellemről tanuskodnak, amely a rutén hűség-legjobb kifejezője, mert a magyarság ellenségeit a ruténség ellenségének is tartja. A pravoszláv Oroszvágyessy Mihály az unitusok elleni bizonyítékait a magyar protestáns hitvitázók műveiből meríti és igen szeret dicsekedni magyar nyelvi tudásával.

De bármily nagy volt is az ellenségeskedés az ortodoxok és unitusok között, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában egyforma lelkesedéssel vesznek részt mind a még

pravoszláv, mind a már görög-katolikus rutének, nem törődve a vallási különbségekkel, melyeknek lényegét a köz-nép akkoriban alig is érthette. A császári hadak gyakori beszállásával kapcsolatos sok lopás, rablás, gyújtogatás már szinte elviselhetetlenné tette a ruténség életét. Ezért fogadták oly kitörő lelkesedéssel II. Rákóczi Ferencet, ezért tödultak tömegesen zászlaja alá, mert felszabadulásukat várták jó uruktól, aki maga mondja róluk: „Mihélyt híre terjedt jöttömmek a munkácsi hercegségben, alig lehet elképzelni, hogy milyen igyekezettel és örömmel tödult hozzám a nép. Ezek az emberek gyermekestől, feleségestől jöttek és messziről meglátván engem, térdre ereszkedtek és orosz módra keresztet vetettek. Buzgóságukban és ragaszkodásukban nemcsak hogy élelemmel láttak el, hanem hazaküldvén nejeiket és gyermekeiket, maguk beállottak a seregembe és többé el sem hagytak s kinyilatkoztatták, hogy velem akarnak élni-halni.“ Kezdetben csak kaszával, vasvillával verekedtek, csak később fegyverezte fel őket a fejedelem, aki mellett híven kitartottak egész 1711-ig, sőt még azontul is, amint látni fogjuk. A fele önként jelentkezett, másik felét toborozták, de erőszakkal senkit sem vittek. A munkácsi és szentmiklósi uradalom 161 falujának csaknem mindegyike szép számmal volt képviselve a kurucságban. Hodinka egykorú feljegyzésekből 433 rutént névszerint sorolt fel. Itt szerepel a sok Hrusnec Iván, Fedorik Jackó, Lizanics Andri és sok más pontosan feltüntetve, ki hová való és esetleg mi lett vele. Az első hűségüket még Lengyelországban tette le az a küldöttség, mely a rutén Pap Mihály dolhai lelkész vezetése alatt sürgette a szabadságharc ügyét. Rodostóba pedig szintén Dolhai Mikola kísérte el Rákóczit utolsónak. Egymás mellett küzd a magyar és rutén nép, mert jól tudja, hogy nemcsak a jobbágyorszról, hanem az egész állam sorsáról is van szó. Porondra lépett a ruténség is az ismeretlenség homályából, hogy cselekvő részese legyen a magyar történetnek. Bebizonyította, hogy nem számítót és haszontel, közömbös és idegen itt, hanem hűség és kötelességtudó fia a hazának. Vérével és vagyonával, egész jövőjére legkárosabban kiható legnagyobb áldozatával vállalta a magyar ügy szolgálatát. Hogy számszerint is láthassuk áldozatának nagyságát, mérhetetlen pusztulásának fokát, figyeljük meg ezeket a számokat. Míg 1704-ben 95 faluban 1170 jobbágyot találunk, addig 1711-ben 128 faluban csak 467 jobbágy van. A hadbeli személyek közül egyetlen egy sem tért vissza. Ki elesett, ki pedig örökre elbujdosott, de az 1704. évi hadbeli személyek sem 1711-ben, sem 1723-ban, sem 1729-ben nem fordulnak többé elő az urbéri jegyzékekben, pedig 1704-ben jó részük 16—25 éves ifjú volt — írja Hodinka Antal. Az otthonmaradtak száma is felénél többre szökkent alá. Volt sok falu, amelyben csak egy-egy jobbágy maradt, a többi telek üresen állott. A nemrég eléggé vagyonos nép valósággal köldusbotra jutott, mert éppen a tehetősebb telkes gazdák hiányoztak. Martincza, Kisszólyva, Csernipatak teljesen elnéptelenedett. Az üresen maradt telek pedig az uradalmakra szálltak vissza. Rákóczi haláshírére a ruténség hegyei-völgyei visszhangzottak a nép siralmától. Ez szinte hihetetlennek látszott volna a fejedelemnek, ha maga nem hallotta volna ezt a sirást egyik erdei útja alkalmával. Így lelkesedett Rákócziért ez a nép és éppen így szerette az ő magyarjait is. (Hogy küzdelmét az egész nemzet érdekeiért folytatta, annak bizonyítéka, hogy jobbágy létére nem vetette rá magát a nemességre, hanem hűségese alattvalóinak maradt, magában Rákócziban pedig urukat-szabadítójukat tisztelték és híven szerették.) Már a szabadságharc második évében a ruténség soraiból 17 magasabb tiszt került ki. Ezért nevezte őket Rákóczi okirataiban, felhívásaiban és kiáltványaiban „fidelissima ac clementissima natio“-nak. Ezért emelte Rákóczi a nagyobb falvak rutén népét nemesi rangra. Ezért osztott ki köztük oly sok adományozó oklevelet. A ruténség ugyanis akkor állt a fejedelem mellé, amikor — néhány idegen fegyverest nem számítva — még egy száz katonája sem volt. „Beálltak és többé el nem hagytak“ — írta a fejedelem. Hodermarszkit pedig, akit a császár munkácsi püspökké is kinevezett (Ró-

ma persze nem erősítette meg) és pénzzel ellátott, hogy felkelést szervezzen a kurucok ellen, a ruténség tömegei kiverették épügy, mint Lubomirski Tivadar lengyel herceget, aki Sárosba tört be. A ruténség akkoriban teljesen a magyar történelem szellemében cselekedett, teljesen összeforrt a kurucmozgalommal.

Nem csoda tehát, ha e nép sehogy sem tudott megbé-
különi a szomorú valósággal, sehogy sem tudott belenyu-
godni abba, hogy Rákóczi nincs többé. Ha valaki Rákóczi
névével vagy Rákóczi nevében jött, már jóval a fejedelem
halála után is, valósággal lázba jött e nép, pedig ép akkor
a szabadságharc után jutott gazdasági hanyatlásának leg-
mélyebb pontjára, amikor — mint azóta is mondják a ru-
tén falvakról — a község határa 3—4 órányi járásra esik
az erdőn túlra, az urasági erdő pedig a falu templomáig
nyulik be. De még így is megindító módon ragaszkodnak a
már három év óta halott fejedelemhez 1738-ban, amikor
Rákóczi József híre valóságos forrongásba hozta ezt a meg-
nyomorodott népet, úgyszólván Bécs vérdíjat tűzött ki Rákó-
czi József fejére. Erre persze senki sem tartott igényt a ru-
ténség köréből. Templomaiban sem akart imádkozni a csá-
szárért, hanem csak Rákócziért. Ezért aztán némelyiküket
60—60 botütéssel is megbüntették Munkács piacán. De még
ilyen körülmények között is akadtak szép számmal, akik
egykorú feljegyzések szerint oly válaszokat adtak a vizsgáló-
bizottság tagjainak provokáló kérdéseire, hogy azok csak
álmélkodtak. Erre a kérdésre pl.: Velleit ne, si Rákóczius
veniret et intraret? A felelet az volt: „Quomodo nollem,
parens fuit nostei.“ A mai napig él a rutén nép száján egy
lemondó szomorú közmondás, amit akkor szoktak használni,
ha valaki nagyon jó volna, ha bekövetkeznék, de egész biz-
tosan reménytelen dolog. Ugy hangzik: „Bude, jak Rákóczi
prijde.“ (Akkor lesz, ha Rákóczi jön el.) Öreg emberek még
talán ma is mesélnek róla, sok népdal örzi emléket, itt-ott
a falon függ a képe. Tölgyfákat mutogatnak, melyek alatt
— állítólag — megpihent; asztalokat, ládákat, amelyeken
aludt.

A legszélesebb néprétegek eme bámulatos ragaszkodá-
sával párhuzamosan haladt néppapjainak és legfőbb veze-
tőknek, püspökeinek öntudatos hazaszeretete is. A papság
főleg azért ragaszkodott még az orthodoxia idejéből való
püspökválasztási jogához az unió megkötése után is, mert
elejét akarta venni Bécs ama többizben is megkísérelt tü-
rekvésének, hogy idegenből, főleg Galiciából hozzon be püs-
pököket, akiket már akkor idegeneknek érzett a hungariz-
mus szellemétől áthatott rutén papság. De ez a hazafias szí-
nezetű püspökválasztási jog hamar került összekötésbe az
unio őszinte terjesztésének érdekeivel. A hazai rutén papság
t. i. nem látszott eléggé megbízhatónak és tanultnak ahhoz,
hogy a római egyház tényleg magáénak tudhassa a ruténe-
ket. Ezért a rutén papság az unio után lassankint feladta
jogát, melyet még az unio sem vett el tőle egyszerűen. Így
pl. Kollonics hozta be a görög származású De Camellis Jó-
zsef püspököt, de még ő róla is tudjuk hogy a XVII. szá-
zad vége felé alapítványt tett görög-katolikus magyar ifjak
nevelésére, magyarul prédikáltatott és énekeltetett magyar
vidékeken. Rokona Izaiás szerzetes 1695 táján több görög
éneket fordított le magyarra. A XVIII. században Olsavszki
Mihály püspök alatt a korszellem következtében a papság
annvira ellatinosodott, hogy még a papnék is latinul beszél-
gettek, de a hazaszeretet törhetetlen maradt. Így az áldatlan
és sokszor lealázónak is mondható egr befolyás következté-
ben olyan komoly vallási zavargások kezdtek felütni fejü-
ket a nép közt, különösen Máramarosban, hogy katonasággal
küldtek ki megfélemezésükre, de vérontásra nagyobb mérték-
ben nem került sor, mert az önmegtartó és hazaszerető
Olsavszki püspök maga teljesen lecsendesítette 1761-ben a
lázongó és már-már nyílt felkeléssel fenyegető népet. Azért
írta akkoriban Sztáray gróf mint ungi főispán: „In oculis
Ruthenicae gentis plus consistere in praesentia praesulis sui
apostolici, quam in armata manu etiam decem milia viro-
rum; hos scilicet violentos reputant, illos vero venerantur
et audiunt pastores doctrinae suae, quod experientia teste

habeo." Olsavszki ugyanis bebizonyította, hogy az ő módszerei jobbak és főleg eredményesebbek. Az unió sikere érdekében legszükségesebbnek tartotta a korszerű és a helyi viszonyoknak megfelelő papnevelést és főleg saját könyvnyomda létesítést, aminek hiánya oly sok bajt okozott azután a későbbi időkben, mert — helyesen — szellemi fegyverekkel és nem anyagi előnyök kiállításba helyezésével akarta terjeszteni és mélyíteni az unió gondolatát. 1750-ben az orthodox egyház által felállítandó könyvnyomda ellen nemcsak a hercegprímás, hanem Olsavszki is határozottan protestált, mert ép elég baja volt az északról beszivárgó pravoszláv szellemű irodalommal. Minden igyekezete, hogy ott-hon tegye lehetővé az egyházi és egyéb cyrilbetűs könyvek nyomtatását a saját ellenőrzése mellett, azonban meghiúsult az egrí püspök engedélyének megtagadása miatt, bár egyébként Olsavszki már bírta mind a királyi udvar bizalmát, hisz királyi tanácsos is volt, mind az akkor magyar urak barátságát. Ilyen nehézségek ellenére is az ő műve az unió megszilárdítása és a munkási egyházmegye önállósága kivívásának megkezdése. Utolsó kívánsága szerint Máriapócson nyugszik, amely azóta is nemcsak a görög-katolikus magyarságnak hanem a ruténségnek is valóságos Mekkája lett.

Bacsinszky András püspök nemcsak lehetővé tette magyar vidékeken a magyar szentbeszédet, temetést és népdéneket, hanem maga is több éneket fordított le magyarra, amelyeket addig ószlávul énekeltek a dorogiaiak is. Az ő nevéhez fűződik az első magyar keleti misefordítás is 1795-ből, melyet Kricsfalussy György készített el ajándékolva Bacsinszky névnapjára. Neki köszönhető ezidőtől fogva egyrészt a fordítások szakadatlan sora, másrészt hogy a könyvek magyar vidékeken csakhamar kizárólagos használatba jutnak.

Bár vallási téren sok kellemetlenséget okozott a görög-katolikus egyház vezetőinek az 1800-ig Tokajban és Tállyán kb. száz évig tartózkodó orosz kozákezered, a ruténségben nem kellett nagyobb rokonérzést. A ruténség tömegesen nem vett részt abban a nagy parasztlázadásban sem, amely az 1831-ben Galiciából ide is ellátogató kolerával egyidőben tört ki. Az akkori tudományos világban a ruténség részéről jó nevet szerzett magának Dohovics Bazil görög-katolikus lelkész, aki 1831-től levelező tagja lett a Magyar Tudományos Akademiának is. Halála után itt Toldy Ferenc tartott fölötte emlékbeszédet. Diákkorában még latinul verselt, de élete végén a magyar nemzeti újjászületés hatása alatt már csak magyarul írt.

Nem ilyen szellemű volt a bécsi Barbareum lelkész Fogarassy János, aki a harmincas évek pezsgő irodalmának és hazafias lendületének ellensúlyozására egy „Origo et formatio linguae Ugoricae stb. című munkás adott ki 1833-ban. Ez a mű nagy felháborodást keltett az otthoni rutén körökben. Az ungvári szentszék tagjai egyik ülésükön hivatalos tárgyalás anyagává tették és teljesen elítélték, amit bizonyít a Jelenkor c. újságban 1833 december 11-én közzétett „Nyilatkozatásuk”. Fogarassy nézeteit így utasították vissza: „...a mennyben e munka foglalhatja metsző, a hazai nyelv, s azt oly közlekedéssel ápoló nagyérdemű hazafiak iránt kiméltelen, ezen szentszékre pedig s kormánya alatti oroszajkúakra nézve azon alaptalan következtést vonhatná, hogy a nevezett szerző főntebb idézett munkájában szentszék s kormánya alattiak érzelmeit a tárgyban elérte s kinyilatkoztatta volna, szükségesnek találtatott ünnepélyesen s hivatalosan nyilvánossá tenni, hogy az említett szerzőnek gondolkodása módjában se maga ezen szentszék, se a kormánya alattiak egyáltalában meg nem egyeznek, a mit ezen szentszék határozási is a haza előtt bebizonyítanak, mellevélel fogvást ezen egyházi megvében az anyakönyvek magyarul íratnak, a kántoroknál pedig s falusi tanítóknál a magyar nyelv tudása s tanítása a falusi iskolákban megkívánaték” stb. Amint tehát látjuk, ennek a kísérletnek nem sikerült a ruténséget hazafias utjáról elterelni. Erről a hazafias irányról írja Szabó Jenő a Magyar Világ 1907. évi 9. számában, hogy „a partikuláris nemzetiségi irányt teljesen távol tartotta az egyháztól, s ezáltal lehetővé tette, hogy a két egyházmegyében a görög rítus a maga változatlan és

osztatlan ősi tisztaságában őriztessék és gyakoroltassék. A gyakorlatban ugyanis a törvényes ószláv nyelvet mindenki azonosítja a nép nyelvével, miáltal minden egyéb törekvésnek elejét vették.”

1848-ban a hazai ruténség egyáltalában nem vett részt a prágai „minden szlávok” kongresszusán, másrészt a magyar szabadságharc kitörésekor Dobránszky Adolf külföldről intézett felhívásának, hogy a magyar rutének is keljenek föl hitük és nemzetiségük védelmére s keressék az összes kárpátoroszkok egyesülésének módját, szintén nem támadt nagyobb visszhangja, mert ellentétben más nemzetiségekkel, Ungvár erősen Kossuth pártján állott és az ungvári görög-katolikus papnövendékek Petőfi szabadságdalának hatása alatt egy másik magukköltötte szabadságdalt is szavaltak „Riadj, magyar, örömmre fel!” címmel... és honvédkarddal cserélve fel a reverendát, Vasvári Pál példájára beálltak küzdeni a magyar szabadságért. A rutének elég szép számmal voltak képviselve a honvédségben. Kitiünően harcoltak, különösen Damjanich hadában. Leginkább a rutén értelmiség sietett Kossuth zászlaja alá. „Nem egy rutén pap, papnövendék és tanulóifju neve szerepel a honvédek dicső tetteivel együtt említve. A ruténség ez alkalommal újból kimutatta hűségét és szeretetét a haza iránt s megdönthetetlenül kifejezte abbéli érzelmeit, hogy a magyar nemzetet erős oltalmazójának elismeri” — állapítja meg Szabó Orest. A rutén kossuthnótákból is kicsendül a kétségbeesett hősiesség őszinte tisztelete és a magyarszeretet. Pl.:

„S hogy rákezdett a sok ágyú
Bömbölni, döngeni,
Főljajdultak Komáromban
Kossuth gyerekei.”

1850-ben Lembergben megalakult egy egyesület, mely céljával tüzte ki az orosz nacionalizmus terjesztését Galiciában. A hazai ruténségre azonban — próbálkozásai ellenére nem tudott befolyást gyakorolni, mert — mint Rác Kálmán is írja — Bécs bizonyos kulturális szabadságot engedélyezett Kárpátalján.

Az akkori ruszofil irodalmat Bonkáló Sándor „néhány tolforgató időtöltésének” minősíti, „mely teljes kudarcra végződött. Sem az értelmiség, sem a nép nem olvasta. Az orosz irodalom nem gazdagodott ezekkel a szárnypróbálgatásokkal, a rutén nép pedig semmit sem nyert velük. Elfelejtették, mielőtt megismerték volna, mert nem volt kapcsolat az irodalom és a ruténség között. Csak egyik oka lett a nép elmaradásának. De még ezen irodalom egyik legjellegzetesebb és legkövetkezetesebb reprezentánsa is — maga Rakovszky János 1856 IX. 22-én Martynovhoz írt levelében határozottan katolikusnak vallja magát. A görög-keleti orosz könyvek csak irodalmi és teológiai szempontból érdeklék.

Duchnovics Sándornak és eperjesi körének külföldi kapcsolatai pedig „még csak a rutén—szlovák nyelvhatáron mozgó szórványokra sem támaszkodhattak, nemhogy a szorosan vett Kárpátalján elterülő rutén népi tömbre lehettek volna nagyobb hatással” — állapítja meg Kemény Gábor. A ruténség magában Duchnovicsban csak a költőt és egyházi író fogadta el, munkatársának, Dobránszky Adolfnak politikai törekvéseit a rutén tömegek nem támogatták. A köznép tudatában és osztatlan szeretetében megtartotta Duchnovicsot — a költőt és egyházi író, de szellemtörténeli törekvéseire nem reagált.

Mitrák Sándor eleinte magyarérezésű volt, csak később nyerte meg őt is Rakovszky a ruszofil eszmének. Szabó Orest megállapította, hogy „a ruténség az orosz irodalmi nyelvet véglegesen sohasem fogadta el épen hazafias érzése miatt, aminek az lett a következménye, hogy oly nyelvújítás kísérődött meg, mely a nagyorosz, ószláv és rutén nyelv furcsa keveréke lett. Ennek értelmetlensége miatt a ruténség kulturális fejlődése teljesen megbénult”.

„Az 1868. évi nemzetiségi törvény keletkezésének idejében — Szabó Jenő szerint — a muszkaság gyanujának elhárítása végett mind az egyházi, mind pedig a világi intelligencia sorából — néhány túlzó kivétellel — senki sem

akart már orosz lenni, hanem vagy egyszerűen magyar, vagy pedig magyar-orosz, mert külföldön is uhro-rusnak nevezte magát és ez utóbbi megjelölést alkalmazzák rá a magyarosok is." Ebben az elnevezésben is kifejezésre jutott a magyarsághoz való tartozás gondolata.

A ruténség hazafias gondolkodásában kell keresnünk az okát annak, hogy a Szent Bazil társulatnak 1877-ben, 78-ban, 80-ban, 83-ban nem is volt közgyűlése. 1881 június 29-én írja Mondok felhívásában: „Ha a közgyűlést ezúttal sem lehetne megtartani a társulat tagjainak közönye miatt, akkor ezzel kétségessé válna a társulat további fennállása is.” 1890-ban Szabó Cyrill azt írja, hogy a társulat már húsz éve semmit sem csinál. 1895 augusztus 29-én Ember János tanfelügyelő azt javasolja, hogy át kell dolgozni az alapszabályokat oly értelemben, hogy a társulat a katolicizmus szolgálatában álljon és hogy úgy nevelje a népet, hogy az a magyarság részére megmaradjon. A vezetőség végre belátta, hogy a társulat további fennállása, minthogy Dobránszky Adolf volt főmegalapítója, csak alkalmat adhatna a ruténség hazafiasága kétségbevonására, ezért egyrészt maga kérte ki maga ellen a vizsgálatot, hogy elégtelt kapjon, másrészt önként elhatározta, hogy feloszlik. A vizsgálat eredménye teljesen negatív lett, amint azt bizonyítja a m. kir. belügyminiszter 1901 június 27-én kelt 431. sz. leirata, melyben Széll Kálmán akkori belügyminiszter megállapította, „hogy a vádak, melyek szerint ez a társulat államellenes politikai célokkal foglalkozik, nem tekintendők behonyítottak, semmivel sincsenek igazolva és a gyanúsításnak nincs semmi alapja”.

Legújabbán dr. Fenczik János a pécsi Kisebbségi Körlevél VI. évf. 6. számában a Szent Bazil társulatot magyar szelleműnek mondja, mert orosz kultúrirodalmi és nem politikai irányú csak az ukránizmus ellensúlyozására szolgált. Ezt szerinte legjobban bizonyítja az a körülmény, hogy tagjai mind hívhű görög-katolikus papok voltak, míg a ruszofilizmus a pravoszláviát jelentette volna. Ezt a nézetet oly értelemben kell kiegészítenünk, hogy a társulat tagjai két igen egyenlő részre oszlottak: az egyik igen kisszámú csoport továbbra is kitartott az orosz irodalmi nyelv mellett, mely akkor a világhírű írók munkássága folytán óriási lendülettel fejlődött, de hazánkban a mindennapi életben csak éppen annyi támasza volt, hogy szervesen épült fel annak az ósláv nyelvnek alapjain, amely Kárpátalján is ősi hagyományos istentiszteleti nyelv volt, de ezt legfeljebb csak többé-kevésbé megértették, de egyáltalában nem beszélték. A másik — mondjuk kényelmesebb, de túlnyomó többségű rész, bár szintén nem tudott még szabadulni az ósláv nyelv hatása alól és ezért nem is tudott minden átmenet nélkül áttérni a népi beszélt nyelvre nem volt képes, illetőleg hajlandó szótárak segítségével írni és hosszas fáradságos munkával elsajátítani a társulat irodalmi nyelvét. Ez a körülmény a többséget aztán teljesen közömbössé tette a társulat ügyei iránt. Tehát nem a magyar-szellemű társulat bukott meg, hanem az orosz irodalmi nyelv megtanulása jutott csúdába a hazafias szellemű tagok többségénél.

Erről az új szellemről már 1871-ben így ír a Novvj Svit c. lap: „Nálunk csak egy töredéke az intelligenciának tartja szükségesnek az orosz irodalmi nyelv használatát. Az egyszerű nép és az értelmiség túlnyomó többsége egyáltalában nem kívánja azt. Miért mondjunk le a sajátunkról és szolgaiasan ragaszkodjunk idegenhez, bár rokonhoz?”

Az 1873-ban megjelenő Karpát-ot maga Volosin a magyar orientációhoz való állandó közeledését jellemzi. 1884 december 30-án így ír a lap: „Galiciától és Oroszországtól nemcsak a Kárpátok választanak el bennünket, hanem különösen ezer év óta törvényesen Szent István koronája. Közeledni kell a legközelebbi hazai néphez, melynek kezében van a hatalom és nagyság.” Homicskó Miklós szerkesztő nemcsak magyar nyelvű cikkeket hoz már lapjában, hanem kiad egy külön Magyar Kárpátot is mint mellékletet. Ugyancsak hazafias szellemben jellemi meg Répay András képezői tanár Újvilág c. tanítói lapja.

A ruténség talajában nem tudott gyökereit keresztelni a

politikamentes orosz irodalmi nyelv sem, mert az alsó néprétegek különböző tájszólásokon beszéltek és nagy többségükben írástudatlanok voltak, az értelmiség pedig erősen magyarosodott. Különösen a kiegyezés utáni két püspöknek köszönhető ez a hazafias irány. Eperjesen Tóth Miklós, Ungváron pedig Pankovics István éberén őrködött afélett, hogy a ruszofilizmus ne terjedjen. Pankovics elmozdította a Szent Bazil társulat éléről a gyanusakat és kijelentette, hogy a munkácsi egyházmegye hívei tiltakoznak minden orosz pánszlávizmus ellen. Kimák Viktor a Sova c. élelapon maró gúnnyal ostromozta a püspök magyar érzelmeit, de alulmaradt és odesszai igazgató lett. Elég erős feszültség fejlődött ki Pankovics püspök és az akkori rutén írők egyrésze közt, akik tovább kitarították az orosz vagy legálább is az orosz nyelv mellett. Ez azonban nem volt akadály a hazafias megnyilatkozásoknak. Így pl. az eperjesi egyházmegyében Pavlovics Sándor költő 1872-ben Deák Ferenchez c. költeményében szeretettel és hálával emlékezik meg a haza hőcséről, aki békecséget hirdet mindenkinek. „Ezért vígan lépkedünk a Kárpátok hegyeitől a Duna partjára, ahol a népek sorsáról döntenek, mert ott a nagy Deák” — írja Pavlovics.

A munkácsi egyházmegyében kivált Szilvay Iván papír, aki régi magyar nemesi család ivadéka volt. Írásaiban keresi a történelmi együttlés motívumait, melyek lelki egységge forrasztották össze a ruténséget a magyarsággal és a régi jó időkben talál rájuk, amikor a kobzosok és igrécek a királyi udvarban és a magyar földesurak udvarházaiban szívesen látott vendégek voltak. Önéletrajzában hitet tesz hazafias hűségéről, amikor őszintén megállapítja, hogy a ruténség életereje nem különálló politikai öntudatában van, hanem nyelvének, irodalmának és szertartásának egységében.

A kultúrfejlődésében zsákutcába került ruténség nehézségeit a kormány nem nézhette sokáig tétlenül. Segítségére sietett 1881-ben, amikor Csopey Lászlót népies nyelven szerkesztett tankönyvek kiadásával bízta meg. Csopey igyekezete azonban nem hozhatta meg a várt eredményt, mert egyrészt tankönyveinek nyugati szelleme még idegen volt a ruténség többsége előtt, különben is — egyszerű fordítások lévén — nem voltak bennük a ruténséghez közeálló olvasmányok, másrészt hiányzott oly értelmiségű osztály, mely a tudatlan nép nyelvéhez is leereszkedve, sikerrel közvetíthette volna a népi kultúrát.

1891-ben került a munkácsi püspöki székhöz a nagy-műveltségű Firczak Gyula, aki már mint országgyűlési képviselő és a közoktatásügyi bizottság elnöke is nagy érdemeket szerzett magának. A rutén akció — ahogy ezt a Budapesti Hírlap (1912. június 2.) is igazságosan megállapította — „örök emléket bízott neki halás népe lelkében és maradó nyomot hagyott hátra az egész magyar nemzetben, de különösen pedig a magyar nemzetiségi politika történetében is. Neki kellett jönnie, hogy a magyar nemzet észrevegye a ruténség hazafiságát, mely abban állott, hogy sohasem törekedett a magyarral szembenálló nemzetiségi különállásra s ezt a hazafiságát eltörölhetetlenül megpecsételte névtelen hőseinek a magyar szabadságharcokban gazdagon omlott vérével”. Firczak nevéhez fűződik a naptár-egyesítés kérdése is. 1899-ben „egyetlen kezintésre” egész papsága egyhangúan a naptár-egyesítés mellett nyilatkozott, de még 12 év múlva sem vezethette az új naptárt tekintettel a hívek konzervatívizmusára. Mindkét tény Firczak tekintélye irányította. Ő jobban ismerte népét, mint Szabó Jenő, aki csak rémképeknek és nem is olyan veszedelmes mumusnak minősítette az Amerikából fenyegető orthodoxiát. Különben is — Szabó Jenő szerint — ez a végleges lépés (és akkor talán végzetes is) meg is ért volna egy kis áldozatot. De amélt hogy e téren Firczak sokkal előrelátóbb volt, mint Szabó Jenő, a magyar liturgia és a görög-katolikus magyar püspökség ügyét jogosnak ismerte el. 1900-ban a görög-katolikus magyarok római zarándoklata alkalmával együtt térdepelt a pápa előtt Vályi püspökkel, aki a görög-katolikus magyarság ügyét XIII. Leó pápának „in nomine utrisque diocesis” beajánlotta. A hajdúdorogiának maga

tette lehetővé különálló új magyar egyházmegyéjük kivívását, amiért a görög-katolikus magyarság örök hálájáról biztosította. Amikor 1911-ben 50 éves áldozásának alkalmával a hazafias püspökök a „rutének prófétája”-ként üdvözölték, a Pesti Hírlap június 17-i száma „netaláni félreértések elkerülése végett” igazi magyar püspököknek nevezi Firczákot, aki összes népiskoláiba bevezette a magyar tanymelvet. És bár az 1896. évi pápai tilalom ellenében az oszláv nyelvnek érvényt szerzett magyar vidékeken is, ezen liturgikus nyelv intézkedéseit később mégis egészen megszüntette. Az 1898-ban megalakult görög-katolikus magyarság Országos Bizottsága ellen történt támadásoknak erős kézzel színtét véget vetett. A milleniumkor így ír Firczák pásztorlevelében: „Nem mint alávetett szolga, de mint osztályos testvér-nép voltak ősünk e hazában. Mi nekünk magyarországnak Magyarországnak valódi hazánk volt mindig... Szabadság, egyenlőség, testvériség volt mindig osztályrésznünk. úgy a vallási, mint politikai tekintetben.” 1893-ban a szerkötényvek hazai előállítás ügyében kérelemmel fordult a kormányhoz, mely azonban gazdasági nehézségekre való hivatkozással kitérő választ adott javaslatára. Ezért nem neki róhatók fel azok a következmények, amelyeket az orosz pravoszláv templomi könyvekből a nemkatolikus részek törlése, a jobb életmódú és tanult papok által a latin egyházból új ájtatoságok és szokások bevezetése vont maga után. Ezeket ugyanis a felizgatott nép már nemesak szertartásconkításnak, hanem nyílt latinostásnak is látta és igen bizalmatlan lett a tőle immár kultúrájával és anyagi helyzetével is nagyon eltávolodott papsággal szemben. A rutén templomok szegénységének következtében pedig állami segítség nélkül a 38 kötetből álló templomi könyvsorozat fokozatos kieserülése 3—400 évig is elhúzódhatott volna. Ezért Firczák 1896-ban újból, de hiába megismételte 1893. évi indítványát, hogy t. i. államköltészen itthon állítsák elő a szerkötényeket.

A másik oldalon viszont Firczák mindent elkövetett, hogy Rómát az 1896. évi magyar szerkötényekre vonatkozó betiltásának, illetőleg elégetésének végrehajtására tekintetben legalább enyhébb eljárásra bírja, mert hisz hazafiasága miatt úgy sem tehetett volna elgéget ezeknek a rendeleteknek. Mindezekhez még a galíciai ukrán ujságok is erősen támadták, mert nem támogatta Ortinskij amerikai görög-katolikus püspök ukrán politikáját. Ilyen — mondhatni — tűzpróbákon ment keresztül Firczák hazafiasága szinte sértetlenül.

Az új idők szellemében a ruténység vallási és kulturális életének egyik-másik ágában reformok bevezetésével foglalkoztak a ruténység hazafias szellemű vezetői, hogy egyrészt lazítsák azokat a kapcsolatokat, melyek még mindig a határon túli világgal kötötték össze a nép életét, másrészt, hogy erősítsék, illetőleg szorosabbra fogják a nyugati civilizációhoz való alkalmazkodás külső megnyilvánulásának szálait is. E reformokat különösen a vallási életben még érvényben lévő Julián-naptár, kievi templomi könyvek és ciril betűk, valamint az orthodox mozgalmak lehetőségének kiküszöbölésével remélték elérni, de kezdettől fogva nem vették kellőképen számításba a rutén köznép tényleges kulturális színvonalát, valamint azt a körülményt, hogy az úgynevezett schisma-maradványok radikális eltávolításával milyen fegyvert adnak maguk ellen a konzervatív elemek kezébe. Bár különféle nemvárt körülmények következtében e reformok egyikét sem sikerült teljesen végrehajtani, mégis jónak látjuk e téren is rámutatni a vezetőik, kezdeményezők igyekezetére, mert ők ezzel is dokumentálni akarták a hazához való ragaszkodásukat és így e reformkísérletek is hazafiaságuk közvetett megnyilatkozásai voltak.

A naptáregyesítésnek újabbkeletű mozgalmak: 1870-ben a zempléni görög-katolikus társadalom sátorlajuhelyi nagygyűlése kezdte meg. Pankovics István lelkesen magáévá tette az eszmét, de a még konzervatív szellemű papsággal sem tudta elfogadtatni azt. 1873-ban a „Máramaros” című lap 45. száma azonban már így írt erről a kérdéstről: „Lehetséges, hogy a naptáregyesítéssel egy lépéssel közelebb jutunk Rómához, de egyidejűleg egy lépéssel eltávolodunk Szentpétervártól. Nekünk nem nehéz a választás.” És mégis még

1897-ben is több konzervatív érzésű kanonok támadta Bányai Jenőt, a „reformátor” papot naptáregyesítési akciója miatt, bár már akkoriban elég sok mind alföldi, mind felvidéki lelkész is csatlakozott a mozgalomhoz. Még többen álltak 1898-ban Melles Emil kisdobrai esperes mellé, akinek „Naptáregyesítés” című röpiratát a lomnai esperesi kerület papsága helyesnek találta. Egy év múlva már Vályi János cserjesi püspök is támogatta a naptáregyesítési akciót. 1904-ben Rojkovich Sándor cikkeiben rámutatott a Julián-naptár fonákosságaira, „Tapolyi” pedig sürgette a reformot a „Görög-katolikus Hírlap” 8. és 37. számában.

1912-ben fordulat állt be a kérdésben. A „Görög Katolikus Szemle” 19. számában Dolinay Péter elvben a naptáregyesítés mellett van, de a nép konzervativizmusára való hivatkozással még nem találja az időt elérkezettnek. Sürgősebb teendőnek véli az analfabétizmus, alkoholizmus és habona leküzdését, olvasókörök létesítését stb. „Az ezen kérdésben elrendelt népszavazás megmutatta, hogy a rutén nép nagyon iskolázatlan még ahhoz, hogy e kérdésben csak kissé is engedje magát meggyőzni... meggyőződés helyett a papság iránt jó adag kételkedés és bizalmatlanság üledett le híveink lelkére, kik pislogó fényű lelki világuknál megható konok-sággal törekedtek védeni veszélyeztetettnek vélt ősi hitüket... neveljünk öntudatos hitű, józan világtelfogású, értelmes hívőket, kiket sokkal könnyebb lesz fegyelmezni, vezényelni, elszánt, lelkes csapatná tömöríteni, mert maguk be fogják látni, hogy hitük és anyagi boldogulásuk ellenségeinek fondorlatait csakis a papság és a nép föltétlen egyetértésén alapuló kölcsönös bizalom teheti hatástalanná.” — írta Dolinay. Erre az álláspontra helyezkedett aztán a két püspöki hatóság is, amikor a világháború előtt nem szánta el magát a naptáregyesítésre.

1915-ben azonban Romanecz Aladár, bilkei lelkész „A rutén kérdés megoldása” című füzetében az államhatalom által rendelkezéssel bevezetett új kalendáriumtól a papság és nép közti egységet várta, arra hivatkozva, hogy ez nem egyházi, hanem adminisztratív ügy. Kérte továbbá, hogy addig is, míg magyar liturgia lesz és a templom könyveket itthon államköltészen állítják elő, töröljenek ki a jelenlegi szerkötényekből mindent, ami messziről is emlékeztet az orthodoxiára. A pravoszlavnyj, car, srasvo stb. szavakat mással kell pótolni. Fokozni kell szerinte a közművelődési egyesületek népfelvilágosító tevékenységét is, rendezzék a pár-bér- és napszámügyeket, hátrítsák el tapasztalt detektívek kiküldésével az alattomos kémpropagandát, hozzanak kivételes törvényeket a schisma ellen. „A világháború tanulságait — így mondja — nevezetesen az északi ellenség pánszorgatásának propagandájának lelkelten üzemelt, kezdve a Bobrinskij—Gerivskij-féle izgatástól és a debreceni bombamerénylettől szemléltetve és mentől szélesebb körben ismeretessük... Az orosz eretnek nemzeti vallás politikán alapuló mezletelensége, eszményietlensége, pópáinak erőszakossága és durvasága, mely még a fosztogatás és árulástól sem riad vissza, a mi vallásunkkal és hazaszeretetünkkel szembe állítandó.”

1916 június 24-én áttértek az új naptárra, mivel a Julián-naptár további használata megokolatlannak látszott, tekintettel arra, hogy „az ünnepek megtartásában bizonyos elszigeteltséget vont maga után, melynek káros hatása a hívekre nézve a gazdasági és szociális élet minden más vonatkozásában nem volt többé tagadható.”

1918 március 31-én a Görög Katolikus Szemle felelőtlen vállalkozásnak bélyegezte egy ukrán papnak és néhány falusi embernek Bécsben a nuncius titkáránál a naptáregyesítés ellen beadott emlékiratát és oly lépésnek, mely a haladó korral semmiképp sem egyeztethető össze. A forradalom után Papp Antal körkérdéssel fordult a hitközségekhez, vajjon kívánják-e a naptáregyesítés további fenntartását. Bár a válaszjegyzőkönyvekben mindenütt kifejezésre juttatták, hogy a hívek hitükhöz és hazájukhoz mindenkor ragaszkodni fognak, a néphangulat mégis a régi kalendáriumnak kedvezett. Erre a püspök arra való hivatkozással, hogy „lelkelten izgatók felhasználják híveiknek ősi szokásaikhoz való

merev ragaszkodását és túlhajtott konzervatívizmusát, őket a fennálló rend ellen felizzították a naplareformmal szemben ellenállásra, sőt egyes helyeken katolikus hitük elhagyására csábítják", 1918 november 21-én visszaállította a régi naptárt, míg ugyanakkor az eperjesi püspök csak fakultatívvá tette.

A másik hazafias irányú reformkísérlet egyrészt ritusban a külföldre emlékeztető részek kiküszöbölésére, illetőleg másokkal való pótlására, másrészt pedig a ciril betűknek latin betűkkel való felváltására vonatkozott. Vályi János eperjesi püspök 1896-ban még védelmébe vette az ószláv ritusú kievi templomi könyveket, de az otthoni templomi könyvnyomtatás ügyét örömmel üdvözölte. 1905-ben elhatározták, hogy a szerkönyvekből ki kell hagyni a car' szót és fel kell venni a magyar szentek officiumait, hogy így — mint a bizottság indokolása mondotta — „fényes nemzeti múltunk tisztelete görög-katolikusaink vallási életében megfonosodjék és a magyar hazához való ragaszkodásnak egyik csendesen, de annál eredményesebben működő erőforrását képezze." Majd Vályi püspök 1908-ban átvette Drohobeczky Gyula körösi püspöktől a szerkönyv-revizió egész irányítását. Az 1912—13. iskolai év folyamán Vargha Géza ungvári hittanár összes növendékeinek aláírásával ellátott kérvényt nyújtott be a püspökhöz, hogy az olvasott diáknisiek alatt a tanulóifjúság magyarul énekelhessen. 1915-ben Ilnatkó Emil zempléni főesperes mozgalma indította az ószláv liturgiában a car' szónak korol' szóval való helyettesítése érdekében, valamint, hogy a pap a királyért végzendő könyörgéseket magyarul énekelhesse. Erre Melles Emil tervezetet dolgozott ki az egyes officiumok hazafias módosítása érdekében, hogy hagyják ki a szertartásból oly külföldi szentek officiumait, melyeknek „szláv nemzeti színezetük" van és viszont vegyék fel helyettük a magyar szentek officiumait.

E törekvésekkel párhuzamosan haladt a latin betűk bevezetésének ügye. Firczak idejében még nagy elégedetlenség keletkezett abból, hogy Romanecz Aladár templomának ikonosztázisára latinbetűs felírásokat festetett, de 1912-ben már a „Nauka" című néplap is kétféle betűs nyomással kísérletezett, a budapesti „Negyilva" című lap pedig teljesen latin betűkkel jelent meg. Melles Emil említett tervezetében már kitér az ószláv szerkönyveknek latin betűkkel való átírás módjára is. 1915 június 15-én Volosin Ágoston még védelmezte a cirilikát, legalább a templomi könyvekben, a tankönyvekben pedig legalább a szláv fonetikát akarta, de Szémán István már nemcsak a latin betűket javasolta, hanem a magyaros fonetikát is és mindjárt kész tervezetet nyújtott be arról, hogyan kell majd átírni az egyes betűket. Ugyanakkor Novák István püspök azt javasolta, hogy latin betűk ne csak az összurutenséget szigeteljék el az orosz birodalomtól, hanem az eperjesi egyházmegye tótos népét is a munkácsi egyházmegye tiszta ruténjeitől. Erre szolgáltak volna a mindkét egyházmegye részére külön-külön kiadott tankönyvek, a magyaros szövegek fölhasználásával és magyaros fonetikával a különböző tájszólások figyelembevételével. Különben is ő már a saját elhatározásából megszüntette a cirilika használatát a fennhatósága alatt álló iskolákban, mire az 1916—17. iskolai évtől Papp Antal szintén eltörölte a cirilikát és kötelezővé tette a latin betűket.

„Spominy" című emlékiratának 86. oldalán Volosin maga is elismeri, hogy a köznép nem sokat törődött a betűreformmal, illetőleg a cirilika eltávolítása miatt legalább is semmiféle ellenszenvet nem mutatott. De már 1918 június 5-én, amikor újból megjelen a cirilbetűs „Nauka", Papp püspök maga is azt írta, hogy „olyan betűkkel, olyan nyelven kell a pánorosz és pánukrán eszmékkel fertőzött köznépet fölvilágosítani, amelyet az megért. Ezt a célt szolgálja a Nauka, melynek betűje ugyan ciril, de tartalma hazafias. Eppen ezért a legnagyobb mértékben kell helytelenítenem a hivatásos közigazgatási funkcionáriusoknak mozgalma, akik ciril betűk teljes kiküszöbölésével akarnak hazafias eredményeket elérni". Ugyanezen év november 10-én Görög Katolikus Szemlében Papp püspök a hittani és más rutén tankönyvek meglatinosítására vonatkozó 1916-os rendelkezést

zést hatályon kívül helyezte. A ciril és latin betűk használata fakultatív, eldöntésére az iskolaszék illetékes, de a templomi könyvekben használt egyházi ószláv írást mindenképp tanítani kell. Az eperjesi egyházmegye területén már jobban hozzászórtak a latin betűkhöz. 1918 decemberében a zempléni görög-katolikusok már panaszt emeltek a cirilbetűs Nauka ellen és helyette latinbetűs ujságot kértek.

A hazához való ragaszkodás harmadikfajta tüzpórája a pravoszláv mozgalom elleni állásfoglalás volt. A világháború előtt erre csak egy kis csoport volt fogékony, de ez is inkább csak vallási és nem területi szakadásra gondolt. Valóságos népmozgalom pedig egyáltalában nem lett belőle, bár kezdetben a görög-katolikus papok panaszára a hatóság nem lépett közbe, mert tisztán vallási ügynek vélte. Bár már 1900-ban a magyarországi katolikusok autonómiáját szervező kongresszus alkalmával Szabó Jenő mint az eperjesi és munkácsi egyházmegye hivatalos képviselője hangoztatta, hogy „minden erejükkel azon voltunk mindig, hogy ősi szertartásuk közvetlen vagy közvetett környezetéből is kiküszöböljenek mindent, ami a schisma maradványa, „mégis maga a hamisítatlan schisma felütötte fejét az északi sárosi Becheron. Sokan a népszerű Artim Mihálynak, az ottani görög katolikus lelkésznek és volt országgyűlési képviselőnek rótták fel ezt, de ő róla is megállapították, hogy hiú maradt hazájához, hisz a világháború elején a betűorosz csapatokat fekete egyházi gyászruhában fogadta. Az eperjesi egyházmegye területén egyelőre nem is tudott az orthodoxia sehol gyökeret verni, mert itt a szegényebb javadalmaszú paróchiák a néppel jobban összeforrt papok álltak őrt. De átcsapott az 1900-as évek elején Máramarosba Izára, ahol az ottani lelkésznek, Azari Andrásnak sikerült házról-házra való óvatos utánjárással kinyomozni a mozgalom titkos rugóját, amikor Jaczkovics nevű társával rábukolt egy amerikai röpiratra. Erre az izaiak Nyegre képviselő előtt kijelentették, hogy a magyar istentiszteletre is készek áttérni, csak azt ne végezze egyesült görög katolikus lelkész. 1903-ban már a nagylyucsai lelkészről olvassuk, hogy megtagadta a pravoszláv eredetű könyvek megáldását, ami itt is elindította a mozgalmat. Jellemző, hogy Papp Antal püspök a mozgalmat nagyrészt az illető görög katolikus lelkészek vagy elődeik kötelelességmulasztásainak tulajdonította. 1912-ben Kimák Sándor talorfalvi esperesnek, az ő saját feljegyzései szerint, „sikerült az intézőköröket meggyőzni arról, hogy e mozgalom nem vallási, de pánszláv politikai". 1913-ban Kutkafalvy Miklós a schisma megállítására kidolgozott tervezetében szükségességnek tartotta, hogy az államhatalom és a „kabátosok" nyerjék meg a nép bizalmát. De csak a magát ruténnek valló Duliskovics Arnoldnak sikerült lelepleznie a mozgalom hátterében Bobrinszkij Vladimir orosz gróft, akit az orosz állam is támogatott. A szintén rutén származású Homicskó Ákos detektívfelügyelő rájött még arra is, hogy az Erdős-Kárpátokban felfűrészelés, túristaság és más ürüggyel kémekek bujkáltak. Mindamellét a máramarosszigeti pör alkalmával a fővádlottak egyike, Kabalyuk Sándor azt hangoztatta, hogy bejárta Ázsiát, Amerikát, de a hazaszeretetet nem tudta szívéből kiirtani. Egy másik vádlott, Vakaró István önérzetesen verte a mellét, hogy ő magyar nemes, nemessége Mária Teréziától van. „Amíg Szent István jobbjá megmarad, nem török a magyarság ellen" — mondotta.

E bajok eredőjét sokan a ruténség hihetetlen szegénységében látták, de Szabó Orest megállapította, hogy a rutén készségesen adózott úgy az államnak, mint hajdan földesurainak, de legfőképpen egyháznak. A ruténség anyagi és erkölcsi talpraállítását célzó Egán Ede-féle akciónak kétség-telenül egyik legnagyobb akadályozója a zsidóság volt, mely minden lehető elkövetett, hogy az akció ne érhesse el célját. Tegze Géza felsőbisztrai lelkész lakását például négyszer gyújtották fel, nejét pedig megkéselték csak azért, mert fadjában hitelszövetkezetet mert alapítani. A ruténség jól megértette a néha szigorú, de mindig fáradszóról jövevények nemes intencióit. Rejtélyes halála után emléket hálás szeretetével és a legnagyobb kegyelettel őrizte még a cseh

megszállás idejében is. Az Egán emléket hirdető Ungdarc mellett kökereszt tövében mindig friss virág volt található.

De hogy minde sok igyekezet még mindig nem volt elég, az anyagi és ennek következtében az erkölcsi süllyedés megszüntetésére, kitérnek abból, hogy Egressy Gyula éveken át sürgette az egyházmegye alapítványi pénztárának reformját, hogy a nép orosz rubelek helyett az alapokból kap hasson hitelt.

Bár a rutén kérdés egyik legjobb és legnagyobb ismerője, Bartha Miklós 1898-ban igen szépen nyilatkozott „a legmegbízhatóbb, soha a magyar szabadság ügyétől el nem tántorodott és a magyar haza szeretetéből folyó kötelesség-érzettel bíró” ruténségről, mégis nyilvánvalóvá lett, hogy az anyagi megsegítésen kívül föltétlenül szükséges a nép lelkéhez is fértközni. Erre a szerepre vállalkozott a Szent Bazil társulat helyébe lépő Unió irodalmi és nyomdai rt., mely alapszabályainak ezt a rendelkezését, hogy részvénybirtokosai csak görög-katolikusok lehetnek, később, Szabó Jenő tanúsága szerint, azért ejtette el, nehogy abba a gyanúba keverje Rákóczi hű népét, hogy a román és szlovák pénzüzetek hazafiatalan példáját akarja ezzel a megszorítással becsempészni. Az Unió nemcsak hogy nem ápolta a Dobránszky-kultuszt, hanem határozottan ellent is mondott az ilyen törekvéseknek, mert a ruténség nem vett részt annak a nemzetiségi tábornak munkájában, mely szembehelyezkedett a magyar állami gondolatokkal. Különben is a rutének a magyar liturgia ügyében is híven kitartottak a magyarokkal a bécsi udvar ellen is. Értelmiségük belépett a Görög Katolikus Magyarok Országos Bizottságába és Zichy gróf kultuszminiszter 1911-ben kijelentette, hogy „sehol sem látni jeleket arra nézve, mintha a rutén nem őszláv liturgikus nyelve hátrányosan befolyásolná a magyarságot”. Ezért az Unió rt. 1912-ben, mint olyan olyan vállalat, melynek célja „a magyarországi görög katolikus nép valláserkölcsei és hazafias nevelését előmozdító irodalmi vállalatok létesítése”, átvette a „Nauka” című néplap és egyéb rutén munkák (kalendáriumok, tankönyvek), valamint a papság és tanítóság részére kiadott magyarnyelvű „Görög Katolikus Szemle” kiadását.

Ennek szellemében 1912 június 22-én a máramarosi papság Balogh Mihály szigeti külhelynök aláírásával emlékiratot terjeszt a püspök elé, melyben az olykor türelmetlen közvéleménnyel szemben a ruténség öntudatos és nemcsak külsőségekben megnyilvánuló hazafiassága érdekében sürgetik az anyanyelv és a ritus erősebb tanítását az állami iskolákban is, kívánják a papneveldeket a szociológia előadását, hogy ott és a tanítóképzésekben „népük szokásai, nyelve, egész erkölcsi világa lehető megismerés tárgyává lehessen.” Talán éppen ennek az emlékiratnak lett a következménye az, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter 177.370/1917. számú rendeltével a Budapest I. kerületi, valamint a máramarosszigeti és a munkácsi állami tanítóképzőkben bevezette a rutén nyelv tanítását. Hasonló szellemben ír 1913-ban a Görögkatolikus Szemle 51. számában: „Nálunk évtizedek alatt külön papi családok alakultak ki, melyek régen elfeledték, hol gyökerezik családfájuk... Pedig mi lehetünk jó görögkatolikusok s mert azok vagyunk, eo ipso a szakadárság késhegyre menő ellenségei, jó rutének, de a magyar hazának nem kevésbé hű és hasznos polgárai. Faji és nemzeti kultúra nem zárja ki egymást.” 1914-ben pedig Kutkafalvy Miklós ügyvéd, a Nemzeti Szövetség elnöke hosszasan fejtegette, hogy a két kultúra jól megfér egymás mellett, hisz ő is régi rutén papi családból származik, mégis egy magyar imperializmust szolgáló egyesület ügyésze. Veterán pedig a Görögkatolikus Szemle 1913. évi február 16-i és az 1914. évi február 1-ei számában hangoztatja, hogy „nem volna lézán dolog a magyar nyelv tanítása ellen protestálni, de következetesen félni, lenézni, gyűlölni népünk nyelvét, mint mi tesszük, igazán nem kisebb hiba.”

Különben így vélekedett már 1902 körül Deskó János beregi főesperes is, amikor azt írta, hogy „a rutének a magyar állami eszmének és a haza törvényeinek hódolva, mint

dönthetetlen szikla ellentálltak és állanak a nemzetiségek decomponáló befolyásának. E nép fia nemcsak magyar honpolgár, de a legnemesebb értelemben magyar hazafi. Szereti hazáját, annak institúcióit..., híven hódol az ország törvényeinek, iskoláiban eredménnyel taníttatja gyermekeit a hazai magyar nyelvre..., bár senki sem kívánhatja, hogy anyai nyelvét feledékenységbe lökje..., az anyai nyelv mellett a magyar nyelvet is tanulja és tudja... Ez a többszázernyi oroszajku, de szívben-lelékben hazafias érzelmű nép egyházi és világi vezetői, a tettek teljes irányát minden időben hazafias szellemben jelölték ki. Eppen a megpróbáltatások legnehezebb korszakaiban magyar hazája iránti tántoríthatatlan hűségének tettekben való nyilvánítása által soha egy népfaj által sem engedte magát megelőztetni”. (Kárpáti Lajos, 1902. évi 41. sz.), mert a nemzethez való tartozást nem korlátozhatja sem a faji leszármazás, sem az anyanyelv, hanem a közös mult által megszentelt hagyományokon kívül, egységyedül a politikai meggyőződés és a hazafiúi értelem lehet itt döntő és irányadó kritérium.

De nézzük a rutén hűségei a világháború pergő tűzében. Maga „Tisza István gróf felvidéki körutja után sajnálkozását fejezte ki afölött, hogy egyes katonai és rendőri közegek nyomorult denunciansoknak hitelt adva, eljárást indítottak egyes papok ellen, holott a papság mindenütt hazafias magatartást tanúsított” — írja Darás Gábor. (A Ruténföld elszakításának előzményei c. könyvének 96. oldalán.) Papp Antal büszkén állapíthatta meg, hogy a nem mindig önzellen forrásból eredő vádak egyházmegyéje egyetlen papja ellen sem nyertek beigazolást”. Bonkáló szerint „A rutének.” 36. old.) „a hadsereg főparancsnokság (Armeoberkommando) megállapította, hogy egyszer se történt meg, hogy a magyarországi rutén ezredek magyarellenes, hazafiatalan magatartást tanúsítottak volna és megszegték a kirendelt feladatokat, a hazának tett hűségükjüket”. De maga Volosin is büszkén állapította meg, „hogy a hazai rutén nép szeméremteljesen a kiserítés-csábítás erejével s az ellenséges betörés alkalmával sziklaszilárdan őrizte meg hazafias tradícióját s nem esett a hit- és hazaeellenes áldemokrácia tűzébe”. (Rác Kálmán: „A pánszlávizmus története.” 286. l.) Mint Darás Gábor (A Ruténföld, 95. l.) mondja, otthon politizálás nélkül robotoltak a rutének, a haretéren pedig gondolkodás nélkül engedelmességek. Ezenfelül arra is van temérdek adatunk, hogy egyszerű parasztemberek tudatosan hitvallást tettek a magyar ügy mellett. Hazafias tettekre különösen jó alkalom nyílt az oroszok betörésekor. Kurtyák Mihály alsóhidegpatlaki gazda — hogy a sok eset közül néhányat említsünk — egy hónapig rejtegetett házában három magyar katonát. Soplyák Vasíly kelecseényi ruszin egymaga hat muszkát fogott. Egy timsori paraszttasszony az oroszokat nem csapataink háta mögé, hanem elébe vezette, amiért a kozákok a helyszínén fölkoncolták. „Revizor” a Szemle hasábjain a maga „jó” kozákvezetésén kívül még nyolc rutén hőstettet sorol föl. Jegyzők, szolgabírák, sőt maga a máramarosi főispán siettek az oroszok kivonulása után megállapítani, hogy a rutén köznép egyetemére ráfogott ruszofilizmus vádját tények cáfolják.” Darás Gábor — mint legilletékesebb tanu, mert hisz a világháború végéig harcolt együtt a 66-osokkal — méltányosnak tartja, hogy „a magyar történet égboltján a Zrínyiek, Losonezyak, Szondyak fényes neve mellett ezek a Kurtyákok, Zajdák, Sopolyékok is örök-ké ragyogjanak. De még a háború utáni összeomlások is igen szépen megnyilvánultak többiben is a rutén hűség. Az 1918 november 5-én Volosin Ágoston, Gebé Péter és Szabó Simon vezetésével megalakult ungvári Narodna Rada ki-mondta, hogy a ruténség kitart Magyarországgal és nincsenek szeparatistikus törekvései, sőt a területi integritásért is harcol. 1918 november 29-én Volosin Budapesten kijelentette, hogy a ruténség „saját jól felfogott érdekében sem tér le ezerszázados hagyományaitól. Nem lazítjuk az állami egységet” — mondotta Volosin. Darás Gábor: A Ruténföld elszakításának előzményei.” 99. l. 1918. december közepén pedig arra kérte a tanítókat, hogy „azon munkálkodjanak,

hogy az édes magyar hazu egészben maradjon". 1918 február 26-án az ungvári Rada tiltakozott a cseheknek az Ung folyó vidékéig való terjeszkedése ellen, 1919 február 1-én Gebé Péter Pisecky kapitánynak, aki Masaryk megbízottjaként járt Ungváron, azt mondta, hogy „népünk vallásos és ezt aligha találja meg a cseh köztársaságban.” (Julij Rusak: „Vospominanija.” Uzgorod, 1938, 56. l.) 1919. március 12-én Ruska Krajna tartománygyűlése is kimondotta: „Mire való lenne nekünk más országhoz csatlakozni, mikor itthon is megtaláljuk teljes szabadságunkat.” (Rác Kálmán: „A pánszlávizmus története.” 381. l.) 1919 augusztus 5-én Kulkafalvy Miklós és Prodán Péter a szövetséges és társult hatalmakhoz szerkesztett emlékiratukban kifejtették, hogy csatlakozási szempontból csak Magyarország jöhet tekintetbe.

A Kurtyák-Bródy-párt pedig akkor kezdte meg nemcsak az autonómiáért, hanem a ruténség hungarizmusától áthatott szellemének megőrzéseért is folytatott következetes és bátor harcát, amikor Kárpátját Csehszlovákiához csatolták. Sőt Hadzsega Gyula 1938 júniusában „Vospominanija” című memoárjának 55. oldalán vastagbetűs szedéssel figyelmeztette olvasóit, hogy „a cseh orientáció nem nálunk, hanem a cseheknel keletkezett.”

Végül, hogy legalább némileg teljes legyen ez az áttekintés, néhány szót mondok az eperjesi egyházmegye területén, o mai Szlovákiában maradt ruténségről is. 1918 november 28-án a turócszentmártoni „Národnie Noviny” panaszkodik, hogy keleten nincs ember, aki dolgozzék a szlovák ügyért, mert ott Dvoresáké és a magyar-rutén elemeké a

szó. Tizenegy év múlva, 1929-én a „Prúdy” című folyóirat 525. lapján azt találjuk, hogy Csorbától keletre más világ van, mely még ma is Magyarországról áramozik. De legteljesebb képet nyújt erről Ruman János: „Otázka slovenskorusínskeho pomeru na vychodnom Slovensku” címmel 1935-ben Kassán kiadott könyve, melynek 32, 34. és 35. lapján így jellemzi Ruman az ottani ruténséget. A kelet-szlovenszkói rutén mozgalom magyarbarát irredenta, mely Szlovenszko integritását veszélyezteti. A g. katolikus papság többségénél a társalgási nyelv a magyar... a papoknak meg van engedve egyházmegyei főhatóságukkal is magyarul levelezni és tárgyalni..., hogy ezen főhatóság intenciói szerint tágítsa áldásos működését a hungarofil orientációjú felkész. Az eperjesi görög katolikus tanítóképzőben és papnevelőben vígan hangzik a magyar szó a hungarofil tradíció szellemében, mert a görög katolikus papság és tanítóság most sem változtatta meg hungarofil orientációját. Társalgási nyelvük, kultúrájuk és szimpátiáik a magyarokhoz kötik őket. Rutén kultúresélyeken tulteng a magyar beszélgetés. „Kassai Ujságot” és „Prágai Magyar Hírlapot” járattják és olvassák. Jel-szavuk: „Zemplénből Kárpátaljára és onnan Pestre!”

Végeredményben tehát tekintetbevéve még azokat a rökkenőket is, amelyeket elsősorban a rutén papság és kö. ép. közti nagy kultúrshinonval-különbségek okoztak a hazafiság közvetett megnyilatkozásában, történeti tényként elfogadhatjuk Bonkálónak („A rutének” 36. l.) azt az általános megállapítást, hogy „nemzeti érdekből vagy faji politikából a cseh megszállás koráig a rutének sohasem vétettek a magyar haza iránti hűség ellen.”

Harcvár Miklós

A csehszlovák államelmélet

Érdekes játéka a történelemnek hogy a pánszláv s a belőle kisarjadt különféle rokon ideológiák rendszeres kifejtését éppen a német tudományosság végezte el.¹ A XVIII. század második felében élő Schlözer göttingai tudós a szláv népek óriási kiterjedésű törzrendszerére mutatott rá, Herder pedig a „humanitás” eszméjét a szlávok számára kisa-játítva, már az egykorú nagy-szláv mozgalmaknak is határozott öntudatot kölcsönzött. Kollár János is a wartburgi-ünnepeken, a német népi romantika hatása alatt, szívtá magába a szlávok iránti meleg érdeklődést, s ez az ifjúkori útja volt fejlődésének úgyszólván egyetlen lelki élménye. Ennek ösztönzésére adott művészi formát Slávy dcera címen írt szonettjeivel a pánszlávizmusnak, s kevéssel utóbb az „idea vzájemnosti” (kölcsonösség eszméje) gondolatrendszerét és eszközeit foglalta össze minden időkre szóló érvénnyel. Kollár jelentősége abban áll, hogy az irodalmi kölcsonösség eszméjét konkrét módon² (szótár, könyvek egyéb szervezési formák) felvetette, s így az előtte járó nemzedék (Dobrovsky, Rulík, Nejedlý...) bátortalan nyelvhasonlítását az irodalmi, illetőleg a politikai élet síkjára terelte. A vég nélküli helyesírási viták lassan elvesztették jelentőségüket, mert Kollárék „kölcsonössége” alapján egészen más szempontból kezdtek a szláv kérdést megvilágítani. Ez az új szemlélet már magában foglalja a csehszlovákizmus gyökereit, s ennek természetes kísérőjelenségét: a magyarellenességet.

A magyarságnak az északi és déli szlávok szomszédságában elfoglalt központi helyzete azóta a szláv történetfilozófiának rendkívül sokat vitatott fejezete. Különösen két, alapvetően fontos, nézetről kell itt megemlékezni. Az egyik Lamanskij szentpétervári tanártól származik.³ Ő az államalkotó magyarság letelepedését a Közép-Duna völgyé-

ben éppen a szlávok szempontjából találja kedvezőnek. Szerinte ugyanis a magyarság életképes állama volt az egyetlen erős gát, mely a középkori németiség „Drang nach Osten” áramlatát meg tudta állítani, s amelyen minden támadásuk megtörtött. A magyarság honfoglalásáról és államalapításáról a szláv köztudatban azonban Palacky Ferenc cseh történetíró felfogása érvényesült: „A magyarok betérése és megtelepedése Magyarországon egyike azon eseményeknek, melyeknek a legsúlyosabb következményei voltak Európa történetében, a legnagyobb szerencsétlenség, mely a szlávok; évezredek folyamán érte... Mikéni nyugaton római befolyás alatt a frank monarchia nagyra nőtt, úgy keletkezhetett volna keleten Konstantinápoly hegemoniája alatt hasonló szláv birodalom és Kelet-Európának ezer év óta egészen más lenne a befolyása, mint amely így jutott neki osztályrészul. Azonban ama körülmény folytán, hogy a magyarok ezen kialakulóban lévő szervezet szívébe hatoltak és azt szétzúzták, ezek a kilátások mindenkora megsemmisültek. A nagy törzsek még alig összefüggő tagjai újra elkülönültek egymástól, mivel hatalmas idegen (azaz: magyar) anyag választotta el őket térben is.”⁴

Palacky munkássága — Kollár után — újabb lendületet adott a mozgalomnak, amelyet többé már nem elégíthetett ki a kizárólagos nyelvi és irodalmi érdeklődés. Felismerését a legújabbkor cseh gondolkodói magukévá tették és szívós következetességgel kiépítették a cseh-szlávok nemzetegység elméletét. A XIX. század második felében a cseh szellemtudomány és politika képviselői egy-től-egyig ezt vallották úgyhogy a szerteágazó kezdeményezések után elérkezett az ideje a Masaryk és Beneš nevéhez fűződő rendszerezésnek.⁵ Masaryk szerint a cseh-szlávok állambölcselet szellemi forrása a renaissance, reformáció (Husz János) és a herderi romantika tanainál fakad. Ezek a folyamatok siet-

¹ Schlözer: Allg. Nord. Geschichte, J. G. Herder: Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit...

² O literárnég Wzajemnosti mezi kmény a nářečmi slawskými, megj. Hronka c. folyóirat I, 1836, 39—53.

³ V. S. Kniezsa István kitűnő összefoglalását A szlávok címen (Kincses-tár-sorozatban).

⁴ Palacky, Frantšek: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě, 1848, I. kiadás, 223.

⁵ Edvard Beneš: Masarykovo pojetí ideje národní a problém jednoty československé, Bratislava, 1935.

telik hűbéri színezésű, népcellenes középkori intézmények lehanyaglását, s nyomukban a világtörténet két, egymástól élesen elütő, fejezetre különül: I. a humánnum és a demokrácia, illetve II. az imperializmus mozgalmaira. A cseh-szlovák nemzeti eszme az ő küzdelmében szoros frügyre lépett a modern demokrácia elveivel, s ebben a formában méltányos szerephez a világháború (1914—1918) utáni csehszlovák közársaságban jutott. Masaryk mérsékelt racionalizmusából ered meggyőződése az egyének és népek sajátos küldetéséről. Erre minden nemzetnek, a csehszlováknak is, joga van (9. l.) A csehszlovák nemzet a demokrácia és a humánnum hordozója, s kultúrmunkájával még jobban közelednie kell a világ többi nemzetéhez [10. l.], tárgyilagos igazságkereséssel hadat kell üzennie a történelmi romantizmusnak (11. l.), és ezzel a mély erkölcsi érzülettel le kell nyúlani a (cseh és szlovák) nép legalsó rétegeibe. Masaryk és tanítványai következetesen csehszlovák nemzetfogalmat emlegetnek, s hisznek a csehszlovák államközösség koraközépkori realitásában.

Ami az elmondottakon kívül tanításaikban a csehszlovák államelméletre vonatkozik, az már teljesen a cseh realizmus eredménye. A csehek józan önszemlélete tetszetősen értelt akkor, amidőn megállapította, hogy kulturális és politikai tekintetben kis nemzet külön-külön a cseh és a szlovák, ezért együttvéve szerepeljenek, ez legyen történelmi küldetésük (17—18), mert csakis így biztosítható helyzetük és jövőjük Európában (18.) Masaryk világnézetének demokratikus alapjából következett, hogy a csehszlovák kérdést a „kisemberek“ ügyében látta, melynél fogva a szeparatizmus felé hajló szlovák kérdés is elsősorban gazdasági és szociális probléma (18. l.) Hogy mennyire nem az, s mennyivel többet jelent ennél, arra az előbbi megnyilatkozásokkal egyidejűleg — mint látni fogjuk — maga a legilletékebb szlovákság adta meg a választ.

Masaryk és Benes ösztönzésére megszületett a csehszlovák állam- és népegyesület igazoló történetírás. Műveikben a világ közvéleményének nagy többsége előtt bizonyították, hogy Slovensko (Felvidék) és Podkarpatská Rus (Kárpát-alja), miután magvát képezték a minden művelt ember által jól ismert cseh királyságnak, utóbb úgyszólván feloldódtak és eltűntek az osztrák Habsburgok császári birodalmában, tehát Csehszlovákia megalapítása voltaképpen visszalérés volt ahhoz a helyzethez, melyben a csehszlovák államterületen több mint ezer esztendővel ezelőtt a történelmi élet megkezdődött.⁶

A cseh-szlovák történelmi világ egységes ábrázolására kísérletet tett valamennyi tudományág.⁷ Lubor Niederle és J. Eisner a régiségtudomány eszközeivel iparkodtak kimutatni a csehek és a szlovákok korai együttélését, melyhez antropológiai adatokat Zdenko Frankerberger szolgáltatott. Ugyanez a politikai cél vezette a főként írott források alapján dolgozó történészeket is. Először Václav Chaloupeckývel a Felvidék multját a cseh királyság történetébe esztergették bele, hogy ezzel létre hozzanak egy olyan életkeretet, melyben a csehek és a szlovákok, „hajdani“ sorsközössége jól megfér.

A cseh és szlovák multnak feltételezett közösségében elsősorban a cseh történelmi publisztika hitt és fejlett ki nagy munkásságot. Teljes nemzetegységre való törekvésük első fázisaként a nyelvegységet emlegették. A valóságban hangtani és szerkezeti különbségeket mutató cseh és szlovák nyelv viszonyáról a legérdekesebb egyeztető vélemények keletkeztek. Ján Húsek pl. azt írja: „Meg kell azonban elégedve lennünk az adott helyzettel, hogy egyetlen csehszlovák nyelv létezik két irodalmi formában.“ Ez az ú. n. hlasta-irány a csehszlovákizmusnak főleg nyelvi programját

művelte. A kulturális egymásrautaltság gondolatmenetét igen tömören a szlovák származású Milán Hodža fogalmazta meg — többi között — 1910-ben is: „Szlovenszko kulturális tekintetben unikum. Egy nemzet iskolák nélkül, nincs intelligens rétege, nem képvisel politikai erőt, mégis megőrizte nemzeti jellegét, sőt még a válságos időkben is gondozza és tökéletesíti nemzeti kultúráját. A csehszlovák kölcsönösség az ugyanazon kulturális fejlődésen nyugszik, egyazon célon, s a cseh kulturális élethez való közeledés megnyitja mind Csehországban, mind Szlovenszkon az egységes világszemléletet: mert ha a cseh élethez közeledünk, akkor saját magunkhoz térünk vissza és megszabadulunk a magyar arisztokratizmus reánk nézve káros idegen befolyásától.“ A csehszlovák mozgalom politikai feladatait — amint erre az előzőkben rámutattam — Masaryk Tamás és Benes Ede foglalta össze. Céljuk érdekében a csehszlovákok még a mechanikus nemzetfelfogástól sem riadnak vissza. Josef Lavička írja⁹ a csehszlovák külügyminisztérium hivatalos lapjában a Zahraniční Politika-ban 1924-ben: „létezik pl. belga nemzet, amelyik kétnyelvű, s a svájci nemzet, amely végtére háromnyelvű“. S a belga és a svájci alattvaló, ha francia állampolgárrá lesz „megváltozott állampolgársága és megváltozott nemzetisége“. Ezt nevezik „naturalisation“-nak. Ez voltaképpen francia nemzetfelfogás. S reméli Lavička, hogy a példaképül felhozott demokratikus alapokon megoldható a kérdés, s ennek az államnak minden polgára között létrejön olyan közeledés, hogy egyetlen politikai nemzet keletkezik a nyugateurópai gondolat (naturalisation) jegyében“. Ennyiféle árnyalatot mutat — cseh szemmel nézve — a csehszlovák probléma. A cseh felfogás túlzásaira még a magyar urakom idején felhívta a figyelmet J. Skultéty,¹¹ s a cseh földön megjelenő Vlast, Osveta, Naša doba stb. lapoknak állításait rendre helyreigazítja.

A történelmi tudományok eszközeivel is tiltakoznak a szlovákok a népegyesület gondolata ellen s még a valóban legelőbb realitással bíró nyelvegységtől is idegenkednek. L. Novák, a kérdés egyik legjobb ismerője, is csak ilyen óvatos kijelentések tételére szorítkozhatik.¹² „Ez olyan közelség, amelynek nincs párja még a többi szláv irodalmi nyelv között sem.“ F. X. Šalda¹³ mégis neheztel Novákra azért, mert könyvében arra a végső eredményre jut, hogy két irodalmi nyelv: cseh és szlovák van, emélfogva két államnyelv ismeressék el: cseh és szlovák és nem az „egységesített“ csehszlovák. Sőt Novák még ennél is tovább megy, s nyelvtudományi következtetéseire azzal teszi rá a koronát, hogy „szlovák kollektívumot, önálló nyelvet és sajátos nemzetfogalmat“ emleget. Ezért küzdött Hlinka és Rázus, s így érthető az is, hogy Tiso a pittsburgh-i egyezményt, mely éles választóvonalat létesít csehek és szlovákok között, a szlovákság nemzeti talizmánjának nevezi,¹⁴ s ez a nemzeti törvény be kell, hogy vezetessék a szlovák élet egész területén. A vele összefüggő túrocszentmártoni deklarációról hasonló szellemben vélekedik Államjogi szempontból Ján Spišiak.¹⁵ Ezekután nem csoda, ha a Hlinka-párt hivatalos lapja, a Slovák, azzal a kérdéssel foglalkozván, mi a csehszlovákizmus, már 1924-ben a következő megállapításokra kényszerül: „Erre a kérdésre röviden felelünk: hazugság — csehszlovák nemzet nem létezik! És ha nem létezik csehszlovák

⁶ Slovensky Denník, 1910, máj. 8.

⁷ Národ, Zahraniční Politika, III (V), 1924, 379—383.

⁸ Ako p'šu o nás v Čechách, Slovenské Pohlády, XXV, 1905, 258—264.

⁹ Program slovenskej vedy, Slovensko, 1934, okt. 22—23, Jazykovedné glosy k československej otázkze.

¹⁰ Československá otázka v novém osvětlení, Slovensko, 1906, jan.—febr. 74—77.

¹¹ Pittsburghská dohoda je našim národným talizmánom, Slovák, V, 1923, máj. 31.

¹² Martinská deklarácia v štátoprávnom svetle, Prúdy, 1927, 3—9.

¹³ Čo je čechoslovakizmus? Slovák, VI, 1924, febr. 9.

⁶ Krofta, Kamill: A csehszlovák történelem kistükre. Munkácsévo-Munkács, 1932.

⁷ Deér József: A Felvidék történetének újabb irodalma. Századok, 1932.

⁸ Otázka československého jazyka na stredných školách, Prúdy, XI, 1927, 252—285.

nemzet, akkor a csehszlovákizmus is csak kitalálás! Miként a valóságban a csehizmus a szlovákok rovására akar érvényesülni és így a csehszlovákizmus csak köpönyeg, álarc a csehizmus számára. A csehszlovákizmus a szlovák nemzetnek teljes tagadása és a csehszlovák a szlováknak teljes negációja. Ebből kétségtelen, hogy a leendő 10 milliós csehszlovák nemzet a szlovák nemzet halálát jelentené, s a csehszlovákizmus hazugság! Aki mást állít, az hazudik! A cseh öröklődésekkel szemben a szlovákság gyakran és szívesen használja ezt a frazeológiát.

A cseh politikai irodalom az államalapítás erkölcsi igazolásul kitermelte a cseh-szlovák „közös” mult egységes

nemzettudatát,¹⁷ a szlovákság viszont ezt a szemléletet tervszerűen visszautasította. A csehekkel való államközösség megszűnte óta pedig még inkább magától értetődő, hogy teljesen szakítanak a csehszlovák ideológiákkal, s a szlovák lőrténet értelmét a föld, a vele lényegileg összeforrt nép és nyelv, illetőleg az állam-gondolat sorsformáló jeentőségében látják.

Dr. Wagner Ferenc

¹⁷ Wagner Ferenc: A csehszlovák nemzetegység a cseh és a szlovák irodalomban, Kisebbségi Körlevél, 1942, 249—257.

A bukaresti népdal fonográf-múzeum

A XIX. század második felében a románok nagy költője Vasile Alecsandri az elsők között van, aki felhívja nemzetét a népdalok gyűjtésének és rögzítésének fontosságára. Attól fogva az etnográfusok mind gyakrabban érzik hiányát tárgyilagossá népdalgyűjteményeknek. A népdal tanulmányozása iránti nagyfokú érdeklődés már magában hordolta a magját annak a fontos gondolatnak, hogy azokat a nép ajkáról kellene lejegyezni. Világos, mert a népdalkincs nemcsak a nemzet multjának, de jellemének és nemzetképének is hordozója.

A világháború előtt a románságnak alig volt megbízható népdallejegyzése. Ezek közül a leghitelesebb volt Bartók Béláé, melyet a román tudományos akadémia adott ki 1913-ban. Brediceanu Tiberiu gyűjtött ugyan népi dallamokat a Bánáthban, azokat ki is adta különböző feldolgozások alakjában, de ő hallás után jegyzett le dallamokat, nem volt komoly készségű muzsikus és így lejegyzései nem nevezhetők megbízhatóknak. Mióta felfelálltak a fonográf, világossá vált, hogy ez a rögzítésnek legeszményibb módja. A XX. század első negyedének végén a román sajtó mindinkább nagyobbodó érdeklődéssel szorgalmazza a népi dallamok fonograffikus uton való összegyűjtését. *Nichifor Crainic* a *Cuvântul* c. napilap 1925 május 23-iki számában már követeli egy fonogram-múzeum felállítását, mert a régi népdalok lassan elvesznek a tudomány részére, ha azok összegyűjtéséről a hatóságok nem fognak gondoskodni. Írásában arra is rámutat, hogy a népi dallamoknak hivatalos gyűjtéséhez az állam nem kellene többet áldozzon 2—3 millió leinél (100.000 pengő.) Alig jelenik meg Crainic cikke, mikor a sors kiszámíthatatlan utja úgy akarja, hogy a kultuszminisztérium előirányzott 1.5 millió leit (50.000 P-t) egy fonogram-archívum céljaira. Így Románia volt talán az első állam, mely állami igazgatással rendezkedett be arra, hogy népdalkincsét megmentse.

Midőn a szükséges pénznek a fonogram-archívum céljaira biztosítva voltak, Breazu George tervezetét dolgozta ki az új intézmény megszervezésére. Egyelőre a következő gépek beszerzését tervezték: 1. Hordozható felvevőgépek, 2. Felvevő és reprodukáló gépek az archívum részére és 3. Mérő és kísérleti szerszámok. Be akartak szerezni 1 millió lei értékben 10 db Excelsior (Recorder) fonográfot a szükséges membránokkal, egy db u. n. Diktierapparátot valamint ezekhez 1000 db fonográfhengert, 5 db Edison fonográfot (Reproducer) membránokkal, továbbá egy rendes diapazont, két metronomot, egy Marbe rendszerű Sprachmelodie-Apparátot, egy doboz Kontinuerliche Tonreihe Satz A öt db Hornbostel rendszerű tonometert és egy Schaefer-féle rezonátort. A műszerek, a lejegyzés és gondozás, valamint a tárolás részére egyelőre csak egy világos száraz nagy fűrészpességű szobát akartak bérelni. Más bútorzat beszerzését nem kívánták, csak egy hosszú asztalt és két nagy szekrényt a hengerek védésére és őrzésére. A gyűjtést az Ot tartományban akarták kezdeni. Használati utasítás kidolgozását javasolták a fonográffelvételek megejtésére a gépek kezelésére, valamint azokról az adatokról, melyeket a gyűjtőnek fel kell jegyeznie.

1927 március 29-én megrendelik a következő műszereket és gépeket: Hornbostel tonometer (3 db), Schaefer rezonator (1 db), összehasonlító hangvilla (2 db), metronom (1 db), normálhangvilla (1 db), felvételre alkalmas fonográf (6 db), Edison fonográf (2 db), Diktatfonograf (1 db), fejhallgató (10 db), felvételezésre alkalmas hengerek (1200 db), recorder (12 db), reproducer (12 db), hengereket leköszörülő szerkezet (1 db). Rövid idő alatt még utána rendeltek 5 db reproducer-membránt, 5 db recorder-membránt, 1500 fonográfhengert és még 5 db felvételezésre alkalmas fonográfot, továbbá egy kis könyvtárat az összes fontosabb, a tárgykörrel összefüggő irodalommal.

A fonográf archívum ügyeit egy bizottság intézte, melynek élén Brediceanu Tiberiu állott és tagjai voltak még Kiriac, Breazu és Sabin V. Draagei. Amint a gépek megérkeztek, kezdetét vette a gyűjtés. Elgondolásunk szerint a gyűjtéssel állami tanszemélyzet foglalkozott volna, valamint néhány olyan magánszemély, aki érdeklődik a népi dallamok gyűjtése iránt. Az ország összes zenésiskoláihoz, a szemináriumokhoz, teológiákhoz, akadémiákhoz, középiskolákhoz, katonai iskolákhoz és lapikhoz körlevelet intéztek, melyben a fonogram-múzeum célkitűzéseit következőkben írták meg: Népi dallamokat kívánunk összegyűjteni fonográfokkal, az így összegyűjtött népdalkincset le akarják jegyezni, már meglévő gyűjteményeket akarnak összevásárolni, magántulajdonban esetleg található fonográfhengereket akarnak megvenni, ki akarják nyomtatni a lejegyzett népidallamokat, a népdalgyűjtés tudományával foglalkozó tanulmányokat akarnak könyvnyomtatni. Végül népi hangszereket akarnak összevásárolni múzeum céljaira.

3. E körlevélben kérték az érdekelteket, hogy támogassák munkájukat minden tudásukkal és tehetségükkel, hogy a román nép dallamainak mielőbb meg legyen mentve a pusztulástól.

Azt várták, hogy mindenki, akit a munkára felszólítottak, meg fogja tenni a magát az ügy érdekében. Nem sokan választottak a felszólításra, de akik érdeklődtek, azok szorgalommal neki fogtak a munkának.

A népdalok gyűjtésére legalkalmasabb időpontnak Romániában az őszi-téli időszakot találták, mikor a falusiak nincsenek a mezőn munkájukkal elfoglalva. Legalkalmasabbak a vásár- és ünnepnapok, valamint a kukorica kapálás, aratás, szüret, fonó, kukoricatörés, mikor is a falu fiataljainak a munkájukból és munkájukból énekelve, játszva, táncolva szórakoznak. Ajánlották, hogy a szabadban való fonográf felvételezést lehetőleg kerüljék. Először el kell énekelni a dalt és csak ha az anyagot alkalmasnak találják a felvételezésre, kezdődjön meg a fonográf felvétel. Előzőleg azonban lejegyzendő az éneklő személyi adatai és a népdal pontos fonetikus szövege.

Minden gyűjtő kapott egy fonográfot kellő számú viaszhengerral, egy 435 rezgesszámú hangvillával (A), egy noteszal, melybe be kellett jegyezni az énekes személyi adatait és a népdal szövegét.

A gyűjtőt megtanították a készülék pontos és hibamentes kezelésére és utasították, hogy a bonyolultabb dallamo-

kat kétszer egymásután énekeltek a fonográfba. A felvétellel kapcsolatosan a következő feljegyzések voltak kötelezők: A felvétel száma, időpontja és helye. Az éneklő lakhelye, neve, kora, neme, foglalkozása, általános képzettsége, zenei képzettsége. A felvétel tárgyára vonatkozólag fel kellett jegyezni, hogy énekes, hangszeres vagy prózai a felvétel, a darab címét, vagy nevét, a szöveget valamint egyéb olyan megjegyzéseket, melyek a felvétel szempontjából fontosak lehetnek.

A hatóságok, hivatalok, iskolák nem nagy érdeklődést mutattak a népdalok gyűjtése iránt, de akadtak szép számmal magánosok, akiknek segítségével biztosíthatták a gyűjtésük sikerét. 1928-ban így is 2377 dallamot vettek fel fonográf-felvétellel és megvették néhány ügybuzgó gyűjtő lejegyzését, mintegy 1931 dallamot. Ezek azonban nem voltak hitelesek, minthogy nem mind készült fonográf felvétellel. Egyetlen évben ilyenformán a fonográf-archívum 4308 román népi dallamot mondhatott magáénak. Ma már mintegy 7000 népi dallama van a fonogram archívumnak Bukarestben. Már az első években az országot körzetekre osztották és mindegyik részére kijelölték 2-4 gyűjtőt. Legértékesebbek és legtel-

jesebbek az Olt, Moldva, Besszarábia és Dobruzsában végzett gyűjtések. Az eddigi 7000 dallam azonban csak kis töredéke annak a mérhetetlen sok népdalnak, mely még felvételre vár. A sok lejegyzett népdalból eddig a fonográf-archívum csak Dragoinek adta ki 303 colindáját és 122 krassói népdalát. Amilyen lendülettel megindult a román népi dallamok gyűjtése, olyan gyorsan hanyatlott a munka időmértéke. A román kultuszlárcsa költségvetésébe a fonogram-archívum kiadásai részére még az 1931. évi költségvetés előirányoz 10.000 leit (333 pengőt), de a következő évek költségvetésében hiába keressünk költségelőirányzatot, ez egyszerűen, kimarad. A nagy lelkesedéssel és buzgalommal megindított népdalgyűjtésre 1932. évtől már nem volt semmi előirányzat a költségvetésben.

Néhány lelkes gyűjtő még buzgókodott és dolgozott, de a fonográf-hengerek híján már csak a fülük után végeztek a lejegyzéseket. Ez a munka természetesen ha nem is teljesen haszontalan, de tudományos szempontból megbízhatatlan és kétes értékű.

Lakatos István

K Ö N Y V S Z E M L E

ULLEIN-REVICZKY ANTAL: A TRIANONI SZERZŐDÉS TERÜLETI RENDELKEZÉSEINEK JOGI TERMÉSZETE. (A pécsi m. kir. Erzsébet-Tudomány Egyetem Kisebbségi Intézetének kiadványai XVIII. sz. Pécs, 1943, 233. l.)

Ullein-Reviczky Antal művének — mely kétségkívül egyik legjelentősebb megnyilatkozása a párizskörnyéki békeszerződés kiterjedt kritikai irodalmának — középpontjában a tisztázás és felelősség gondolata áll. A trianoni békediktátumról valólt álláspontját, szerző így összegezi a népek önrendelkezési jogáról szóló fejezet élén: „A trianoni szerződés megalkotói nem voltak azon a véleményen, hogy a területi engedményezések az érdekelt lakosság meghallgatása nélkül nem érvényesek... Az, amit a magunk részéről Trianon diplomatáival szembe állíthatunk, egyelőre csak elmélet; mindenbizonyal eljön még az idő, amikor a teteles jog szintén tudomást vesz erről az elméletéről, ez ideig ez azonban nem történt meg. Felmentést kaphatnak-e tehát a tétéles államközi jog értelmében azok az államférfiak, akik szétdaraboltak egy ezeréves országot, anélkül, hogy lakosait akár csak egyszer is meghallgatták volna? Erre a kérdésre határozott nemmel felelünk.”

A könyv első franciayelvű kiadásától napjainkig eltelt másfél évtizedben az elmélet a történeti események sorozata és a nemzetközi kisebbségi jog vezető szakértőinek egybehangzó véleménye támasztja alá: a párizskörnyéki kényszerbékék alkalmával olyan bilincseket tettek az alulmaradt nemzetekre, melyek kétes fegyverszünetre változtatták az új világháborúig eltelt időszakot. Az új háború főbb nősei tehát elsősorban a létszám-békek tervezői között keresendők, akik az erkölcsi rendezés és tiszta emberiség fogalmait meghamisítva, hamis és jogtalan uralmi célok szolgálatába állították azokat a ezzel megrendítették a világ erkölcsi rendjét, önhatalmilag megakasztották az európai népek egymás közötti megbékélésének folyamatát.

A kisép politikusa, kivált, ha olyan kisépéről van szó, mely történelme során

az egyetemes emberi szempontok harcossá válásának és a változhatatlan erkölcsi jogrend békés építője volt, nem tesz, de nem is tehet egyebet annál, hogy ezt a szempontot és elvűsítést szembeállítsa azokkal a történésekkel, melyek e nép és a vele együttélő népek sorsát válságba döntötték. Így tesz a szerző is, amikor pont-ról-pontra, fejezetről-fejzetre felépíti tudományos értékű, egészében és részleteiben gondosan megindokolt jogpolitikai vádiratát azzal az uralmi határozattal szemben, melynek döntése immár negyedszázada végzetesen befolyásolta a dunavölgyi megegyezés ügyét, összefoglalva azt az egyetlen alapot, melyre ez a megegyezés felépülhet.

Aki zavaros korban időálló érték-mérővel vizsgálja elhatározó események eredetét, az európai politikai történet vizsgálatában szükségszerűen visszakanyarodik a francia felvilágosodási és forradalmi eszmekörhöz s ennek útján mindazom megnyilatkozásokhoz, melyek az ember erkölcsi állásának megszilárdítását célozzák az erkölcsi világrendben. Ha az író megállapítja, hogy a francia forradalom elvi nyilatkozata, a Déclaration des droits de l'homme et du citoyen — számára és mindannyiunk számára, akik e tiszta vizet keressük az európai és emberi öntudat gyógyyszerét, az Ember felszabadításának hitvallását jelenti, ez a megállapítás önmagában elegendő a mű erkölcsi felfogásának jellemzésére. Az a körülmény pedig, hogy a széles távlatokat befogó műben a jogbölcseleti és politikai vizsgálódás párhuzamosan halad, méltón indokolja, hogy szerző nem pár excellence politikai beállítottságból, hanem pártatlan, magasabb nézőpontról vizsgálja azokat a kitévőket, melyek végre-teményben a párizskörnyéki diktátumhoz vezettek. Valóban nehéz lenne a magyar álláspontot a nemzetiségi elvnek ilyen mélyreható és megfoghatóan bevezető tanulmánya nélkül bemutatni, hiszen magyarság és eszmei hitvallástudat ezen a tájon, melyet egy kényeszerbéké bűnös sugalmazással szétdarabolt, századok óta egyet jelent annak az erkölcsi elvnek jegyében, mely az emberi öntudatosodás európai mozgalmában szer-

vesen benne foglaltatik. Ha a nemzetiség fogalmának — írja a szerző — legfőbb ismertetőjegye az egyének akarata, akkor a nemzetiségi elvet voltaképpen a népek önrendelkezési jogának nevezhetjük. Ha pedig ezt a magasztos elvet, mely a tisztességes és tisztességgel élők társadalmában az erkölcsi magatartás egyik kétségtelen pillére, megtisztítjuk azoktól a salangoktól, melyekkel álnok szószólói eltorzítják s beállítjuk a magyar nemzetiség történeti fejlődésbe, nyilvánvaló lesz, hogy az egyének akaratában megnyilatkozó s a közösség érzületét kifejező nemzetiségi elv, mint a népi önrendelkezés kritériuma nemcsak nem ellenkezik a magyar államkormányzati elvvel, hanem azal, — ha ellenséges külső behatások nem befolyásolják az egymásra utaltak kapcsolatát — harmonikusan megegyezik. Igazolják ezt azok a nemzetiségi nyilatkozatok, amelyek az első világháború folyamán a magyar országgyűlésben elhangzottak, de nem kevésbé azok a kései keserű felismerések, melyek a magyar állam eszmét megtagadó nemzetiségi vezetők megdöbbenését juttatják kifejezésre, amikor a dunamedencei jogállamból kiszakadva, szembe kerülnek az u. n. utódállamok önkény-politikájával. Avagy Vajda-Vojvoda szavaival élve, akit méltán mond a magyar kisebbség egyik legelsőszóvalta üldözőjének a szerző: „Hasonlítsuk össze a múltat a jelenel... a magyar uralom idejében nem voltunk hozzászokva olyan dolgokhoz, aminőket most naponta el kell viselnünk. Nem voltunk hozzászokva ahhoz, hogy hivatalnokokat politikai meggyőződésük miatt elbocsájtjanak. A magyarok a választásokon nem lopták el a szavazó urnákat. A román jelöltek, amikor ezek a rendőrség védelmét kérték, ezt meg is kapták. Nem történhetett meg az, ami most történik, hogy a jelölteket a rendőrség személtárára inzultálják... Magyarországon nem voltunk rabszolgák, szabadon beszélhettünk az utcán, házainkban és a magyar parlamentben.” Trianonban tehát, — ha csupán a békediktátum előtti és utáni nemzetiségi politikai nyilatkozatok párhuzamából következtünk erre, a modern európai történet leg-

súlyosabb s erkölcsileg jóvátehetetlen igazságtalansága történt a magyarsággal s a vele együttélő összes dunamedencei néppel. Ez az igazságtalanság nemcsak a földrészt életében nélkülözhetetlen gazdasági-politikai államtestet robbantotta szét, de szétrombolta azt az elvet is, melyet a Nemzetek Szövetségének Tanácsa „a kisebbek szent jogának” mondva családul sorsára hagyott.

Ullein-Reviczky Antal három perdöntő kérdést tesz fel a mind máig tartó trianoni ügy vádiratában. Az első így hangzik: Kötelesek voltak-e a szövetségesek a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartására? Ebből következik a második kérdés: Szemelőtt tartották-e a trianoni döntőbírák ezt az alapelvet? Végül a harmadik: Önszántukból szakadtak el az elcsatolt területek népei a magyar államtól?

E három összetartozó, egy tárgyi komplexumot képező kérdés soha nem idősebb, mint napjainkban, amikor a világ-mérkőzés első számú érdekeltjei egyre inkább megfélemednek az Elvről, melynek egy félrevezetett és tehetetlen ábrándozó által oly felelőtlenül történt felvetése, de be nem tartása a mai válság egyik kútforrása lett. A vizsgálat tehát elsőrendű erkölcsi kötelesség, megoldást sürgető probléma, napjaink nagybeteg Európájának talán még inkább közös ügye, mint volt huszonöt évvel ezelőtt. Miért lettek volna kötelesek a szövetségesek az önrendelkezési jog betartására? Azért, mert erre az alapra építették fel az általuk elképzelt világbéke tervezetét, mert ennek az örökérvényű jognak alapján avatkoztak a Dunamedence legbensőbb ügyébe s nemkevésbé azért, mert ünnepélyes fogadalmat tettek az elv gyakorlati betartására és betartatására, mielőtt még leültek volna a párizskörnyéki asztalokhoz. Azt, hogy a népek önrendelkezési jogának eszméjét mennyire azonosították önmaguk elképzelt politikai hivatásával a kérdést közismert volta miatt felesleges részleteznünk. Hogy pedig ennek az elvnek szándékos félremagyarázásával és kizárólag uralmi jogon avatkoztak a dunavölgyi ügybe, arról egy negyedszázad politikai irodalma tanuskodik. De legkevésbé sem felesleges hivatkoznunk, szüntelen hivatkoznunk — az Atlantic Charta belső válságának idején jobban, mint bármikor, — hogy az ünnepélyes fogadalmakat ugyanazok szegték meg ezelőtt huszonöt éve, akik az emberiség új eszmei korszakának eljövételét hirdették a gyöngye és védtelen nemzetek jövőjének biztosítására. Megszegték, még pedig hónapokkal, sőt hetekkel, olykor napokkal a fogadalmóttel után, papírronggyá változtatva nemcsak az uralmi önkény diktátumait, de azokat az eszméket is, amelyek nélkül Európában nincs és nem lehet kibontakozás és nem lehet élet, biztosíték és oltalom egyetlen kisény számára. Ez a negyedszázad tehát nemcsak politikai, de elkerülhetetlen szellemi és erkölcsi csúszó sodorta a világ alakulásáért felelőseket s ebből a zsákutcából kiutat csak a nyers erőszakon győzedelmeskedő emberi tudat és az igazi önrendelkezési jog nyithat. De, vajjon, ki biztosíthatja ennek elkövetését, ha azok, akik az 1919 évi politikai közjátékban még lelkiismereti szükségét érezték ennek vállalására, mint megöregedett kortársak a nagyhatalmi ábránd féltelen dühével cáfolják napjainkban önmagukat. Talán elegendő, ha a közismert

nyilatkozatok sorából Smuts tábornokra hivatkozunk, aki 1919 április 9-én a békekonferenciához intézett emlékiratának tanúsága szerint figyelmezteti Masarykot, milyen veszedelmekkel járhat, ha az új utódállam a Dunáig terjeszkednék s 1919 május 30-án kelt levelében következőképp figyelmezteti Wilsont: „Borzalmas esalódás volna, ha a népek azt híhelnék, hogy elfelejtettük a világnak tett ígéreteinket és nyilvános kötelezettségeinket! Ha az emberek úgy látják, hogy mi magunk szegtük meg az általunk kötött formális egyezményt — s ez az én nézetem — ebből reánk tekintélyünk legnagyobbokú leromlása fog háramlani és ez a béke talán nagyobb szerencsétlenség lesz a világra, mint aminő volt a háború.” Igen, ez a csalódás bekövetkezett s a szőnyű béke még szörnyűbb háborúhoz vezetett, melyben — mint Smuts egyik legutóbbi beszédéből kitétnék — az egykori humanista tábornok is megfélemedezni látszik egykori elveiről, köztük a kis- és nagyobb népek életjogának szentségéről.

Az első kérdésre adandó válasz ezek után így hangzik: A szövetségesek, akik 1919-ben kisajátították a döntés jogát, elsőrendűen felelősek voltak a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartása tekintetében. Betartották-e ezt az elvet? Ullein-Reviczky a teljes diplomáciai anyag gondos megszürése és egyéni kutatómunka alapján világos okfejtés alapján cáfolhatatlanul bizonyítja, hogy az elv csak a tanácskozási elv előszobájáig jutott, illetve azoknak a delegációknak lett fő érvelési eszköze, melyeket, mint veszteg hatalmak képviselőit a döntő tanácskozási be sem fecséjtettek. De mit is remélhetek volna az arénába vetett áldozatok, amikor szellemi áldozat lett maga Wilson, a halvaszületett gondolat létrehívója. Wilson eszméivel és — bizonyos értelemben — kétségkívül jószándékkal érkezett Párizsba. Bepe, Bratinou és a többiek előtte ismeretlen és hála mögött kötött titkos szerződésekkkel, melyek a priori „elrendezték” „mindent s a tulajdonképeni béketárgyalásokat csúfondáros fonák közjátékká silynyították. C. T. Thomson idézi a félrevezetett Wilson fájdalmas ki-törését: „Elitkolták előttem a titkos szerződések és egyezmények egész sorozatát.” A háttérben álló bábjátékosról, aki huszonöt év múltán ugyancsak a bűnténynek második részén mesterkedik, jellemzésére valóban joggal idézhetjük De Monzie-t, aki a szenátusban egyziben a következő vallomást teszi: „Ami Trianoni illeti, egy másik Venizelosnak, Benesnek, a nagy hazafinak csábhátas alatt álltunk. Ezért csináltunk egy szertelenül kegyetlen békét, miután előbb Hanolaux mondása szerint tudatlanságon alapuló békét csináltunk.”

A harmadik kérdésre szintén teljes választ kapunk Ullein-Reviczky Antal művében. Ha Magyarország népei önszántukból szakadtak volna el a közös hazától, úgy a közép-délkeleturpai politikai történet egyetlen olyan megnyilatkozást nem tartalmazna, mely e nemzetiségek ellenállására vonatkoznék az új államalakulatok politikájával szemben. Ha ennek a politikai küzdelemnek intenzitását a világháború előtti nemzetiségi mozgalmakhoz mérjük, arra a következtetésre jutunk, hogy az elszakított nemzetiségek valódi kisebbségi sorsba 1919 után jutottak. Ke-

sőbbi idők politikai történése bizonyára gondos és átfogó gyűjtést készít majd arról a fonák helyzetképről, mely a „felszabadított” oltalmában játszódtott le a vezetőik által félrevezetett szakadár nemzetiségek és fajtestvéreik között. Erről az „új szabadság”-ról írja Pribicević 1933 őszén Párizsban: Szerbiában azt gondolták, hogy a délszlávok Ausztria—Magyarországban rabszolgák voltak s hogy fel kellett őket szabadítani ebből a helyzetből. Pedig, ha tárgyilagosan akarunk beszélni, meg kell állapítanunk, hogy az ausztriai és magyarországi délszlávoknak a háború előtt több politikai szabadságuk volt, mint új államukban, Jugoszláviában.”

Ullein-Reviczky Antal műve 1929-ben, a trianoni válság mélypontján jelent meg Párizsban. A jelentős nemzetközi politikai sikert aratott könyv második kiadása 1936-ban szintén Párizsban látott napvilágot, amikor a közvetlen érdekeltek és távolabbi megfigyelők előtt már nyilvánvaló lett, hogy az igazságtalanul össze-rótt és tarthatatlan békediktátumok az újabb világéges közeli veszélyétől terhesek. A mű magyar kiadása a második világháború zárószakán nagyértékű jogbölcseleti és politikai figyelmeztetés az egész magyarság felé elvitathatatlan jogaink harcoss védelmezésére és változatlanság, szellemi állásfoglalásunk elmélyítésére érdekében. A magyar békeszándék a tisztes béke kivívásába vetett rendíthetetlen hit feltételei azonban most is és mindenkor az igazságos és teljes rendezésben foglaltatnak. Mert helyesen állapítja meg Carr professzor egyik hazai méltatója: „Nem elég olyan békeművet alkotni, amely néhány eszmének akar fényes emlékszó-lópa lenni, de tövében éhen pusztulnak azok a népek, amelyeket ünnepélyes szövegekben szövegeztél fel a béke eszméinek tiszteletére.”

Kemény Gábor

ALEXANDRE ECKHARDT: DE SICAMBRIE A SANS-SOUCI. *Histoires et légendes franco-hongroises. Budapest—Páris. 1943. (Bibliothèque de la Revue d'Histoire Comparée No. II.)*

Eckhardt Sándor ebben a szép kötetben a francia—magyar szellemi kapcsolatokra vonatkozó, eddig szétszórtan megjelent tanulmányait gyűjtötte össze. A tanulmányok időben több mint ezer évet ölelnek fel s tárgyban is rendkívül szétfutók, de — az előző szavaival — „összefűzi őket az az égő kíváncsiság, mellyel a szerző mindazt szemben viseltetik, ami Magyarországot Franciaországhoz, a francia multhoz kapcsolja.”

A kötet első tanulmánya Sciambría legendáját eleveníti fel. E szerint a Trójából új haza keresésére induló ösfranciák Ó-Buda környékén Sciambría néven virágzó várost alapítottak. Következő tanulmányában azt a felfogást cáfolja meg a kiváló tudós, mely szerint a francia Ogré, emberrevő szörnyeteg, elnevezése a magyar jelentő (H)ongre-szóval lenne azonos s kétségtelenül kimutatja a szónak a latin Orcusból való származását. A középkori magyar—francia kapcsolat nyomait tárja fel a Roland-ének magyar-szarcón vonatkozásait. Ezek a kapcsolatok azonban nem akadályozzák azt, hogy Magyarország továbbra is ne mint távoli fantasztikus mesecsország szerepeljen a nyugati közvélemény előtt, amint azt

André le Chapelainnek egy III. Béla magyar király lábára tett megjegyzése mutatja. — Szerzőnk útmutatása nyomán látjuk, mint tükröződik V. Lászlónak egy francia követsége Villon költészetébe. A Gosztonyi János győri püspök párisi tartózkodásáról és José Clément-val való kapcsolatairól írott cikk érdekesen mutatja be Párizsban az eszmék reformáció előtti forrongását. Ronsard Duna-táji eredetével foglalkozva fölveti szerzőnk, hogy a nagy költő azoknak a franciáknak a leszármazottja lehet, akik a kereszties háborúk korában a Balkánon letelepedtek. Hosszabb tanulmányban foglalkozik Jean Lorel XVIII. századbeli verses hírlapjával, mint a magyar—török harcok visszhangjával s az ember meglepetve hall egy másik írásban La Bruyere-nek egy eddig lappangó a magyar történelmet tárgyaló munkájáról, melynek alapján a nagy moralista történelmünkéből vett példák alapján oktatta Condé herceg fiát. Nehéz megelégedés nélkül olvasni odább Voltaire elmékedéseit a mohácsi vérszől s érdeklődéssel kísérjük a *Contrat Social* magyarországi sorsát. A kötet utolsó fejezetében az aradi Közművelődési Palota francia nyelvű, a felvilágosodás egész tudományos és szépirodalmát magába foglaló könyvtáráról és annak eredetéről hallunk, miközben érdeklődésünket főleg Csáky Julia grófnő regényes élete köti le.

A tanulmányokban a tudós-alaposság, a kifejezés könnyed eleganciájával karöltve jelentkezik s szinte lépésről lépésre követhetjük bennük, hogy a magyarság képe a hiedelmek, legendák ködéből felszűnt, mint lez a franciák előtt is európai jelentőségű emberi arcát. — Mindenestre: Eckhardt Sándor munkája igen jelentős lépés a magyar—francia szellemi kapcsolatok elmélyítése terén.

Tóth Béla

JÁSZAI MARI LEVELEI. *Sajtó alá rendezte: Kozocsa Sándor. (Dr. Pintér Jenő-nek kiadása, Budapest.)*

Egy gazdag művészi élet összesűrített ereje árad a könyv oldalairól. A 19. század Magyarországnak majd minden számottevő tagjával levelezésben állott Jászai Mari és így, bár a levelekből egyoldalúan, de mégis képet kaphatunk kortörténelmi szempontból is az elmúlt század idejéből Jászai Mari művészete magasra törő ívként futott át életén és levelezéséből úgy szólván az elindulástól vagy hogy stílszerűek legyünk a színpadhoz: a függöny felgördülésétől lehullásáig szemmel kísérhetjük e tüneményes pályát, amelyhez hasonló századonként csak egy akad. Önmaga volt akaratlanul is hűséges krónikása életének s leveleiből érzékelhetjük stílusának ragyogóra csiszolódását is. Néha gejzirként törnek fel belőle a szavak. Jászai Mari nemcsak a színpadon csillogtatta utólrhetetlen kifejezőerejét, de sorraiban is. Nincs az az izgalmas életregény, amely fölérne ezzel a könyvvel. Egy rendkívül gazdag élet perég le előttünk küzdéssel, harccal, szenvedéssel, elért sikerek örömeivel, apróceprő bajok bosszankodásaival. Egyszóval egy emberi élet pályáját futhatjuk át úgy, ahogy azt egy ember, még hozzá tüneményes ember átélté Jászai Mari életében az a kiemelkedően szép, hogy hű maradt önmagához mindig és minden körülmények között, vagyis: a legforróbb sikereiben is megmaradt szenvedő embernek. A könyvbe-

gyűjtött levelek értékét emeli az, hogy nem a nyilvánosság számára íródott; mikor e leveleket Jászai papírra vetette nem gondolt arra, hogy ezek valamikor összegyűjtve nyomtatásban is megőrkíthetnek. Nincs semmi szépités bennük, sem torzítás s éppen ezért az őszinteség erejével hatnak és hitelen dokumentálják az akkori időköt. Rengeteg levelet írt Jászai. Él, forrt és mindig alakított. Olyan volt, mint egy örök lázban égő művész, aki minden kis cselekedetben alkotott. A legkisebb dolgok kifejezéseire is ömlöttek belőle a szavak. Szüksége volt az örök kiélésre s erre a tollat is sűrűn használta. Örököké a nyugalmat áhította és tragikus iróniája az életnek, hogy igazán zavartalanul sohasem találta meg. Az alkotás, a művészet lázában úgy égett, mint egy fákllya és világított a magyar irodalom—művészet egén. Ezt lehet érezni az első 1869-ben írott levelétől az utolsó, 1926-ban írott soráig. Kozocsa Sándor színészettörténeti szempontból is és irodalmi szempontból is szép munkát végzett az értékes levelek sajtó alá rendezésével és a könyv elé írt szép bevezető soraival.

Bihari Sándor

PUSZTAI-POPOVITS JÓZSEF: *MISCARIA COOPERATISTA A NATIONALITATI ROMANE DIN TRANSILVANE DE NORD, 1940—1943* cím alatt 18 oldalas románnyelvű füzetben ismerteti az észak-erdélyi románság szövetkezeti mozgalmát az elmúlt három esztendő alatt. E füzet a *Circular Minoritar VII. évf. 5. számában* megjelent tanulmány különnyomata.

Nehéz helyzet elé kerültek a bécsi döntés után az észak-erdélyi román szövetkezetek — mondja a szerző. Nagy részük tisztviselő és igazgatósági tagok nélkül maradt s tájékozatlanság jellemezte az elején az egész helyzetet. A 422 román szövetkezet közül 18 Romániába került. 23 belépett a magyar Hangya-ba, 130 megszüntette működését s így csak 251 román szövetkezet maradt meg.

Már 1941 június 13-án Budapesten összeült az észak-erdélyi román *Plugarul* román szövetkezeti központ és a dél-erdélyi magyar Hangya szövetkezeti központ kiküldöttjeinek vegyes bizottsága. *Hatleganu Emil dr.*, illetőleg gróf *Haller István dr.* elnökök vezetése alatt. A tanácskozás két héti tartott s a kölcsönöség elve alapján mindenben meg is egyezett egymással. Ezt követte rövidesen a két kormány jóváhagyása 1942. júl. 3-án pedig még 44 u. n. pariumbéli román szövetkezet is csatlakozott az észak-erdélyi *Plugarul* szövetkezeti központhoz.

Jelenleg azonban csak 244 román szövetkezet működik, amelyek közül a legtöbb Szilágy (58), Kolozs (42), Beszterce-Naszód (39) és Szolnok-Doboka (34) megyében működik. E 244 szövetkezet körül legtöbb a fogvasztási (127) és a hitel (96) szövetkezet, de van még 20 különféle és 1 vegyes. A szerző ezután részletesen elsorolja a községeket is, amelyekben ezek a *Plugarul*-ban egyesített szövetkezetek működnek. Miald ismerteti ezeknek tőkeerejét (885.500.31 P) és nyereségét (9.307 P 13 f.). Szerző mindez adatokhoz megjegyzést nem fűz, de a tájékozott olvasó kérjz belőlük azt, hogy a hazai románságnak szövetkezeti téren igen tekintélyes anyagi és művelődési erőt sikerült átmenteni többségi időszakából kisebbségi helyzetébe.

Külön fejezetben emlékezik meg a *Regna* erdőkitermelő, fafeldolgozó és értékesítő szövetkezetéről, amely kb. 200.000 hold elsőrangú erdővel (80%-ban fenyőfa) rendelkezik. Ez a hatalmas vagyónkomplexum — a Csíki Magánjavakhoz hasonlóan — a Mária Terézia idejében felállított II. határőrezred negyvennégy román község határhozeinek, illetőleg azok leszármazottainak tulajdona, közös vagyona, a Regna pedig a román uralom alatt létesített szövetkezet, mely a zsidó fakeskedelem ki-zárásával maga termelte és dolgozta fel az erdők fáját. (Talán megemlíthette volna a szerző a Regna rövid történetét s azzal párhuzamosan a Csíki Magánjavaknak kiséj-títését a román állam részéről.) A bécsi döntés után vezetők nélkül maradt a Regna s így különböző tervek merültek föl, a Regna nemzetgazdasági szempontból fontos munkájának továbbfolytatását illetőleg. Végül is román kezekben hagyta a kormány, csak élére a honvédelmi miniszterium *Kleekner Károly* mérnököt nevezte ki s mivel hadiüzemimé nyilvánították, mindegyik üzemhez egy-egy katonatisztet állítottak üzemparancsnokká. A Regna székhelye Beszterce. Jövedelmét az alapszabályok értelmében román kulturális és egyházi célokra fordítják. Jövedelme pedig nagy. 1942-ben például 413.003.9 P volt tisztán. Ez fogalmat adhat arról, milyen értékes anyagi és erkölcsi támogatást jelent ez a közvagon a hazai románság, de főként a falusi rétegek számára. De mindez azt is bizonyítja, hogy a magyar állam — ha nincsen arra jögalapja — nem nyul a nemzetiségek vgyonához, sőt töl tehetőleg támogatja azt.

Sajtó alatt van e füzet magyar kiadása. Nem gyözzük eléggé dicsérni azt a munkát, amely nemzetiségeinknek mindenféle élet-megnyilvánulását számon tartja. Hazánkban magunknak kell vállalnunk a nemzetiségek életének tanulmányozását és sajtó meglátásaink köztudatbavitelét. E célra alkalmasak az ilyen tárgyilagoss és a nemzetiségek anyanyelvén közzétett tanulmányok, mint az előbb ismertett füzet. Dícséret illeti a szerző munkásságát, aki immár ötödik tanulmányát írja az észak-erdélyi románságról.

V. G.

TANKA JÁNOS: *ÖRÖK ADVENT. Száz vers — Szerző kiadása.*

Tanka János első versykötete 1932-ben jelent meg *Napsütésben* címen. Azóta új három kötettel szaporodott a termés: *Tavaszi áradás*, 1943; *Szirmok lépcsőin*, 1938 és most, a napokban: *Örök advent*, 1944.

Tanka Jánost kedvezően fogadta a kritika mingyárt első kötete megjelenése alkalmából. Szélid, esendes, finom hang, a fények és természeti képek, az egyszerű hangulatok kedvelése, ősi, kálvinista lelkiség, egy dunántúli kis magyar falu (Aba) határának, népének nemes rajzolása, katonakórházi emlékek, egy erdélyi utazás, otthoni kertészkedés a kis gyümölcsösben, tanítói szolgálat az iskolában, gyermekkori emlékek felidézése, halk melegsávú szerelem, tőpréngés az egyke fölött, természetimádat, őszinte Isten-hit: nagyjából ez a tartalma annak az élményvagnak, amelyből Tanka versei köteté dűzadtak.

Egy-egy vers különösen megfogja az embert s úgy érezzük, később antológiákban is szerepelni fog, mert komoly irodalmi értéket képvisel. Ilyenek: *Kapor, Kegyelem, Vizimalom, Abai szüreten, Első hóvirág, Tizenhatéves, Napfényelégia, A pa-*

rasztsekről elégiája, stb. Ezek a versek magasan kiemelkednek a máskülönből egy-színű, egy-mondanivalójú, csiszolt izlésű, de imitt-amott apró ritmustöréseket felmutató kötetből. Tanka könnyen ír, a hangulat hamar versé izzik benne s nem tudja elvetni a könnyen futó formákat, nem várja meg, amíg a felszínes hevület telohad, mindent megénekel s ezért mindig hallja a saját hangját. Általában azok a jó versei, amelyekben az élmény forró láza sokáig feszegette a lelkét, amelyekben küzdött a tartalom a formával s amelyeket időtlen korszerűséggel szeretett volna megalkotni. Ez a pillanat azonban minden költőnél nagyon ritka: kegyelem, ahogyan ő nevezné. Ez a „kegyelmi pillanat” kell szavakba sűríteni s ha ez sikerül, a költő verset alkotott. Aki ezt így érzi és egyszerű eszközökkel is maradandó formában tudja megörökíteni: az költő, — illetve csak ez a költő.

Tankában még mindig érezhető a vers-író, pedig első kötete óta sokat gazdagodott lírája és kifejezőmódja. Van benne valami Rainer Maria Rilkehöz és Gulyás Pálhoz, e kettő kiterjesztett, széles horizontú krisztianizmusa és egyetemes világ-és léleklátása nélkül. Valahol félúton van benne a vers, pedig minden kellék megvan hozzá: élmény, hevület, kifejezési készség, mégis, leírva valahogy megszürik a mondanivaló, elvész belőle a látatok visszazengése, amely pl. Sinkánál oly csodálatos. Pedig súlyos mondanivaló lenne az, amit Tanka „örök adventi” hangulata ilyen gazdag áradásban papírra vet, mégis, valahol elsikkad a vers magja s csak a hüvely szépségét látjuk. Nyelve színes, gazdag, fordulatos és fényes, de valahogy nyelvből is hiányzik a „szavak mágiája”, ha szabad így megfogalmaznom azt a saját-ságos entitást, amely a verset versé teszi, mely az egymásmellé sorakoztatott szavaknak, soroknak, rímeknek visszazengést és ősi, jelképes jelentést ad, többletet, mint amit a mindennapi használatukban jelen-tenek. Nehéz ezt leírni, ezt érezni kell: ez teszi a költőt költővé.

Tanka új kötetét feltétlenül irodalmi érték, ezért mondjuk azt, már most: várjuk az új kötetet, amely már nem a lélek felü-leteről szedi össze a virágokat és a vágva-kat, hanem a költő ősi örökemberi mély-ségeiből fakasztja fel a fájdalmakat és az örömeiket, mint mikor az édesanya meg-szüli gyermekét. A vers: gyermek s már a születése előtt vigyázni kell rája.

Kordás Ferenc

AZ ÉSZAKERDÉLYI ROMÁN SZÖVET-KEZETEK ÉVKÖNYVE, 1944-RE (*Anuarul cooperativelor Plugarul din Ardeal de Nord*)

Az 1944-ik évre egész sereg román ka-lendárium és évkönyv jelent meg. Minden felekezet, egyesület, társadalmi és gazda-sági évkönyvet adott ki. A román évköny-vek eme özönében (L. ezeket bővebben Láthatár 1944. januári számában) külön-ösen a román szövetkezeti központ, a Plugaral évkönyve érdemel figyelmet. Az év-könyv jelentékeny kötet, 340 oldal, gazdag és változatos olvasnivalót tartalmaz. Nem célunk ez alkalommal kitérni egész tar-talmára, csak a román szövetkezetekről szóló részzel kívánunk foglalkozni.

Az évkönyv fő helyén az északerdélyi román szövetkezetekről szóló beszámoló foglal helyet (35-től 148 oldalig). Ennek keretében kisebb fejezetekben a román

szövetkezetek minden életmegnyilvánu-lásáról képet kapunk.

Buzea János, a Plugaral szövetkezeti központ igazgatója, az erdélyi román szö-vetkezetek fejlődéséről számol be, a moz-galom kezdetétől egészen 1940. augusztus 30-ig. (Evolucia cooperativelor in Transil-vania a-de-la inceputul miscarii, până la 30. Aug. 1940) E részben egész Erdély terü-letén kifejlődött szövetkezeti mozgalmat ismertet, mely főleg a világháború után indult fejlődésnek.

Külön fejezetben mondja el Buzea az északerdélyi román szövetkezetek törté-netét (Istoricul cooperativelor românești din Ardeal de Nord-după 1940. 30 August). Foglalkozik a Plugaral szövetkezeti köz-pont megalakításával. Megtudjuk a beszá-molóból, hogy közvetlenül a bécsi döntés után Északerdélyben 422 román szövet-kezet működött, melyek közül 197 hitvöl-veket, 177 fogyasztási szövetkezet, 7 vegyes és gazdasági szövetkezet, 41 kőr-féle szövetkezet Egyesületi központ a kö-vetkező városokban volt: Kolozsváron, Désen, Beszterceán, Szilágysomlyón és Nagy-bányán. Az 5 vidéki egyesületből öt az-tán létre 1940 december 18-án a Plugaral, a román szövetkezetek központja, Kolozs-vár székhellyel. A közgyűlés a következő vezetőséget választotta: elnök dr. Hatie-ganu Emil volt egyetemi tanár, tagok Ne-chita Miklós esperes, dr. Pop Viktor es-peres, Moga Titusz esperes, Henciu Vasér lelkész, Cocfan János lelkész, dr. Siocra Viktor ügyvéd és Calbonau Arion nyug-díjas.

Az ellenőrző bizottság tagjai lettek: Pop Péter esperes, Deva Eugenia lelkész, Mure-sanu Gábor ügyvéd, Barbieru Miklós nyug-díjas és Cilibonae János könyvelő.

A Plugaral az új szervezéssel járó ne-hézségek leküzdése után hozzáállott az ország gazdasági életébe való bekapcsoló-dáshoz. 1942 február 26-án engedélyt ka-pott banki műveletek lebonyolítására, 1942 márciusában engedélyt nyert kereskedel-mi cikkekre: vas, tűzifa és építkezési anya-gok árusítására, könyvkereskedési cikkekre és gyarmatárakra. 1942 május 18-án sze-szes italok árusítására kapott jogosítványt. A cukor, petroléum stb. árusításának en-gedélyezése most van folyamatban.

Külön cikkben számol be Buzea a Plug-aral beilleszkedéséről a fennálló hazai törvényekbe. Beszél az alapszabályok mó-dosításáról és azoknak a hazai törvények-kei való összehangolásáról. Részletes tájékoztatót ad a különböző adókról és adókedvezményekről, új szövetkezetek szervezési szabályairól, stb.

Legfontosabb része a beszámolóban a Plugaral évi statisztikai mérlege, amely-ben vármegyék szerint részletes kimutatást kapunk a szövetkezetek forgalmáról. A mérleg az 1942 december 31-iki helyzetet tükrözi vissza.

Domokos Sámuel

A SZLOVÁK ETNIKUMKUTATÁS FORRÁSMUNKÁI

A fiatal szlovák történettudomány igen heves érdeklődéssel fordul a szlovákság történelmi múltja felé. A szlovák történe-szek a legrégibb időkől kezdve a múlt század végéig tekintik át a szlovákság helyzetét a szentistváni birodalomban és az így előkeresett anyagot iparkodnak a nagy közönség számára is hozzáférhetővé tenni. A munka ma már valóban ad fon-tos hatol és csak részben poleimikus cél-

zatú: a magyar tudományosság eredmé-nyeivel való vitatkozás mellett a szlovák tudomány reprezentánsainak elgondolásaiban ott szerepel az objektív kutatás kö-vetelménye is, mint ahogy erről Fr. Bokes-nek a Szlovák karácsonyi számában írott cikke tanúskodik. Bokes — akinek a szlo-vákság XIX. századi életéről több alap-vető tanulmánya jelent meg szlovák nyel-ven — figyelemreméltó cikkében sajnál-kozásának ad kifejezést azért, hogy a for-rástanulmányok mindezeitig nem haladtak olyan messzire, mint amennyire ezt a tu-domány igényei mellett a szlovák nemzeti lét érdekei megkívánák. A cikk sorra-veszi azokat a forrásokat, amelyekből a mai szlovák történettudomány táplálkozik, bírálattal mond a munkák fölött, majd konkrét javaslatot tesz egy nagyszabású vállalkozásra, amely a megindítandó rész-letmunkák eredményeit foglalná össze és megteremtene a szlovákság történelmi lexikonát. Ez a lexikon már a szlovák etni-kum lakosságának nemzetiségi viszonyait is figyelembe venné.

Bennünket magyarokat különösen érde-kelhet, hogy milyen forrásmunkákat vesz figyelembe a szlovák történettudomány a múltra vonatkozó vizsgálódásainál és mi-lyen véleménnyel vannak a szlovák törté-neszek a magyar történettudomány eddigi áttörő munkájáról.

Bokes említett cikkében foglalkozik a szlovák részről megkezdett levéltári kutatásokkal. E munka a közelműltban elég intenzíven indult meg, de egyelőre csak a helynevek gyűjtésére szorítkozik. A szlo-vák levéltárakban ennek ellenére még ren-gegsérintetlen anyag hever, amely a szerző szerint mindeztől elkerülte a szlovák kutatók figyelmét s amelyet eddig kizárólag magyar oldalról értékelték. A szlovákság elmúlt 2—3 évszázadának etni-kai kialakulására vonatkozó irodalom tu-dományos szempontból igen kevés és je-lentéktelen anyag, bár kétségtelen tény, hogy a legnagyobb irodalma éppen az el-múlt egy-két évszázadnak van. A XVIII. század szlovák történelméről kiemelkedő alkotás Daniel Rapant pozsonyi egyetemi tanár Poľatky mad'arizácie (A magyaros-sodás kezdetei) című munkája, mely első-sorban gazdag anyagával és megveit je-véltárak anyagának lelkiismeretes felhasználásával tűnik ki. Bokes felhívja ezzel ka-pcsolatban a figyelmet a felelősi történel-mi vármegyék gazdag levéltári anyagára, mely a nemzetiségi viszonyok tanulmányo-zása körül hatalmas szolgálatot tehet. Ugyanígy fontos szolgálatot tettek a XVI—XVIII. századbeli nemzeti és nem ne-mesi oklevelek, amelyek szép számmal áll-nak rendelkezésre. A cikk utal Knieszsa Ist-ván ilyenirányú forráshasználatára, melyek szerinte a „magyar politika táma-dó és védekező céljai” támogatják. Knieszsa az utóbbi időben Stanislav pozso-nyi egyetemi tanárban talált partnerre, aki ugyancsak helynevek alapján lingvisz-tikai érvekkel igyekszik elfogadtatni a régi szlovák etnikumról rajzolt képet.

Az egykori összeírások relatív fontos-sága mellett főleg a régebbi történettudósok munkáinak tanulmányozása és korrigálása áll a szlovák tudósok érdeklődésének köz-pontjában. A topográfiai munkák közül igen hasznosnak vélik Běl Mátýás Notitiá-ját, míg Acšády nagy statisztikai művének „reviziójára” lesz szükség a XVIII. szá-zad második felére vonatkozóan az 1771-i Lexikon nyújt adatokat, amelyeket részben

már Petrov orosz történész is feldolgozta, aki mint ismeretes, elkészítette Magyarország nemzetiségi térképét is. Érdekes, hogy a szlovák történettudomány ezt a térképet fogadja el a szlovák etnikum vizsgálatánál mérvadónak. A jozefinai kor viszonyaival kapcsolatban a magyar részről indított kutatómunkára történik utalás (Thüring G.) s a korabeli munkák közül Korabinszki és Vályi lexikonai tartalmaznak érdekes adatokat a magyarországi nemzetiségi viszonyokról. Korabinszki Lexikonja (1786-ból) főleg a gazdasági élet szükségleteit tartja szem előtt és közli az egyes községek nemzetiségi összetételét is. Igen érdekes Brokes állásfoglalása Vályi András Magyarország leírása c. nagy statisztikai-topográfiai munkájával kapcsolatban, melynek adatait a szlovák tudományunk fel kell használnia különösen nemzetiségi vonatkozásban. Vályi azonban más tekintetben is forrásmunkául kell, hogy szolgáljon a szlovák kutatásnak, mivel sok adatot tartalmaz a XVIII. századbeli magyarországi viszonyokról. Vályi ebben a munkájában kérdőíves módszerrel igen sok anyagot hordott össze az egyes megyékből és magánosoktól s az anyag javarésztét Budapesten kell majd áttanulmányoznia a szlovák tudományosságunknak.

Sajnálattal emlékezik meg a cikk Csaplovics János kezdeményezésének eredménytelenségéről. Csaplovics, ez az érdekes magyar-szlovák irodalmár, akinek nemzetiségi magatartása igen erősen a szlovák érdeklődés előterében áll, a múlt század harmincas éveiben készült összeállítást topográfia-statisztikai lexikont Magyarország népeiről, de csak egy nemzetiségi térképig jutott el Csaplovics anyagának a felkutatása egyelőre nyitott kérdés. Az 1851-ben tartott népszámlálás eredményeként kiadott osztrák statisztikai és etnográfiai anyag hiányaként emlegeti a szerző, hogy hiányzik ezekből a kiadványokból a magyarországi nemzetiségek számbavevése. Itt is alapos levéltári kutatás hozhat csak eredményt. 1849-ben az osztrák kormány utasítására a szlovákság politikai vezetői a szlovák kívánások megokolása céljából hozzákészítik a nemzetiségi viszonyok feldolgozásához, de ebből a gyűjtésből nem maradt semmi, aminek alapján a szlovák etnikum kiterjedésére lehetne következtetni. Bokes tanulmányából tehát az a melankolikus felismerés csendül ki, hogy a helyrajzi anyag és az esetleges térképek elvesztése következtében egyszersmindenkora reménytelenül vált annak megállapítása, milyenek voltak a nemzetiségi viszonyok a statisztika tükrében az 1850 körüli években. Ugyancsak ismeretlen sorsra jutott D. Lichard-nak a 60-as években folytatott gyűjtése, D. Štur tervezett térképével együtt. A 60-as években egyébként már van használható anyag (Pesty gyűjteménye). A XIX. század végétől kezdve pedig már rendelkezésre állnak a hivatalos népszámlálás adatai, melyeket újabb szlovák részről J. Svetoň bíralt meg. Mindegyik forrásmunkák mellett természetesen hátra volna még az egyházi és városi levéltárak, iskolai anyakönyvek alapos átvizsgálása. Ennek a kikutatás anyagnak a feltárását, osztályozását és feldolgozását a szlovák történészek elsőrendű nemzeti feladatnak tekintik.

Kovács Endre

NÉMETH KÁLMÁN: SZÁZEZER SZIV SIKOLT. — HAZATÉRT ÉS HAZAVÁGYÓ MAGYAROK VERŐFÉNYES GOLGOTÁJA.

„Zenélő húr”-könyvműhely, 1943. Bácsjózseffalva.

A könyvet a felszabadult Bácska földjére hazatért bukovinai székelyek papvezére írta. A címben foglalt „százezer” szó valódi értelmének megfejtését az olvasóra bízta a „bukovinai tenyérsebek” s a „moldvai Krisztus-rózsák” könyvének Winglekű szerzője. (A rendelkezésünkre álló adatok szerint — főként Domokos Pál Péter becsülésére gondolunk — csak a Moldvában élő magyarok száma is meghaladja a 100 000-et.) Németh Kálmán könyve drámai erejű, szívvel és vérrel írott mű. Tartalma egy áldozatos papi élet munkájának színes története, a bukovinai s moldvai magyarok sorsának megőrző ábrázolása s a bukovinai magyar falvak, „a magyar testről levágtatott ujjak” népének: 12 000 székely ember hazatelepítésének őszinte leírása. — Németh Kálmán életének története a legregényesebb magyar élet-történetek egyike: egész életét áldozta fel idegen, ellenséges környezetben, csaknem teljesen elszigeteltségben élő fajtársáinak szolgálatára. E nagyszerű szolgálat önmegtartózkodó, példaadó vállalkozásának jutalma pedig az volt, hogy a bukovinai székelyek a felszabadult Bácskában való hazatelepítésének, az „új honfoglalásnak” apostola Németh Kálmán, józseffalvi plébános lehetett. Egész lényét átható gyermekkori élmény vezette Németh Kálmánt a papi pályára: nyolclevan bukovinai magyar család szekeres hazaköltözésének látása, majd értesülése a bukovinai s moldvai magyarság sanyarú életéről. A fiatal pap úgy érezte, hogy a magyarság s a kereszténység ügyét akkor szolgálhatja leghívebben, ha lélekemelő munkássága helyül valamelyik szegény bukovinai magyar községet választja; Józseffalva papja lesz csakhamar, de egész lelkével s egész szívvel az egész bukovinai magyar népé. A pap csak hivatalának s népének él, szent zsoldár zeng a lelkében: „száradjon le a jobb kezem, Ha rólad elfeledkezem, Jeruzsálem...” A magyar Jeruzsálem szolgálatára ad értelmet a magyar nap életének: áruháttól, hogy felkeresse a moldvai testvéreket, pedig a „moldvázás” valóságos istenkísértés volt, hadbírósi peres szakadnak nyakába s alig tudja életét megmenteni, faluja porig leég, de felépíti — közben pedig szüntelenül zúg szíve harangja s arra biztatja, hogy vezesse „haza” a bukovinai magyarságot. És Észak-Erdély visszatérésének hírére megdöbben minden bukovinai magyar szív: „hazamenni!” — Németh Kálmán megindította a hazatelepítés munkáját és sok-sok nehézség ellenére is megvalósította nagy tervét. Teleki Pál biztató szavai eldöntötték a bukovinai magyarok hazatérésének ügyét. Bácska felszabadítása után pedig alkalmas hely kínálkozott a hazatérő székely családok betelepítésére. — Az új honfoglalás új korszakot jelent az országepítő magyarság történetében, új korszakot, mely a boldogabb magyar jövő kezdete s — ennek a nagy reményekre jogosító új történelmi korszaknak hőse Németh Kálmán bácsjózseffalvi plébános is és minden bukovinai székely.

Mindszenti Béla

ROMÁN KÖNYVSZEMLE.

Andron G. Ionita: *Privelisti dintr, un colt de țară* (Kilátás egy országsarokból) c. kis könyve néprajzi leírást ad az Avas hegység lábánál lévő néhány román falu népéről. A falusi népet ünnepi külsejében, a husvéti ünnepek és népszokások keretében mutatja be. Lefrja nagycsütörtök, nagypéntek és nagyszombat, meg a husvéti ünnepek hagyományos népszokásait. Ezeknek szemléltetésére gazdag fénykép-illusztrációt is találunk. A fényképek pompás kivitelűknél fogva a kötetnek impozáns külsőt adnak. A kis néprajzgyűjteményt Hossu püspök támogatásával a nagyváradi görögkatolikus hittudományi szemináriuma adta ki 1942-ben.

A karácsonyi ünnepekre jelent meg Nagyváradon Suciú János püspökhelyettes összeállításában *A román ifjúság évkönyve (naplója) az 1944-ik évre*.

A kisebbségi életben az évkönyvek, kalendáriumok igen fontos szerepet töltenek be, nemcsak azért, mert olcsó áron nagy tömegekhez juthatnak el, hanem azért is, mert benne a gazdag olvasnivaló úgy van összeállítva, hogy az hű kifejezője az illető nemzetiség lelkeségének és magatartásának.

Az évkönyv igen gazdag, főleg vallásos tárgyú anyagot ölel fel, amelyet gazdag fénykép-illusztráció egészíti ki. Mindjárt az első lapon Kormányzó Urunk fényképét találjuk, majd főleg vallásos jellegű, meg a különböző vidékek népviseletét ábrázoló fényképek mellett, néhány római tárgyú fényképet kapunk, így pl. az egyik fénykép alatt: „Dák a Traján oszlopán” felírás olvasható, a másikon pedig: „Római a Traján oszlopán”. De hogy a római származás tudatát elmélyítse olvasói körében, *Sfat Strămoșesc* (ős tanács) címmel Horáció VI. ódáját: A rómaiakhoz címűt idézi a naplár s annak tanulságait fejti ki a mai nemzedék számára.

Egy másik cikkben *Din exemplele trecutului* (A múlt példáiból) címmel Sabău János a rómaiakról ír, dícséri azoknak kiváló erkölcsi magatartását, úgy az egyéni, mint a közéletben, harci készségét, melylyel a hatalmas birodalmat meg tudták tartani. Majd a dákokra tér át, „akik ha távol is éltek a civilizáció hőcsőjétől, kiváló lelki tulajdonságaiknál fogva, büszkén állíthatók a rómaiak mellé.” Ezután a dákok foglalkozásáról, családi életéről, vallásosságáról, harci szelleméről és végül a római-dák háborúról kapunk beszámólót.

E cikkre nagyon is ráillenek a szerzőnek a bevezetőben tett kijelentései: „a tegnapi állítások nem felelnek meg a ma mondottaknak.”

Az évkönyv cikkei közül különösebb figyelmet „Mihail Eminescu si Ardealul” c. cikk érdemel, melyet Efor Strugulescu írt. A tanulmány szorgalmas összeállítására Eminescunak erdélyi utazásairól fennmaradt adatoknak. Ezek az adatok nagyjában már ismeretesek a magyar olvasóközönség előtt Gáldi Lászlónak a folyóiratban megjelent „Eminescu és az erdélyi román kérdés” c. tanulmányából. Strugulescu is kiemeli Eminescu politikai utószavakból a költőnek a magyar-román kérdésről hirdetett tételét, mely szerint: „a magyarok és románok tárgyilagosan ítélkik meg a helyzetet, ha saját érdekükben a közös veszedelmet, mely fenyegeti őket a szláv elem önzésében látják s megteszik az ebből adódó intézkedéseket.”

Az évkönyv változatos anyagát költemények egészítik ki.

Az évkönyv címlapján nem találunk utalást arra nézve, hogy a falusi nép vagy az értelmiség részére készült, ezt a tartalmából sem lehet megállapítani. Ha a falusi nép részére készült, akkor igen magas számára, ha pedig az értelmiség részére íródott, úgy csak arra alkalmas, hogy a mult hamis római származás-elméletének rózsaszínű ábrándképébe ringassa olvasóit.

A szokásos újévi megnyilatkozások a hazai román sajtóból sem maradtak el.

A kolozsvári Tribuna Ardealului c. lap újévi számában Hatieganu Emil, az észak-erdélyi románság vezetője, vezércikkben foglalkozott az újév jelentőségével a hazai románság szempontjából. Fegyelemre, összehozásra és köteleltségteljesítésre hívta fel a románság figyelmét, melyeket minden egyén tartozik megtenni a közösséggel szemben s ha mindezeket megteszik, akkor „az újévi vágyak nem válnak üres szöveggé és évégén nem ébredünk fel arra, hogy illuzióink szertefoszlottak s reményeink nem valósultak meg”.

Ugyancsak e lap újévi számában Gánduri de an roau (Újévi gondolatok) címen Sioldea Viktor, a beszercei Regna román fakitermelő vállalat elnöke, cikket írt, melyben a hazai román „nemzeti kisebbség” (Minorități nationale) helyzetével foglalkozik. A cikk érdekesen mutat rá arra, hogyan látják a hazai románok a magyarországi nemzetiségi kérdést. Ezért a cikk megérdemli, hogy közelebbről is foglalkozzunk vele.

A cikk elején a cikkíró rámutat arra a körülményre, amely a „nemzeti kisebbség” fogalmának megszületésére vezetett. Szerinte, ez a nemzeti gondolat szüleménye, mert az ezáltal létrejött területi módosulások folytán, az etikai és az általános emberi eszmék parancsává kényszerítette rá az emberiséget arra, hogy éppen az illető állam érdekében foglalkozzék az ottlakó nemzetiségekkel. Azóta — írja a cikkíró — a vélemények sokat fejlődtek, változtak s végleges formát csak a háború után nyerne.

„Ugytetszik — folytatja a cikkíró — hogy Európának a háború forratagába bekapcsolt államai ebben a kérdésben a latin közmondást követik: „Inter arma silent musae.” „A háború utáni Európának lesz ideje a nemzeti kisebbség kérdésével foglalkozni. Tehát, anélkül, hogy közjogi kérdést tárgyalnánk, anélkül, hogy olyan megoldást várnánk, melyet csak a jövő adhat meg Európának és nemzetének, szükséges, hogy minden ügynevezett „nemzeti kisebbség”, folytassa a meglévő jogi keretek között, életmegtartásának rendszeresítését és mellérendelését, — de igyekezzen életét külsőleg is megnyilatkoztatni”.

„Részünkre a jogikeretet az 1940-es bécsi döntéssel alkotják meg. Ránk nézve, magyarországi románokra, akik itt egy etnikai csoportot alkotunk, sajátos nemzeti színezettel, élénk nemzeti öntudattal, amelyek nem tehetők másodrangú kérdésekké, egy tényleges és egy jogi helyzetet teremtettek. Mi, magyarországi románok számunknál és életünkünkél fogva, olyan tényező vagyunk, amellyel az illetékes tényezőknek foglalkozniuk kell.

„A bécsi döntéssel biztosított jogi és bánásmódi egyenlőségnek nincsen meg az

a jogi hivatása, hogy ezeket a valóságokat elismerje.”

„De elsősorban és minden körülmények között nekünk kötelességünk magunkkal törődni, mint közönnyel, mert amint az ismert bölcsesség tartja: — „Segíts magadon, az Isten is megsegít.”

„A mi összes tevékenységeink: Kultúrális, felekezeti, gazdasági, a mi valóságunkat képviseli a világ és a minket kormányzó tényezők előtt.” „Összes cselekedeteink alapját, amelyek eredményeikben mutatkoznak meg, a jogegyenlőség és az egyenlő bánásmód utáni igaz vágy képezi. Hogy ezek az eredmények elvitathatatlanok legyenek, az értékeket és az életet, mely állandóan birtokunkban van, művelnünk és szaporítanunk kell. Ez a mi keresztény hitünk, nemzeti öntudatunk és nemzeti egységünk.”

„Hogy ezeket megartathassuk és szaporíthassuk, minden kollektív társadalmi élet két elengedhetetlen követelménye szükséges: a közösség egyedeinek fegyelme és összehozását.”

„Nem szükséges, hogy évvégi beszámolót készítsünk arról, mi történt és mi nem történt az elmúlt évben, hogy azoknak hasznát vegyék az elkövetkezendő esztendőben. Elég megemlíteni, hogy a hibákat helyre lehet hozni, s azokat helyre is kell hozni, és hogy a hibákat vizsgálják meg lelkiismeretüket és mindenki legyen saját-magának bírja. Minden kétség és minden tévedés etikai visszaesést jelent, gyengeséget, amely a mi valódi közösségi alkatunkat kiforgatja és megfosztja attól z emberi méltóságtól, mely a mi jogaink nyilvánításához szükséges.”

Sioldea azzal fejezi be cikkét, hogy a közösségi munkában követendő példaként állítja Hatieganu Emilt, a magyarországi románok vezetőjét és az egyházak vezetőit.

Sioldea újévi emlékedésére — anélkül, hogy vitát kezdenénk — a következőket tartjuk szükségesnek megjegyezni.

Magyarország nem a bécsi döntés óta folytat nemzetiségi politikát, mert ennek több évszázados múltja van. A legutóbbi száz év alatt a legkiválóbb magyar államférfiak foglalkoztak meg és vitték át a gyakorlatba: Széchenyi István, Eötvös József, Tisza István és Teleki Pál, hogy csak a legnagyobbakat említsük. Hogy államférfiaink nemzetiségi politikáját a legemberibb elvek vezették, azt bizonyítja nemzetiségeinknek számban, anyagiakban és kultúrában való gyarapodása és megerősödése. Ez pedig jogegyenlőség nélkül sehogyssem képzelhető el. A Sioldea által hangoztatott „jogegyenlőség és egyenlő bánásmód utáni vágy” felesleges, mert az megvolt a múltban is, és megvan a jelenben is. Sőt, a románság Erdélyben 22 év alatt olyan előnyöket szerzett a magyarság rovására, hogy azoknak jóvátétele „a legösszetettebb vágya” az erdélyi magyarságnak.

Domokos Sámuel

BALLA PÉTER: A MAGYAR NÉPDAL KIS TÜKRE. (Magyar Élet kiadása, Budapest, 1944.)

Magyar szellemi életünk összeforrása is lehetne ez a kis könyv, mert nemcsak évszázadokat, de évezredeket visszamenően őrizi a magyarság népszokásait. Olyan ez a kis könyv, mint egy hű tükör, bele nézve önmagát látja a nemzet, derülten, vagy borultan, aszerint, hogyan sújtotta a

rég letűnt történelmek vihara. Balla Péter nagy szolgálatot tett ezzel gyűjtéssel, mert tanulságos és élvezetes útmutatással nemcsak a magyar dal ősi forrásáig vezet vissza bennünket, de egyúttal szemlélteti azt is érzékelteti, mi az igazi magyar dal s hogyan kell azt tanítani. Nem minden magyarul énekelt dal magyar is egyúttal, ezt sajnos napjainkban különösen tapasztalhatjuk, mert az idegenszemű dalok annyira bevonultak fővárosunk „szalonjaiba”, hogy lassan-lassan teljesen elnyomták kincsünket, az ősi magyar kifejezési formát. Pedig nagyon sokat köszönhetünk a „kiásott” ősi magyar daloknak, amiket Bartók és Kodály fáradságot nem ismerő munkája kezdett előtornyi a rég letűnt századokból. Elég, ha csak egyre utalunk: Operaházunk ballekara Bartók és Kodály kutatásának köszönhető tánc-költeményeinek felújítását. A magyar táncok egész sora keletkezett, közöttük a Csárda-jelenet is, amely pedig immár európai hírnévre emelkedett és még megannyi élvezetes magyar ballet mind-mind az ősi magyar népdal felkutatásának eredménye. Balla Péter könyvében összegyűjtött dalok között találunk egy, a moldvai magyarok ajkáról elcsesett kis dalt és a bukovinai magyarok kesergőjét. Ezek a tőlünk elszakadt testvéreink majd évszázadokat tölthettek idegen népektől körülvett helyen, ahová nagyritkán jutott magyar szó és a hosszú idő alatt, bár nyelvüket már kikézdte az idő, lelkükben mégis hordozták azt a szikrát, amelyet régi ősöiktől örökölték. Ez a szikra lapangott bennük és tört fel búsongó dalmokban hazavágyón és ez tartotta meg őket magyarnak majd két évszázadon át. Most, hogy jórészként hazatelepült a Délvidékre kincsüket hozták magukkal az ősöiktől örökölt szép magyar dalokat és ezzel nagyban gazdagították a régi szép dalkulturánkat. Balla Péter izlées szép kis könyvét Csikós Tóth András magyar stílusú rajzai teszik igazán vonzóvá.

Bihari Sándor

UNGARN UND DIE NACHBARVÖLKER (Im Auftrag des ungarischen Balkananschusses herausgegeben von Stefan Gál. — Danubia Verlag, Budapest)

A magyarság kulturális kisugárzásának a környező szomszédnépekre gyakorolt hatását talán sohasem tanulmányozta oly behatósan és szakszerűen a magyar tudományosság, mint éppen ezekben a háborús években. A nyvközönység sokszor közömbösen megy el a könyvkirakatokban megjelenő idegennyelvű szakmunkák, tudományos értekezések, gyűjteményes kiadások mellett s így alig van tudomása arról, hogy kiváló egyetemi tanáraink, tudósaink, szakembereink legjobbjai mily nagyjelentőségű tudományos munkásságot fejtettek ki abban az irányban, hogy a körülöttük élő népeket velünk és az érdeklődő külföldi közvéleménnyel megismertessék; vagy pedig a sajátosan magyar kultúrkincsnek, nemzeti értékek felmutatásával, a dumamedencei sors- és kulturaközönység tudatosításával megértő barátokat szerezzenek a magyar ügynek. Nem politika ez, a szónak ma nagyon is lejáratott formájában, hanem a közlekedés és együttműködés szellemi alanevelése.

Miskolcgy Gyula bevezető, összefoglaló jellegű történelmi tanulmányában (Magyarok és szomszédai) kiemeli, hogy a magyarság történelmi missziós szerepe a nyu-

gati keresztényég és kultúra védelme és terjesztése volt, Szent Istvántól napjainkig. A magyarság azonban nem szolgai módon vette át és továbbította a nyugati kultúrát, hanem faji egyéniségének megfelelően sajátosan átalakította és gazdagította. A magyar kulturális kiterjeszkedés természetes útja mindig a Balkán felé vezetett bennünket: Szlavónia, Horvátország és Dalmácia felé, már a XI században is, amikor ez a hatás megkezdődött. A következő századokban északra, északkeletre és délkeletre is kiterjedt ez a hatás, különösen Nagy Lajos uralkodása alatt, amikor a magyar állam történelmi küldetésének csúcsponjtjára érkezett: összefogó, irányító nagyhatalommá vált a Középdunamedenében. Mátyás, a középkor egyik legnagyobb renaissance uralkodója, nyugat felé akart utat törni, majd jön a mohácsi katasztrófa és vele a magyarság kultúrpolitikai szerepe lényegesen megváltozott, Erdély hivatása ekkor nőtt rendkívül jelentőségűvé: a német és a török hatalom között kellett átmentenie és biztosítania a magyar jövődot. A magyarság három részre szakadt, három egymástól különböző nemzetközi érdekeltségű állam érdekkörében.

Igy kutatja Miskolczy a körülöttünk és velünk élő szomszédnépek hozzánk való

viszonyát, egészen napjainkig.

Ami Miskolczy professzor csak összefoglaló vázlatban mutatott meg, azt a különböző szakírók részletesen kifejtik tanulmányaikban. Így *Pukánszky Béla* a németek, *Divéky Adorján* a lengyelek, *Angyal András*: a csehek, *Sziklay László*: a szlovákok, *Bonkáló Sándor*: a rutének, *Pável Ágoston*: a szlovének, *Hadrovics László*: a horvátok, *Csuka Zoltán*: a szerbek, *Horváth András*: az újbögrögök, *Gáldt László*: a románok, *Szilády Zoltán*: a bolgárok, *Rásonyi László*: a magyarok és a törökök hozzánk való történelmi és kulturális viszonyát fejtgeti.

Nincs itt megfelelő térünk arra, hogy az egyes tanulmányok jelentőségét kiemeljük, csak jelezni kívánjuk azt, hogy ezek a kiváló tudósok és szakírók renkívül fontos kulturális szolgálatot tettek akkor, amikor ezeket a problémákat német nyelven is megismertették a tudományos világgal. Mind nyilvánvalóbbá válik az, hogy az új közép-európai elrendeződés kialakulásánál a tudósok által felvetett történelmi és kulturális szempontok és vonatkozások figyelembevétele legalább olyan fontos követelmény, mint a politikások jóindulata és megértése.

Kordás Ferenc

FOLYÓÍRATSZEMLE

DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG (1944. január 31. száma)

Reök Andor főispán beszédét közli, amelyet a MEP szabadkai nagyválasztmányában mondott: „Keressük, ami összekapcsol bennünket — kerüljük, ami szétválaszt” címen. Ebben a nagyhatalmú beszédében Reök Andor főispán bátor kiállással szólt a nemzetiségi kérdésről és Szabadkán, közvetlen a nemzetiségek előtt tette ezt a kijelentést: „Nem adhatunk kevesebb jogot a nemzetiségeknek, mint amennyit magunknak követeltünk a megszállás alatt.” A mai közhangulatban a legszebb és legértékesebb tett a megértésre törekedés, ez hangzott ki Reök Andor főispán szavaiból is és megnyugtató ez, mert hivatalos köztől jött s így mintegy hivatalos akácpontot fejez ki. A magyar kormányának a nemzetiségi politikai kérdésben meghirdetett és leszögeztet álláspontja van, amelyet mind szélesebb rétegben követnek is. Történelmi visszapillantásában még a következőket mondotta a főispán: „Bennünket arra tanított a történelem, hogy ebben a városban magyarok és nemzetiségek mindig testvérülnek érezték egymást és a legjobb egyetértésben éltek. Ha ez jó volt apáinknak, nekünk is így kell gondolkodnunk. Együtt építettük és fejlesztettük a várost, kötelelességteljesítésben egymással versenyeztünk mindig — így legyen ez a jövőben is! A Magyar Élet Pártja az egyenlő jogok és egyenlő kötelelességek eibe alapján örömmel ölel a keblére mindenkit, aki közénk áll és együtt akar haladni, dolgozni velünk... A nemzetiségi politikánk célkitűzéseinek mérlegelésénél nekünk, akik kisebbségi sorsban élünk, nem szabad egyet elfelejtenünk. Jogainkért harcolnunk akkor, nyelvünk műveléséért, nemzeti kulturánkért, ősi szokásainkért. Hogy mennyit értünk el ebből, az más kérdés, lényeg az, hogy nem-

zetiségeinknek mi sem adhatunk kevesebbet, mint amennyit magunknak követeltünk. Ez erkölcsi kérdés, amelyről nem térhetünk le.”

MAGYAR SZEMLE (1944. február)

Vezető helyen a Vatikán állásfoglalását ismerteti *Erős János* az igazságos és tartós nemzetközi rend megteremtése érdekében, *Borsody István* a Szovjetunió külpolitikájának alakulását vizsgálja, *Almásy József* a hivatásrendi mozgalom keletkezésének okait és eredeti célkitűzéseit foglalja össze, míg *Auer György* az árdrágitók elleni büntetőeljárás nehézségeire mutat rá. A Magyar Szemle Társaság kiadásában megjelenő Kínesevár-sorozat századik kötetének megjelenése alkalmából *Mátrai László* a sorozat kulturális fontosságát emeli ki és az új köteteket ismerteti. *Julier Ferenc* a harmadik téli csata eseményeit fejteti. Az iskolai rúdó a tárgya *Kilián Zoltán* tanulmányának. *Gogolák Lajos* külpolitikai szemléje a közelmúlt eseményeit foglalja össze. Jassznyelv és purizmus címen *Bárczi Géza* a legelső népnyelv fel-szivárgó elemeit vizsgálja. A legújabb könyvekről írt tartalmas beszámoló fejezt be a Magyar Szemle gazdag februári számát.

REFORMÁTUS VILÁGSZEMLE (1944. januári száma)

Csekcs Béla: A hazateleptésről ír egy kis cikket, amelyben arról a mintegy kétmilliónyi magyarságról tesz említést, akik elvándorolásért a múlt társadalmá is nagyban felelős. Nagyon helyesen felveti azt az eszmét, hogy szükséges volna a magyar kivándorlást és visszavándorlást, a külföldön élő magyarság ismertetését rendszeres tanfolyákként előadni a jogi, bölcsészeti, közgazdasági, teológiai fakultáso-

kon, hogy ez a köztudatba menjen át, mindenki érezze a felelősséget a külföldre szakadtakért s a legjobb jogászok, közgazdászok keressék a módját, hogy a visszavándorlást, visszatelepítést miképp lehetne gyakorlatilag keresztülvinni. Hogy megerősödésünk szempontjából mit jelentene a külföldön élő magyarok nagyrészből hazahozatala, azt mindannyian tudjuk. Ez egyelőre terv és óhaj, de el kell következnie annak az időnek, amikor valóságga válik és a népek tengerében kicsiny szigetként meghúzódó magyarságunk kétmilliónyi lélekkel izmosodna hozzá a többi népekhez....

Ugyanebben a számban Vecseri János daruvári lelképásztor ír megható kis cikket *Egy év Horvátországban* címmel. A háború rémséges karja elér mindenható, de talán legijesztőbbben az eldugott kis hegyi faluk közé, ahol a szórványmagyarok élnek. A horvátországi szórványmagyarok közé református lelképásztorok mentek, hogy a legvadabb ördöklésben is isteni igét hirdessenek köztük. Hány és hány veszendőnek indult magyar feltek mentettek meg már ezek a missziót teljesítő fiatal lelképásztorok, akik mindenről lemondtak, sokszor nehezebb körülmények között végzik munkájukat, mint a kínai misszionáriusok. Gépfegyverfűz, bandaharcok és gyűlölködés veszi körül a kis kolóniákat, ahol összejönnek az ideszórodott magyarok, akiknek ősei még valamikor a 70-es években jöttek hazulról, ahol nem tudtak maroknyi kis földet szerezni a nagybirtokok miatt, eljönnek ide igét hallgatni és a vállalkozószellemű fiatal magyar lelképásztorok nem törődve a körülöttük dúló gyűlölködéssel, teljesítik legszentebb magyar kötelelességüket: mentik a magyar lelket és éberren virrasztanak a hazaszereget fölött.

HAVI SZEMLE, II. évfolyam 1. száma, Temesvár, 1944.

Délerdély fiatal és színvonalas képes folyóirata második évfolyamát igen tartalmas számmal kezdte. Szép ígért ez az első ugyancsak gazdag számok után. A gazdag anyagú folyóiratban szomjas lélekkel kezdünk barangolni és felüldülve értünk minden sorát átolvasva a végére. Pedig a Havi Szemle kötött helyzetben van, ezer szem vigyáz minden leírt betűjére és minden gondolatát korlátok határolják, mégis világitani tud a magyar irodalom fényével a romániai magyarságnak. Az igazi tisztá irodalmat még a túloldalnak is becsülnie kell és teret engedni számára, mert ez az egy az, amit sem elnyomni, sem béklyóba verve megfojtani nem lehet, mert minden nehézség között is utat tör magának. Az új esztendő első száma több teret szentel Ady Endre halálának negyedszázados fordulójára. Ady-versek, Ady-megemlékezés Szemlér Ferenc-től és Schiff Béla tollából egy kis visszaemlékezés Ady Endre négy hónapjára, amit a Bácság fővárosában Temesvárott töltött, mint híróssági díjok. Az ódon irattárból még most is előkerül egy-egy régi poros akta, amelyen a nagy költő átvételi kézjegye ékeskedik. Elég ha az új szám munkatársait felsoroljuk, hogy következtetni tudjunk a tartalomra: Makkai Sándor, Sinka István, Kulcsár S. Kálmán, Ilyés Gyula, Kakassy Endre, Sárközi Gerő, V. Székely Piros, Rass Károly, Úzoni Farkas, Asztalos István, Szabó Lőrinc, Debreceni István, Horváth Jenő. Majd

még Papp Jenő cseveg az Otthon-rovatban. A tartalmas számot még sok szép művész képanyag egészíti ki

KÁRPÁTMEDENCE (Budapest, 1944. évi január hó)

Hungarus: Ki törődik a magyar társadalommal? A csupa magyar kisemberekből álló Magyar Irodalompartoló Társaságról szól e cikk, amely nem egészen egy év leforgása alatt olyan szép eredményt ért el, hogy 45.000 pengőt oszthatott szét tizenhat magyar író között. Kevés olyan egészséges elgondolás valósult meg az utóbbi években, mint a Magyar Irodalompartoló Társaság, amelynek tagjai nem sajnálják a magyar irodalomtól azt a havi tízpengős tagsági díjat, amelyből végereülményében aztán ez a szép összeg adódhatott. A jutalmazottak névsora azt bizonyítja, hogy a Társaság valóban hivatása magaslatain áll és jutalmazásával — nem a csak nyelvben, hanem a szellemében és művész eszközeiben is magyar irodalmat — óhajtja támogatni. Eiszomorítón jellemzi a magyarországi sajtó szellemi magatartását az a körülmény, hogy egy ilyen fontos, országos jelentőségű eseménynek, amely még más irodalmi díjkiosztásokhoz, pl. a sokat emlegetett Baumgarten-díjhoz viszonyítva is több, mint jelentékeny, úgyszólván semmi figyelmet nem szentel.

HITEL. Nemzetpolitikai szemle (Kolozsvár, 1944.)

Nagy Elek: Román uralom Odesszában címen ír cikket. Kimutatja, milyen gazdag területet kapott keleti szomszédunk Odessza birtokbavételével. Délukrajnának ez a része — a Missziszípi völgye és Dél-amerika mellett — a Föld legtermékenyebb gabonatermő vidéke. 1941. augusztus 11-én kezdtek meg a románok Transznisztria megszervezését, tehát most több mint két esztendeje birtokolják azt. Jellemző, hogy a birtokbavétel után nyomban terjedelmes elmefuttatások jelentek meg, amelyekben lelkes tudósok és publicisták igyekeznek kimutatni, hogy Transznisztria tulajdonképpen mindig román föld volt és lakosságának többsége román vagy legalább is román származású. ... Odessza birtokbavétele után nyomban elárastották az új tartományt román tisztviselőkkel és mindenekelőtt elzárták a külvilág elől, nehogy valaki megzavarhassa munkálkodásukat, ami a bukaresti lapok elragadtatott cikkei szerint rendkívül áldásos volt. Minden határzár ellenére azonban mégis szivárogtak hírek Transznisztriából: nagy buzgósággal terjesztik a román nyelvet, az odesszai egyetem hatszáz román ifjú látogatja, egymásután nyílnak meg a román középiskolák, munkahadsereget szerveznek, ami lényegében általános jellegű, kötelező munkaszolgálat. Az odesszai egyetem megnyitásakor a Carentul elragadtatottan állapítja meg, hogy „azok, akiknek alkalmuk volt a helyszínen megsejteni a minden tétre kiterjedő, óriási teljesítményeket, nagyon jól megértik, hogy a román szervező erő legyőzte a leghetetlenebb akadályokat és hogy ma a Dnyeszter és a Bug közötti tartomány egészen rendkívüli kilátások mellett fejlődik tovább.” — Rávilágít a Transznisztriával kapcsolatos román közhangulatra az a beszéd, amelyet Odessza elfoglalásának

örömünnepeén Jinga Viktor volt miniszter Brassóban mondott: „Odessza elesett. Vitéz hadseregünk elfoglalta a világ egyik legnagyobb megerősített várát. Hogy mit keresünk Odesszában? A jövőnket keressük, melyet az elmúlt év eseményei elhomályosítottak. Nem vagyunk imperialista nép, de tisztában kell lennünk saját erőnkkel és kiterjedésünkkel. A román élettérben széles és okos politikával egybe kell gyűjtenünk az összes románokat. Antonescu marsall megnyitotta a történelem lapjait.” Ez kétségtelenül őszinte beszéd. Románia valóban kárpótlást keresett Északkelet-Európa Transznisztriában, habár mindegyre hangoztatja, hogy a „román fájdalmaik földjéért nincs kárpótlás”...

Ifj. Takács Miklós: Külföldi könyvek a románokról. A párisi környéki békeszerződések olyan viszonyt teremtek Délkelet-Európában, melyek semmiféleképpen nem voltak alkalmasak arra, hogy az itt élő népek békés együttműködését szolgálják volna. Ennek a kérdésnek aztán egész irodalma kerekedett. Különösen a velünk szoros szomszédos kapcsolatban levő románokról. A románok maguk is igyekeztek propagandájukkal odahatni, hogy Nagyromániával minél többet foglalkozzon a világsajtó, természetesen a saját szájuk szerint. Azonban hovahamarább bekövetkezett az a tény is, hogy a külföldi szemlélők a saját tapasztalatuk szerint szóltak a kérdéshez, szorosabban véve Románia és Erdély kérdéséhez. Erről és az idevágó irodalomról írja cikket Ifj. Takács Miklós, felhasználva azon munkák nagy részét, amelyek a magyarság és románság erdélyi helyzetével foglalkoznak. Nagy figyelmet érdemel e cikk, mert kiválólag belőle az, hogy miként is látja a külföldi szemlélő Romániát és Erdélyt és ennek alapján, hogyan alakul a románság és a magyarság képe a nyugati államok közvéleményében. Ha ezekre, a külföldi szemlélők által megírt munkákra hivatkozunk, akkor nem érhet bennünket vád egyoldalúsággal, mert nem mi, érdekeltek magyarok, hanem minden érdekeltektől távoluló külföldiek írják le tárgyilagos megállapításait és ezek a megállapítások nem bennünket vádolnak. Valamennyi külföldi szemlélő megállapítja azt a tételt, hogy a nagyromán politika egyik sarokpontját a kisebbségi kérdésnek kellene alkotnia. Azonban... A román helikiség fejlődésében új állomást jelentett Nagyrománia megalakulása, teszi megállapítását Thomas Pierre Románia földrajzi helyzetét és történelmi alakulását tárgyalva, Thomas összehasonlítta a háború előtti román helikiséget a háború utánival. 1919 előtt a románság tudatában volt annak, hogy balkáni nép és történelmi fejlődésében évszázadokkal Nyugat-Európa mögött maradt, éppen ezért csodálattal nézett a művelni nyugat felé és fiai illő szerénységgel képviselték nemzetüket a nyugati egyetemeken. Azonban igen megváltoztak Nagyrománia megalakulásával; szegyelették a „balkáni” jelzőt és „nyugati műveltségükkel” hívalkodtak. Sir Gower Róbert tanulmányainak hatására az angol politikai közvélemény mindinkább kezdte felismerni a Dunamedence problémájának súlyosságát és megoldásának szükségességét. Franciaországban pedig P. J. Thomasnak 1939-ben kiadott alapos munkája keltett nagy feltűnést a francia politikai irodalomban. P. J. Thomas tizenöt évig élt Romániában és közelről látta a hely-

zetet s így őszintén írta meg könyvét, amelyet Averescu marsall háborús naplójának egy részét idézve kezd meg és ez így szól: „Egy nép, amely vezetőségében türi a korrupciót és a butaságot, nehezen tud nagy tetteket megvalósítani. Mielőtt egy nép arra gondolhat, hogy más államokon múltétet hajt végre a maga javára, arra kell gondolnia, hogy hogyan tudja saját testéből kivágni azt, amit a rohadás kikezdezt.” A németek részéről Heinz Scheibenflug író könyvet Nagyrománia megalakulásáról és látva ennek életképességét, kutatja az okát. Erdélyben minduntalan találkozok a kisebbségi kérdés „balkánilag” kezelt eszközeivel. Végül a svájci Herbert van Leisen könyvéből ismertem meg a cikkíró részleteket értékes cikkében.

TORONTÁL (Nagybecskerek, 1944. január 6-i száma)

Az írói lelkiismeretről keményhangú bátor cikket (b. sz. gy.) aláírású cikkíró, aki a bánásgyi magyar írókhoz szól abból az alkalomból, hogy összejövetelel hírdettek a közeljövőben. Százhuszezer bánásgyi magyar ember gondolkodója és írója tartja megbeszélését ezen az összejövetelel, hogy kiszabják az irányt a követendő úton. Az író helyzete mindig nehezebb más embertársánál, de még jobban megnehezül a kisebbségi sorsban, amikor pihenés nélkül kell vezetnie sötétségbe jutott nemzettestvéreit. Ezen az órhelyen nem lehet tétovázni, nem lehet pillanatnyi érdekekért földelni azt a szép hivatást, amit a sors szabott ki a kisebbségi íróra. Erre figyelmeztet ez a cikk. Kemény hangon szól a cikkíró a bánásgyi magyar írókhoz és szilárd lelkiismeretű kötelességvállalásra figyelmezteti őket, amely nem hajladozik a történelmi szellőfuvallatokra, nem botorkál tétovázni, hanem egyenesen halad a göröngyöz, nehéz, de mégis magyar úton. Százhuszezer bánásgyi magyar vezetéről, útmutatásáról van szó. Mert hiába élünk politikai korszakot, amikor a látszat azt mutatja, hogy az embereket a politikai áramlatok vezetik; a látszatnak talán néhol igaza is van, de a szélesebb népréteget, különösen pedig a kisebbségi sorsba szakadt lelkeket mindig a leírt betű, a szellemi irányítás táplálja és itt kell megismernie kötelességét a magyar írónak. És itt kell lelkiismeretével hallgatnia, itt kell felismernie magában, aki tollat ragad a kezébe, hogy hivatott-e erre a pályára vagy csak dilettáns. És ha a felismerés eljutott s csak szikráját is megérez magán a nemhivatottságnak, hát számoljon le önmagában a kérdéssel és álljon félre, mert a hamis és álhúmanumból folytatott írás ezerszer többet árt (még ha magyarul van is írva), mint használ. Nagy-szerű sorokkal szabja meg a cikkíró a kisebbségi sorsban élő szellemi és gyakorlati vezetői kötelességvállalását: „Aki bánásgyi magyar írónak vallja magát, az legyen minden ízében és porciájában az. Legyen ember, legyen író és legyen magyar!... Legyen ember, hogy ne lehessen soha embertelen és egyoldalú! Legyen író, hogy írásba, szavakba tudja foglalni gondolatait és olyan író legyen, hogy írásának ritmusából vére lüktetését érezzük! Legyen magyar, hogy a magyarság problémáját és életét írja és énekelje meg és írja meg hibátlan magyarsággal!... Ennél világosabban ki sem fejezhető az a kötelesség, amit minden kisebbségi sorsban élő

frónak tudnia, lelkiismeretesen tudnia kell. A Torontól ugyanekkor beszámolt arról a sikeres estről, melyet a bányási magyar egyetemi és főiskolai hallgatók rendeztek Nagybeskerekben. Ez a sikeres műsoros est az anyagiakon messze túlmenően értékes tett volt, amely a bányási magyarság életébe nemcsak új színt és lendületet vitt, hanem a szebb jövőbe vetett hitet, mert az estet rendező és ezen valamennyi szereplő ifjú a bányási magyarság jövő nemzedéke, akikre lehet számítani. Fiatal, lelkes, tettekre és bátor ez a fiatal gárda, akik nemcsak az utánpótlást és erőbővítést jelentik a bányási magyarok vezető körében, akik ma még az egyetem és főiskolák előadásait hallgatják, de rövidesen bücsút intenek az Alma Maternek és az új honfoglalók sorába lépnek. A nagybeskerekben est szép anyagi bevételét teljes összegben a szegénysorsú diákok segélyezésére fordítják. Ugy tudjuk, a Bánáti-estet hamarosan Budapesten is megtartják a főiskolások.

DEUTSCHTUM IM AUSLAND — 1943 május—június, Stuttgart.

Az öskutatás a politikai áramlatoknak is kedvelt foglalkozása. A történelemhez fordulnak, mert ez a legszolgálatkésőbb példatár, mindenkinek nyújt bizonyítékokat ahhoz, amiről mást meg akar győzni. A legfrissebb német történelmi munkák is, amint G. A. Spaeth (*Vom Werden und Wesen der Hanse*) ésszeállításában olvasható, nem a kalózok, rablólovagok, fejedelmek elleni tömörülést látják a Hansaszövetségben, aminek az alapítói szánták, hanem a keletre terjeszkedő német gazdasági életet — első fázisát. A Hansa Észak-Európa első német rendezője és szervezője, a 20. század nacionalszocialista törekvéseinek csirája, a Hansa és a német lovagrend őri állnak a Keleti Tenger-től Erdélyig és terjesztik ki a német életet. — R. Plattensteiner *Peter Rosegger und der Deutschungskampf der Südmärk* azt értékeli a stájer költőben, hogy bekapcsolódott a vegyes nyelvterületeken a németiség ápolására alapított Deutsche Senat vereins munkájába.

W. Hasseblatt folytatja és befejezi *Die Abgrenzungselemente der Völker der Sowjetunion* c. tanulmányát. A társadalmi ható okokat mellőzve egyetlen szempontból tekinti a Szovjet szláv népet: — az orosz, ukrán és fehér orosz. Számuk együtt 145 millió, tehát az összes lakosság háromnegyed része. Az oroszba sok keleti finn olvadt be. Kultúra és államalkotó képességét tagadja a szerző. A cárizmus ugyan gazdag eredményeket ért el politikai, kulturális és gyarmatosító tevékenységével, de mindennek teremtője és hordozója természetesen a túlnyomó részben német felsőréteg volt. A felsőréteget és a népet mély szakadék választotta el. A nép sem az állam, sem a kultúra kialakításában nem vett részt. Az orosz intelligencia hiába keresett utat hozzá; nem találta meg a 19. század legerősebb mozgalma, a narodnicsesztvo (a nép közömenés) sem. Az orosz nép nemcsak a szovjetben az, hanem a cárizmus alatt is tagolatlan volt, minden érzék nélkül a származás és fajkutatás iránt.

Az ukránok és oroszok viszonyát a bajor és poroszhoz szokták hasonlítani, a származás, nyelv, vallás és történelmük rokonsága alapján. S ha az ukránok műveltsége önállóan s előbb indult is meg,

miut az orosz — Bizilli professzor szerint — a mai ukránoknak épügy nincs okuk a panasza, hogy orosz fenhatóság alá kerültek, mint Toulouse lakóinak sincs arra, hogy, bár egykor önálló kulturával szabad grófság voltak, Páris grófja meghódította és Franciaországhoz csatolta őket. A szerző e szempontokat nem fogadja el. — Az ukrán és az orosz között különbségek vannak: az orosz komor, passzív, az ukrán életvidám. Az ukrán irodalom az élet szeretetét sugározza, nem kedveli az orosz írók elmélyedő analízisét. Az ukrán népdal vidám, távol áll az orosz melankóliától. Az ukránok száma 40 milliónál több. Nemességük és polgárságuk asszimilálódott az oroszhoz, vagy lengyelhez. A parasztaik és munkásaik megtanultak oroszul, a külön népiség gondolatával nem törődnek. A romantika ugyan indított el egy ukrán mozgalmat, de az orosz forradalmi tanok erősebben ragadták meg az ukrán népet. Az orosz forradalmakban jelentős vezető helyekre jutottak az ukránok.

A fehér-oroszok három felsőfokkal jellemezhetők: Európa legismeretlenebb, legparasztiabb, legszaporább népe. Számukat a szerző 10 milliónál többre becsüli. A Szovjet a legkisebb népesopornak is önálló fejlődést biztosít, de a nagy rokon népeket az oroszhoz számítja, így a fehér-oroszt is. De az 1929. évi Szovjet Enciklopédia külön nyelvnek veszi. A fehér-oroszok is 13 században a liván fejedelemséghez kerültek s a legkulturáltabb részét alkották. Az udvari és hivatalos írássok nyelve fehér-orosz volt. A lublini unióban Litvánia egyesült Lengyelországgal. A fehér-orosz nemesség a lengyelek és a katolikus egyház kolonizációs munkája folytán beolvadt a lengyelek közé, a nép elnyomott paraszttá vált. Lengyelország felosztásakor a fehér-oroszok a cári birodalomba kerültek, felszabadultak a jobbágy-ság alól, de nyelvükkel csak a családban élhettek. A rigai szerződés (1921) 2 millió fehér-oroszt Lengyelországhoz csatolt, de ez a kötelező kisebbségvédő törvényeket nem tartotta meg irányukban. Nyolc millió a Szovjethoz került. A nagybirtok felosztásával nyerte meg őket magának, de később rájuk is kiterjesztette a kolhoz rendszert. — A fehér-oroszok ragaszkodnak szülőföldjükhöz, kedvelik az állatot, a természetet, jöleikük, vendégszeretők. Népköltészetük gazdag, hőseposzuk azonban nincs.

E. Kusch (*Königsberg in Norwegen*) a Telemarkban fekvő Kongsberget smerteti. H. Rüdiger (*Neues über Julius Payer*) az osztrák északsark-kutatóról. O. Heuchert K. csehországi német költőről, Franz Lep-páról ír.

A *Koresemények* rovata közli Magyarországról, hogy 1—1 német népi-kola van Óbudán és Pesten. A népcsoportvezér felhívja a németeket, hogy ide járassák gyermekeiket, ezzel tegyék lehetővé a továbbfejlesztést. — A népcsoportvezér meglátogatta a Duna—Drávaköz német iskoláit, a hidasi polgárit és SS internátust, a pécsi gimnáziumot és nacionalszocialista internátust, a németbolyi polgárit. Ehhez is csatolnak bentlakást. — A népcsoportvezér felhívta a német ifjúság figyelmét az újverbázi és a szászrégeni német tanítóképzőkre, mert a népcsoportnak többszáz „néptudatos” német tanítóra és tanítónőre van szüksége. *Nánay Réla*

KÁRPÁTMELENCE. (Budapest, 1943. augusztus.)

Muhí János: Bácska csatornahálózata. A százötven évvel ezelőtt épült Ferenc-csatornáról, Kiss József maradandó alkotásáról ír a cikkíró. A Ferenc-csatorna megépítése nagy ledületet adott Bácska fejlődésének és nem véletlen, hogy a partjai mellett fekvő községek a leggazdagabbak. Ezeket a községeket nagyrészt hazánk nemzetiségei lakják, akik anyagi jólétüket nemcsak annak köszönhetik, hogy már letelepítésüknél a leggondosabb, mindenre kiterjedő intézkedésekkel segítették elő jövődö boldogulásukat, hanem a csatornának is. Erről az a feljegyzés is tanuskodik, amit még a múlt században gróf Zichy kormánybiztos útjával kapcsolatban jegyeztek föl: Mikor a kormánybiztos végigjárta a csatorna községeit és Cservenkán, látva az ottani német lakosság gyors anyagi előrejutását, megdicsérte szorgalmukért a cservenkiakat, az egyik idős telepes jó cservenkai tájszólással így válaszolt: Alles was mer haba, verdanke mer dem Graba. (Mindenkiket, amink van, ennek az ároknak köszönhetjük.) De így van ez végig a nemzetiségek lakta csatorna partján. A Ferenc-csatorna immár százötven éve teljesíti híven kötelességét és békés szolgálatával egyesíti a Délvidéken élő magyarokat a nemzetiségekkel. Bácska dolgos népe nagy hasznát veszi a csatornának, habár nem teljesen használódik ki az a lehetőség, amit még nyújtani tudna, különösen ilyen aszályos nyárban, mint az idei is. A jövő talán a békével meghozza majd ezt is és a lehetőségek nagyobb kihasználásával a csatorna még fokozottabb mértékben teljesíti hármas feladatát: a közlekedés előmozdítását, a vadvízek levezetését és a termelés fokozását.

A HORVÁTORSZÁGI MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSI KÖZÖSSÉG KARÁCSONYI ÉRTESÍTŐJE. — Tetszetős külsőben jelent meg az értesítő, ezzel is jelezvén az ünnepet, amely különösen ott jelent meleg összelatortást, ahol szórványokban élnek az egycsaláddhoz tartozó gyermekek. A horvátországi vidékeken sok vérünk él elszórtan városokban, falukban és tanyahelyeken, ezeknek a szórványoknak ünnepet jelent, fényt a ködösödő korai téli éjszakákban ez a kis értesítő, amely magyar életünkről, kulturánkról visz hírt mindenhol. Megindulásától figyeljük ezt a munkát és örömmel állapítjuk meg, hogy mind szebben zökkenésmentesebben és értéken növekedő tartalommal jelenik meg az értesítő, amely egyre jobban kiforrja magából a kezdeti hibákat. A karácsonyi számban megkapó és kiemelkedő az a két vers, amelyet még valamikor Végvári kiáltott bele Erdély éjszakájába. A Pásztorúz és Erdély magyarjaihoz című versek minden magyarhoz szólnak és különösen szólnak azokhoz, akik távol élnek a nagy községektől. Minden egyes magyar egy picit láng, amelyet összefogva egy láncba „Az égig, a csillagos égig érne...” Erre gondoljanak a szórványmagyarok és ápolják lelkiükben azt az összetartást, amit oly szép munkával igyekeznek összefogni a Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség. Terebélyesednek, értékesedik ez a kis lehetőségekkel megkezdett munka és reménytel ad arra, hogy az 1944. esztendőben csak még növekedik a köz és az összmagyarság javára. *B. S.*

NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, —
1943. karácsony.

A szám vezető helyén Szász Zsombor cikke áll *Az erdélyi kérdéstről*. Ezer év alatti Erdély sohasem jelentett kérdést — jegyzi meg előljáróban a szerző. Erdély még önállósága idején sem szűnt meg a magyar államészmét szolgálni. Ez a helyzet csak 1920-ban változott meg, mikor a trianoni szerződés Erdélyt Romániának ítélte oda. A béketárgyalások vetették föl a kérdést, mely szerint két nép tart igényt ugyanarra a földre. Ennek a kérdés fölvetésnek a következménye volt Magyarország feldarabolása s Délkelet-Európa egyensúlyának megbomlása. Hogy a békeszerzők nem látták előre a következményeket, ennek az volt az oka, hogy a kérdést kizárólag román szempontból nézték, egy olyan tükörben, mely egyformán eltorzította a magyar múltat és jelent.

Mint hogy a kérdés fel van vetve, Erdély ügyének szerepelnie kell a második világháború után összeülő békeértekezleten is, de a valóság biztos ismeretének szilárd alapján s az egyenlőség szellemében.

A szerző azonban erre nem sok biztosságot lát a szövetségesek részéről. Az Atlantic Charta nyilatkozataival szemben állnak a nem hivatalos, de annál nagyobb súlyú kijelentések. Legutóbb Seton Watson, a londoni egyetemen Masaryk tanácskének örökösé, a Monarchiának és Magyarországnak Scotus Viator néven ismert ádáz ellensége, írt *Erdély: kulcskérdés* címen egy cikket, melyben újból fölidézi a párizskörnyéki békek szellemét és szempontjait, s ahelyett, hogy belátja, hogy a jelenlegi katasztrófa oka is a revíziós igények merev visszautasítása, még azt a kismértékű revíziót is elvitatná Erdélytől, amit a bécsi döntés jelentett számára.

Hogy bosszúszomjának alapot adjon, előszedi a régi román hírverés minden eszközét.

Szerinte a román igények 3 tételre alapulnak: 1. A románok Erdély őslakói; 2. számban felülmúlják Erdély többi népességét; 3. a magyarok részéről olyan elnyomatást kellett elszenvedniük, hogy okvetlenül fel kellett őket szabadítani.

Szász Zsombor a széleskörű tudás biztonságával utasítja vissza ezeket a szövegeket.

1910-ben a Romániához csatolt terület lakossága 5.257.467 volt, ezek közül a román 2.829.454 volt, azaz 53,81 százalékkal csak csekély mértékben mutta felül Erdély többi népeit. Hogy a románok mily kevésbé bíztak többségükben, mutatja, hogy a magyar delegáció által óhajtott népszavazást megakadályozták.

A dákok-román-kontinuitás elméletét a józan román tudomány is elveti. Puscariu prof. „fixa idea”-nak nevezi.

S. Watson szerint a magyarok ezeréves ittlétük alapján zárták ki minden jogból a románokat Szász Zsombor megjegyzi, hogy az elsőbbség kérdését a románok vetették fel a *Supplex libellus* idején a dáko-román elmélet megalkotásával.

Ezután Erdély történelmileg kialakult közjogi helyzetét ismerteti. Erdély népességét az uniói 3 autonóm jelleggel bíró nép: a magyar, székely és szász alkotta. Akkoriban a nemesség volt az államvezető elem s Erdély közjogi viszonyainak kialakulása idején, csak ezek a népek rendelkeztek ilven réteggel. A románság ebben az időben műveletlen parasztokból állott. De közjogi helyzete e tekintetben

semmivel sem volt hátrányosabb az ugyanolyan rendben lévő magyar parasztságnál, viszont a nemesség tett román ugyanazon jogokat élvezte a saját területén, mint a többi nemzet nemessége.

S. Watson megemlíti az 1868-as magyar nemzetiségi törvényt, de tagadja, hogy azt végrehajtották volna. Szerzőnk elismeri, hogy a törvényt nem hajtották az utolsó betűig végre, de ennek legfőbb oka maga a románság volt, mely 150 év óta teljes erejével a magyar állam szétrombolásán fáradozott. A háború után maguk az erdélyi származású román államférfiak dicsekedve emlegették irredenta üzeneteket. Az író bőven idéz a nyilatkozatokból. A nemzetiségi törvény egyébként lényegében végrehajtott.

A román nép hosszú ideig távol élt az európai művelődéstől, s mire bekapcsolódott volna, török uralom alá került. Ez alól csak 1878-ban szabadult fel.

E viszonyok nagy hatással voltak a románság politikai, erkölcsi és gazdasági életére s ezen a téren 1930 után sem történt változás. A román alkotmányos élet román megállapítások szerint is: hazugság.

A békeértekezlet feldarabolta Magyarországot, hogy romjain nemzeti államokat építsen, melyeken belül a nemzetiségű összeütközések ne veszélyeztessék Európa békéjét, s biztosították a nemzetiségek egyenjogúságát. Maguk a román államférfiak a tanuk, hogy ezeket a rendelkezéseket sohasem hajtották végre. A kisebbségi jogokért szót sem lehetett emelni. Maga S. Watson a romániai-kisebbségi politika hibájául említi, hogy a kisebbségeket, mint ellenséget kezelték, sőt magát az erdélyi románságot is.

Ezek maguk is fenntartással viseltettek a királlyal szemben, mert 1918-as kiáltványukban autonómiát követeltek Erdély számára. Az erdélyi románok politikai vezeterei többször kifejezték csalódásukat. Maga Vajda-Vojvoda mondta: „Magyarországon a törvény pajza a kezünkben volt, mely minket, románokat is védett. Ma ellenséggé váltunk, kezelnék bennünket, törvényen kívül állunk.”

Az oroszok besszarábiai bevonulásával s Erdély felének visszatérésével „Nagyrománia” véget ért. De megmaradt a románság legfőbb hivatása, melyet az új államvezető fejezett ki az ifjú királyhoz intézett szavaiban: „kiemelni a népet az erkölcsi fertőből, melyben évek óta fetreng s visszaadni neki a gondolat, a becsület, a munka és az igazság egységét”.

A HORVÁTORSZÁGI MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSI KÖZÖSSÉG MUNKAFÜZETE. (Augusztus.)

Tetszetős tartalommal jelent meg a Köz-művelődési Közösség legújabb munkafüzete, amely nagyrésztben Szent István király életéről szól. Nagyszerű olvasmány ez a horvátországi szórványmagyarok kezében, akik erőt meríthetnek István király életéből nehéz sorsukban. Szent István napjának méltatása, az ünnepi beszéd, Szent István élete és uralkodása, Szent István a keresztény Magyarország megalapítója. A térítő és telepítő király és végül egy kis jelenet: A koronás király mindmegannyi élvezetes olvasmánva legszébb történelmünknek. A munkafüzet további részében gyakorlati útmutatással látják el az olvasókat a Köz-művelődési Közösség vezetői, akik éberrel öröködnék a

szórványmagyarok nemcsak lelki, de testi fejlődése fölött is. A gazdasági tanácsoson túl ellátják az olvasókat egészségügyi útmutatással is, hogy szorult helyzetében is tudjon segíteni magán az idegen tengerbe szakadt magyar.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

„Magyarország tisztí cím- és névtárának”
1944. évi kiadására

A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal megkezdte a *Tisztí Cím- és Névtár 1944. évi kötetének szerkesztését.*

Magyarország Tisztí Cím- és Névtárának 1944. évi kötete közölni fogja a Kormányzó Úr Ó Főméltóságára, a kormány, az országgyűlés stb. tagjaira vonatkozó címadatokat, a kormányzósági hivatalok, az országgyűlés, a minisztériumok és az ezek alá tartozó hatóságok, hivatalok és intézetek tisztviselői személyzetének névsorát, szolgálatteljesítését s fel fogja tüntetni egyenként az adományozott magyar és külföldi künntetések és rendjeleket is.

Közli a Címtár a minisztériumok és nagyobb központi hivatalok ügybeosztását, a jelentősebb hatóságok hatáskörét és működési területkörét, az ország közigazgatási és anyakönyvi beosztását községi és körjegyzőségek szerint, a jegyzők nevével együtt;

a bíróságoknál a sajtó- és pénzügyi bíróságok, a közjegyzői és ügyvédi kamarák, a telexkönyvi hatóság, az adó- és létezhivatal székhelyének megjelölését;

az Orvosi Kamarák, a Színművészeti és Filmművészeti Kamara tisztikarát, a közjegyzői és ügyvédi kamaráknak pedig teljes tagnévsorát.

Az egyes hatóságoknak és hivataloknak (eltérő elhelyezése esetén azok belsőbizonyosatainak, mint osztály, csoport, stb.) a pontos helymegjelölése (utca, házszám), hanem telefonszáma is megtalálható lesznek a Tisztí Cím- és Névtár új kiadásában is.

Közölni fogja továbbá a Függelék-részben a tudományos és más, országos érdeklő társulatok és egyesületek, nagyobb pénzintézetek és biztosító intézetek vezetőinek és tisztviselőinek nevét.

Fel lesznek tüntetve a belső titkos tanácsosok, a m. kir. titkos tanácsosok, az 1920 óta adományozott nem hivatalnok címek (kormányfőtanácsos, kormánytanácsos, gazdasági tanácsos, stb.), a Magyar Érdemrend, a kormányzói „Teljes elismerés” és „Különös dícsérés elismerés” érdemérmének, a Corvin-lánc és koszorú, valamint a Bátorsági érem tulajdonosai is. Végül tartalmazni fogja a Címtár a tisztviselők rangbeosztását fizetési osztályonként és betűrendben.

Magyarország Tisztí Cím- és Névtárának új kiadása fél vászonkötésben 1944. évi május hó folyamán jelenik meg. Az új kötet előfizetési ára 15 pengő, bolti ára pedig 20 pengő lesz.

Az előfizetési határidő 1944. évi április hó 1. A Címtár új kiadása az előfizetési határidő lejártá után csak bolti áron szerzhető be.

Megrendelések kizárólag a M. Kir. Miniszterelnökség 100.523. sz. bevételi csekk-lapja útján eszközölhetők. Levélbeli megrendelések, az előfizetési díjnak a könyv megjelenése után való beküldési kötelezettségével, csak állami hivataloktól fogadunk el.

M. Kir. Közp. Statisztikai Hivatal

SZLOVÁKIAI HIREK

Az idegenforgalom szabályozása magyar-szlovák viszonylatban. A magyar-szlovák idegenforgalmi egyezmény, melyet a magyar és szlovák Nemzeti Bank kötött meg az idegenforgalmi fizetések rendezéséről, január 1-én lépett életbe. Eszerint azok a szlovákiai utasok, akik Magyarországra jönnek, legfeljebb 1500 pengő értékű devizát kapnak. Ezt a pengővásárlási utalványt Magyarországon minden bank és az IBUSZ beváltja. Ezeknek a csekknek az átszámítási arányama olyan, hogy 106 pengőnek 404,45 szlovák korona felel meg.

Alaptőke emelések. A szlovák belügyminisztérium egész sereget vállalatnak engedte meg, hogy alaptőkéjét felemelje. Így többek között az Impex Meinl Gyula kft. pozsonyi cég alaptőkéjét 300.000 koronáról egymillió koronára, a Meinl Gyula kft. szintén pozsonyi cég 2 millióról 4 millióra, a Magnezit Ipar Rt. Pozsony, tartalékalapjának terhére minden régi részvény után két új részvényt adott ki s ezen a módon alaptőkéje most már 31 millióra emelkedett.

Pöstyén fűrdőt kisajátította a szlovák állam. A Szlovák Távirati Iroda jelentéséből értesül a GAZDASÁGI LÁTHATÁR, hogy a még 1940. évben megindított kisajátítási eljárást a szlovák belügyminiszter befejezte és nagy és hosszú tárgyalások és akadályok után tudta megállapítani azt az összeget, amelyet a volt tulajdonosnak, Dr. Erdődynek köteles fizetni az állam. Ezt az összeget 17,5 millió koronában állapították meg. Itt említjük meg, hogy a szlovák állam ugyanezeken megszerzte a Trenčáni-telep-fűrdő részvényeinek 80 százalékát, valamint átvett még több olyan fűrdőt, amelyek eddig anyagi nehézségekkel küzdtek.

A pozsonyi értéktőzsde helyzete 1943-ban. Most tették közzé a pozsonyi értéktőzsde múltévi forgalmáról szóló jelentést. A jelentés adataiból kitűnik, hogy a pozsonyi értéktőzsde forgalma az 1942. évi 291,2 millió koronával szemben az 1943. évben 244 millió korona volt. Vagyis a forgalom kb. 15 százalékkal esett.

Gyümölcsfeldolgozó vállalatok alapítása Szlovákiában. A háborús állapotok velejá-
rója, hogy az élelmiszerekben is bessor van. Ennek következménye, hogy a gyümölcsfeldolgozó üzemek egyre szaporodnak. Mindennek ellenére azonban az idei meglehetősen jó termés következtében a gyümölcs nagyrésze feldolgozatlan. Az utóbbi időben nemhogy nem gördítenek akadályt a gyümölcsfeldolgozó üzemek elé, hanem maga a hatóság nyújt segédkezet és támogatást a gyümölcsfeldolgozó üzemek létesítésére. Így alakult — hogy csak a nagyobbakat említsük — Iglón, Eperjesen, Vágújhelyen, Morvaszentjánoson stb. nagy gyümölcsfeldolgozó üzem.

Tengeri kiállítások Szlovákiában. A ten-

gertermelés népszerűsítése érdekében a pozsonyi mezőgazdasági kamara és a mezőgazdasági érdekképviseletek még a tavaszi mezőgazdasági munkálatok megkezdése előtt propaganda kiállításokat rendeznek. Ezeket a kiállításokat több olyan kukoricafajtát mutatnak be, amelyek Szlovákiában alkalmasak a termelésre, azonkívül szemléltetően mutatják be a termelés módszereit és az eddig elért termelési eredményeket. A kiállítások ideje alatt szakelőadásokat is rendeznek a látogatók számára a tengeri termelésről.

Facsemelékanyag Szlovákiában. A szlovákiai facsemelékanyag az elmúlt őszön még teljes mértékben ki tudták pótolni a szükségletet, most azonban teljesen kimerültek a készletek a faiskolákban. Ennek okát azzal magyarázzák az illetékesek, hogy az elmúlt ősz oly hosszú és kedvezőtlen volt, hogy sokkal több gyümölcsfát ültettek, mint azelőtt.

A szlovák ipari vállalatok szociális alapjai létesítenek. Mint ahogyan a békében a háborúra készülnek, úgy a háborúban különböző intézkedéseket tesznek a háborút követő békére, különösen pedig az átmeneti időre. A háborús gazdálkodásról a békegazdálkodásra való áttérés tudvaleg nem megy — és nem is lehet minden zökkenő nélkül. Az átmeneti termelésnél előfordulható akadozás leküzdésére — vagy legalább is a lehető legkisebbre való csökkentésére a szlovák gazdasági miniszter beható tárgyalásokat folytat az ipari körökkel, hogy azok egy tervbevetett forrvány keretén belül, szociális tartalékokat gyűjtsenek. Úgy tervezik, hogy ez a szociális tartalékalap körülbelül 30—35 százaléka lenne az 1943. évben kifizetett munkabéreknek és fizetvései fizetéseknek.

ROMÁNIAI HIREK

Hanyatlóban a román vegyipar. A háború óta a nyersanyag beszerzésével járó gondok és a munkáshiány miatt a román vegyipar termelése általában hanyatló irányzatot mutat és csak egyes kisebb ágában van némi fejlődés. A vegyipar 1943. évi termelésének értéke — beleértve a közlekedéssel kapcsolatos vegyi termékeket is — kb. 14 milliárd lei, ami a teljes romániai ipari termelés értékének egyötöd-része.

Románia aranytermelése. Az elmúlt 4 év alatt a romániai aranytermelés állandón csökken. Ennek okát főleg az 1940-ben bekövetkezett területváltozásban, másrészt abban kell keresni, hogy a román Nemzeti Bank által fizetett beváltási árák olyan alacsonyak, hogy még a feltárt telepek üzemeltetését is alig fedezik. A Nemzeti Bank kimutatása szerint 1939-ben 65.000 kg volt Románia aranytermelése, míg 1943. évben (június 30-ig) 12.700 kg.

A román kukoricatermés. Az 1942—43-as gazdasági évben meglehetősen gyenge termés volt Romániának kukoricában. Mivel a román falusi lakosság viszont állandóan használja a kukoricát kenyérsütéshez, a kukoricaszükséglet igen nagy. A kormány ezért elrendelte, hogy a következő gazdasági évben a kukoricatermést fokozni kell új vetésterületek beállításával. Ezzel szemben a búzatermés oly kielégítő — sőt rekordtermés volt, hogy a közeli napokban 2000 vagon búzát indítanak útba Finnországba.

Magyarhoni hírek

A PESTI HAZAI

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület igazgatósága most hozta nyilvánosságra 1943. évi mérlegét, amely minden tekintetben kitűnő eredménnyel zárult. Ennek megfelelően az intézet az osztalékot 4 pengőről 5 pengőre emeli és a 4 millió pengő fölé emelkedett tiszta nyereségből hatalmas összeggel dotálja a nyugdíjpénztárt, a jöletti alapokat és a tartalékokat.

AZ ORSZ. FÖLDHITELINTÉZET MÉRLEGE

Az Országos Földhitelintézet igazgatósága 1944. február 9-én tartotta mérlegmegállapító ülését. Az intézet, — melynek alapítókja az év folyamán 30 millió pengőre emelkedett — az 1943. évben lényegesen megnagyobbodott tevékenységű területen s ebből kifolyólag megnövekedett szervezettel folytatta működését. Az állami földbirtokpolitika gyakorlati végrehajtása ugyanis, — mely pedig már eddig is igen nagy közérdekű tevékenységet jelentett — az 1942:XV. tc. folytán igénybevevett birtokoknak az intézetre bízott átmeneti hasznosításával további nagy feladatot bízott az intézetre.

SALGÓTARJÁNI KÖSZENBÁNYA RT.

A Salgó-Tarjánai Köszénbánya Részvénytársulat részvényeseinek 1944. február hó 12-én megtartott rendkívüli közgyűlése az alaptőkének 254.800 drb. egyenként 30 P névértékű bemutatóra szóló új részvény kibocsátása által 7.644.000 pengővel — 45.864.000 pengőre való felemelését és az új részvényeknek a régi részvényesek részére való felajánlását határozta el oly módon, hogy minden 5 régi részvény után egy új részvény vehető át. Egy új részvény vételére bélyegilletékkel és egyéb költséggel együtt 220 pengő.

A TRUNKHAHN POSZTÓGYÁR ÉS RUHAGYÁR RT.

1942-ben 700.000 pengő alaptőke mellett 1,4 millió gyártási nyereséget ért el, míg a tiszta nyereség 291.000 pengő.

Ajánlható könyvek a nemzetkisebbségi szakirodalom köréből:

Az ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET kiadványaiból:

<i>Szabó T. Attila:</i> Kariolaszeg helynevei. I. Adatok 40.— P	<i>Bélag Vilmos:</i> Máramaros megye társadalma és nemzetiségi (A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig) 1943. 224. old. térképekkel 20.— P
<i>Tamás Lajos:</i> Fogarasi István kátéja. Fejezet a bányási és hunyadmezei ruménség művelődéstörténeléből 8.50 P	<i>Beráth Tibor:</i> Az országépítés filozófiája a Kárpátmedencében. 1943. 228. oldal 21.— P
<i>Podor Ferenc:</i> A Jászság életrajza. 1942. 504 old. 32 tábla és térképpel 14.— P	<i>Dr. Németh Kálmán:</i> Száz ezer szív sikolt (Hazatérő és hazavágyó magyarok verőfényes golgotája.) 1943. 520 old. képekkel, költve 28.— P
<i>Esterházy Lujza:</i> A huszadik esztendő. 75 old. 4.80 P	<i>Dr. Polónyi Nóra:</i> Budapest szerepe a román szellemi életben. 1943. 8 oldal 1.50 P
<i>Deák József:</i> A cseh-szlovák egység diplomáciai története 8.— P	<i>Dr. Haiczl Kálmán:</i> A magyarság ősi településének határai a nyugati Felvidéken. 1943. 33 old. 1.80 P
<i>Arany József:</i> A barcasági Hétfalu helynevei 20.— P	<i>Scherer Lajos:</i> Losonc. Egy magyar város rövid története 4.— P
<i>Biró Vencel:</i> Gr. Majláth Gusztáv Károly püspök a román szenátusban 2.— P	<i>Biró József:</i> Erdélyi kastélyok. 212 old. 72 képtáblával 55.— P
<i>Márton Gyula:</i> A rumén nyelvtan első három kötetének magyar eredetű anyaga 3.— P	<i>V. Nagy Iván dr.:</i> A nemzetiségi törvény létrejötte III. 15.— P
<i>Nagy Zoltán:</i> Az erdélyi magyar szövetkezetek a visszatéréskor 4.— P	Ungarn und die Nachbarvölker. (Magyarország szellemi együttműködése a dunai, kárpáti és balkáni népekkel.) 256 oldal 18.— P
<i>I. Tóth Zoltán:</i> Az „Astra” románosító tevékenysége a Székelyföldön 4.— P	Ungarn im Donauraum. (Mit einer Einleitung von dem kön. ung. Ministerpräsidenten Nikolaus von Kállay, herausgegeben von Stefan Gál.) 1943. 159 old. költve 9.— P
<i>Venczel József:</i> Az erdélyi román földreform 10.— P	<i>Berki Feriz:</i> A magyarországi ortodox keleti egyház szervezése 8.— P
<i>Knieszsa István:</i> Erdély víznevei 6.— P	<i>Durkó Dalma:</i> Románia csatlakozása a hármasszövetséghez 1883-ban 4.— P
<i>Makkai László:</i> Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVII. sz. elején 8.— P	<i>Beck Lajos:</i> A régi Magyarország. 1944. 303 o. 18.— P
<i>Tamás Lajos:</i> A magyar eredetű rumén kölcsön- szavak művelődéstörténeti értékelése 3.— P	<i>Borbély Andor:</i> Erdélyi városok képeskönyve (21 old. 21 képtáblával) 8.— P
Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1942. 35.— P	<i>László Gyula:</i> Erdély településtörténetének váz- lata Szent István koráig 3.— P
	Deutsch-ungarische Begegnungen. Herausgege- ben v. Béla Pukánszky 9.— P
	<i>Horpáth Jenő:</i> Die kleine Entente. Beitrag zur Geschichte der Diplomatie 9.— P
<i>Böör György:</i> A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században 6.— P	<i>Ullein-Reviczky Antal:</i> A trianoni szerződés ter- ületi rendelkezéseinek jogi természete 10.— P
<i>Durkó Dalma:</i> Románia csatlakozása a hármasszövetséghez 1883. 4.— P	<i>Erdődi Michael:</i> Siebenbürgen. Ein Bilderbuch. Einl. v. László Cs. Szabó. Aufn. v. M. Erdődi 18.— P
<i>Finn—magyar kapcsolatok. I. Gaskó Dezső: Társadalmi kapcsolataink Finnországgal. II. v. Nagy Iván: Kulturális kapcsolataink Finnországgal. A két kötet együtt 12.— P</i>	<i>Munteanu, Basil:</i> Geschichte der neueren rumä- nischen Literatur 19.— P
<i>Bárdossy László:</i> Magyar politika a mohácsi vész után 20.— P	<i>Giurescu, C. Constantin:</i> Geschichte der Rumä- nen 17.10 P
<i>Beck Lajos:</i> A régi Magyarország 18.— P	<i>Vossler, Karl:</i> Südliche Romania 13.80 P
<i>Borbély Andor:</i> Erdélyi városok képeskönyve (műmellettekkel) 8.— P	Adatok gróf Széchenyi István és kora történeté- hez 1808—1860. I/II. köt. Összeállította Bártfai Szabó László 64.— P
<i>László Gyula:</i> Erdély településtörténetének váz- lata Szent István koráig 3.— P	<i>Paszia Popovits József:</i> Mișcarea cooperatistă română a nationalității române din Transilvania de Nord 1940— 1943. Ára 3 pengő. 4.— P
<i>Vida Zsigmond:</i> Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1940-ben és 1941-ben 1.50 P	<i>Tamás, Ludwig:</i> Das Volkwerden der Rumänien 4.— P
<i>Magyar Tájékoztató Zsebkönyv. Perczy Zsig- mond báró bevezető szavaival. 2. kiadás 6.— P</i>	
<i>Makkai László:</i> Román történetírás a két világ- háború között 3.— P	
Deutsch—ungarische Begegnungen. Herausge- geben von Béla Pukánszky 9.— P	
1848. a szabadságharc története levelekben 17.— P	
<i>Gáldi László:</i> Siebenbürgen im Aufbau der unga- rischen Kultur 6.— P	
Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez. 1808—1860. I—II. köt. Összeállította Bártfai Szabó László 64.— P	

STUDIUM könyvkereskedés

Budapest, IV. Kecskeméti-utca 8. — Tel. 185-616

FIDELIO KONZERVEK
Kiválóak! Olcsók!

Évtizedek óta
Imperiál fügekávét